

İçtimaiyat

Sosyal Bilimler Dergisi
Journal Of Social Sciences
E-ISSN:2602-3377

YIL/YEAR: 2018 – CİLT/VOLUME: 2 – SAYI/NUMBER: 2

Ercan Çağlayan

Chp İntihab Ve Teftiş Bölgesi Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Elazığ

Ferhat Çiftçi

Tolstoy'un *Hacı Murat* Romanında İnsan ve Mekân İlişkisi

Canser Kardaş

Zamanın Yüğü: Muş'ta Geleneksel Semerciliğin
Son Temsilcisi Burhan Usta

Adem Palabıyık-Dilan Kuşan-Ayşe Soydan

Temizlik İşçilerinin Çalışma Koşulları Üzerine Sosyolojik Bir Gözlem

Ahmet İşler

Demokrat Parti Döneminde Dinde Reform Tartışmaları:
Müslüman Sesi Dergisi Örneği

İsmail Güçlü-Yusuf Emre Karakaş

Tedarik Zinciri Yönetimi Düzeyi ve İnovasyon Eğilim İlişkisi
Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma

Kitap Tanıtımları

Abdul Samet Çelikçi

İslâmcılık ve Demokrasi
Hakk'ın Egemenliği ile Halkın Egemenliği Arasında İslamcılık

Seda İzmirli Karamanlı

*Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş
Yorumları* İncelemesinin Eleştirel Bir Okuması

İktisaiyat

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 2 • SAYI/NUMBER: 2

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

İctimaiyat

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
22/11/2018	:	Basım Tarihi	Published Date	:	22/11/2018
Kasım 2018	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	Kasım 2018
2	:	Cilt	Volume	:	2
2	:	Sayı	Number	:	2
2018	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2018
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda iki defa elektronik olarak yayınlanan ulusal hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Mayıs-Kasım	:	Periyot	Frequency	:	May-October
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Eğitim Fakültesi, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Faculty of Education, 49250, Muş/Türkiye
ictimaiyatdergi@gmail.com	:	e-posta	e-mail	:	ictimaiyatdergi@gmail.com
+90 5054620905	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat

İktimaiyat

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

Yayın Kurulu • Editorial Board

Sahibi / Owner	Dr. Öğr. Üyesi Üyesi Hidayet Kara Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Dr. Öğr. Üyesi Hidayet Kara Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editörler / Editors	Dr. Öğr. Üyesi Turan Güler Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ayhan Koyuncu Afyon Kocatepe Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Bahattin Çatma Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members	Prof. Dr. Haluk Alkan İstanbul Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Besim Özcan Atatürk Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Salim Çöhce İnönü Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. S. Selçuk Günay Atatürk Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Kenan Çağan Afyon Kocatepe Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Emin Çelebi İnönü Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Mithat Eser Selçuk Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Yegane Çağlayan Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Yahya Yeşilyurt Kastamonu Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Oktay Kızılkaya Kafkas Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Üyesi Mahsum AYTEPE Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPARMAK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ercan Çağlayan Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Musa Gümüş Adnan Menderes Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Bahattin Çatma Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi İskender Dölek Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Utku Özensoy Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Murat Parlak Pınar Bitlis Eren Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Servet Şengül Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Adem Levent Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Adem Palabıyık Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Sekreteryası / Secretariat	Arş. Gör. Abdülmecit YILDIRIM
Dizgi/ Layout Editor	Arş. Gör. Önder Tilci Arş. Gör. Abdülmecit Yıldırım
Teknik Redaksiyon / Redaction Grafik Tasarım / Design	Dr. Öğr. Üyesi Turan Güler Dr. Öğr. Üyesi Hidayet KARA

İçtimaiyat

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

Amaç ve Kapsam

İçtimaiyat Dergisi İnsan ve Toplum Bilimleri alanında güçlü bilimsel bir yaklaşımla hazırlanmış nitelikli çalışmaları yayınlamak üzere altı aylık dönemlerle (Mayıs ve Kasım) yayınlanan ulusal akademik hakemli bir dergidir. İçtimaiyat Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, ilk yayın hakları İçtimaiyat Dergisi'ne aittir. Yayınlanan yazılar İçtimaiyat Dergisi'nin yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

İçtimaiyat sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

İçtimaiyat Dergisi aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
İDEALONLINE
ACADEMIC RESOURCE INDEX
IIJIF (International Innovative Journal Of Impact Factor)
SCIENTIFIC INDEXING SERVICE
ASOS
GOOGLE SCHOLAR

Aims and Scope

The Social Science is an national academic peer-reviewed semi-annual (May and November) journal tending to publish qualified works with a strong scientific approach in the fields of humanities and social sciences. Authors bear the sole legal responsibility for their published works in the Social Science. The Society Science has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of Journal of Socail Science. Editorial board is free to decide about the publishing or not publishing the articles received to Journal of Social Science.

İçtimaiyat focuses on, but not limited to the following topics: educational sciences, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences (İçtimaiyat) indexed and abstracted in:

ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
İDEALONLINE
ACADEMIC RESOURCE INDEX
IIJIF (International Innovative Journal Of Impact Factor)
SCIENTIFIC INDEXING SERVICE
ASOS
GOOGLE SCHOLAR

İÇTİMAİYAT

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram
Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. S. Selçuk Günay
Atatürk Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Salim Çöhçe
İnönü Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Besim Özcan
Atatürk Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Orhan Yazıcı
İnönü Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Nurullah Ulutaş
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İskender Dölek
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Recep Özman
İnönü Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Özger
Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Rabia Ş. Şişman
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Bilici
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Murat Zengin
İnönü Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi
İstanbul Üniversitesi / Türkiye

SAYININ HAKEMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Bahattin Çatma, Dr. Öğr. Üyesi Gülbin Fırat, Dr. Öğr. Üyesi Servet Şengül, Dr. Öğr. Üyesi Murat Parlak Pınar, Dr. Öğr. Üyesi Ejder Ulutaş, Dr. Nurcan Ankay, Dr. Öğr. Üyesi Ali Ulvi Özbey, Dr. Öğr. Üyesi Berat Çiçek, Dr. Öğr. Üyesi Bilal Altan, Dr. Öğr. Üyesi Ercan Çağlayan, Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Yücel, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ayhan Koyuncu, Dr. Öğr. Üyesi Metin Işık, Dr. Öğr. Üyesi Turan Güler.

İktimaiyat

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

İÇİNDEKİLER

Editörden	9
Ercan Çağlayan, Chp İntihab ve Teftiş Bölgesi Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Elazığ	10
Ferhat Çiftçi, Tolstoy'un <i>Hacı Murat</i> Romanında İnsan ve Mekân İlişkisi	30
Canser Kardaş, Zamanın Yüğü: Muş'ta Geleneksel Semerciliğın Son Temsilcisi Burhan Usta	40
Ahmet İşler, Demokrat Parti Döneminde Dinde Reform Tartışmaları: <i>Müslüman Sesi</i> Dergisi Örneğİ	51
Adem Palabıyık, Dilan Kuşan, Ayşe Soydan, Temizlik İşçilerinin Çalışma Koşulları Üzerine Sosyolojik Bir Gözlem....	65
İsmail Güçlü-Emre Karakaş, Tedarik Zinciri Yönetimi Düzeyi ve İnovasyon Eğilim İlişkisi Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma	79
Abdul Samet Çelikçi, İslâmcılık ve Demokrasi.....	90
Seda İzmirli Karamanlı, Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları İncelemesinin Eleştirel Bir Okuması	93

İçtimaiyat

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

Okuyucu Mektupları / Letters

İçtimaiyat Dergisinde yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Hidayet Kara
h.kara36@hotmail.com

Journal of Social Sciences

İçtimaiyat

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat>

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucularımız, İçtimaiyat Dergisi'nin Cilt 2, 2. sayıyla huzurlarımızdayız. Bu sayımızla beraber ikinci yılı geride bırakmış olacağız. Dergimizin sağlıklı bir şekilde gelişmesine ve emin adımlarla ilerlemesine yardım eden değerli yazarlarımız, hakemlerimiz ve dergiye emeği geçen bütün herkese teşekkürlerimi sunuyorum. Dergimiz sosyal bilimler alanında -Tarih-Edebiyat-Soyoloji-Felsefe-Sosyo-iktisat vs.- yayın yapmaktadır. Bu sayıda da değişik alanlardan sekiz makale yer almaktadır. Dergimizin ilerki yıllarda yayın hayatında önemli bir yer işgal etmesini umarak çalışmalarımızı daha da kaliteli hale getirmek için yoğun çaba harcamaktayız. Dergide yayınlanan makalelerin bilim insanları tarafından incelenip tartışılmasını arzu ettiğimiz gibi, 2019 yılının ilk sayısı olacak olan mayıs sayısı için siz değerli bilim insanlarının kıymetli yazılarını bekliyoruz. Sözlerimi noktalarken, tekrardan bu sayıya emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

Editör: Dr. Hidayet KARA

Araştırma Makalesi • Research Article

CHP İNTİHAB VE TEFTİŞ BÖLGESİ RAPORLARINA GÖRE II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ELAZIĞ

Elazığ In The Second World War Years According To The Election And Inspection Region Reports

Ercan Çağlayan,^{a,*}

ORCID: 0123-6547-8912-2125, Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2018

Düzeltilme tarihi: 12 Kasım 2018

Kabul tarihi: 19 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Cumhuriyet Halk Partisi

Tek Parti Dönemi

İntihab Bölgesi Raporları

Teftiş Bölgesi Raporları

II. Dünya Savaşı ve Elazığ

ÖZ

Kemalist Cumhuriyet'in tek parti döneminde Vilayat-ı Şarkîye'de üzerinde hassasiyetle durduğu vilayetlerden biri Elazığ olduğundan Kemalist siyasal elitler tarafından bilhassa Şeyh Said hadisesinden sonra Elazığ hakkında çok sayıda rapor hazırlanmıştır. Elazığ hakkında çok çeşitli raporlar hazırlanmakla birlikte bu çalışmanın konusunu teşkil eden raporlar, CHP mebusları tarafından "intihab/seçim bölgesi" ve "teftiş bölgesi" başlığıyla hazırlanan raporlardır. "Yönetmek için bilmek" gayesiyle hazırlanan bu raporlar, mebusların kendi seçim bölgeleri ve parti müfettişlerinin kendi teftiş bölgeleri hakkında hazırladıkları raporlardan oluşuyordu. Elinizdeki çalışma, CHP mebuslarının II. Dünya savaşı yıllarında "intihab bölgesi" ve "teftiş bölgesi" başlığıyla Elazığ hakkında hazırladıkları iki rapora dayanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yer alan sözü edilen raporlardan ilki, Elazığ mebusu ve CHP Umumi İdare Heyeti üyesi Fethi Altay'ın 1941 yılında "intihab bölgesi" Elazığ hakkında hazırlayıp CHP Genel Sekreterliği'ne sunduğu çok detaylı bir rapordur. İkinci rapor ise CHP Bitlis mebusu Muhtar Ertan tarafından 1943 yılında hazırlanan Elazığ bölgesi teftiş raporudur. Bu çalışmada bahsi geçen iki rapor esas alınarak Kemalist bürokratların gözüyle Elazığ'ın II. Dünya Savaşı yıllarındaki bürokrasisi ile vilayetin iktisat, ziraat, ulaşım, adalet, sağlık, eğitim ve kültür gibi alanlardaki fotoğrafı çekilmeye çalışılacaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2018

Received in revised form 12 November 2018

Accepted 19 November 2018

Keywords:

Republican People's Party,

Single Party Period,

Election Region Reports,

Inspection Region Reports,

World War II and Elazığ.

ABSTRACT

Since Elazığ was one of the Eastern Region Cities on which the Kemalist Republic sensitively focused during the single party period, many reports were prepared on this city by the Kemalist political elites especially after the Sheikh Said Rebellion. The reports which are the subject of this study are the ones prepared with the titles of "election region" or "inspection region" by the Republican People's Party (CHP) parliamentarians. These reports written up for the purpose of "knowing in order to govern" consisted of reports which parliamentarians prepared on their own election regions or which party inspectors prepared on the inspection regions they were responsible for. The study is based on two reports prepared on Elazığ with the titles of "election region" or "inspection region" by CHP members of parliament during World War II. The first one which is recorded in the Presidency Public Records is a highly detailed report on the "election region" Elazığ prepared and submitted to CHP General Secreteriat by Elazığ parliamentarian Fethi Altay in 1941. The second one is the Elazığ region inspection report prepared by CHP Bitlis parliamentarian Muhtar Ertan in 1943. Through these two reports, the bureaucracy of Elazığ during the Second World War in the eyes of Kemalist bureaucrats and the city's general situation in the fields of economy, agriculture, transportation, justice, health, education and culture were reflected.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: caglayanercan@gmail.com

Giriş

Kemalist tek partinin Vilayet-ı Şarkıye’de üzerinde hassasiyetle durduğu vilayetlerden biri Elazığ olduğundan Kemalist siyasal elitler tarafından bilhassa Şeyh Said hadisesinden sonra Elazığ hakkında çok sayıda rapor hazırlanmıştır. Şeyh Said hadisesi sırasında Elazığ’ın kısa süreli de olsa Şeyh Said kuvvetlerinin eline geçmesinin¹ devletin Elazığ ile daha yakından ilgilenmesinin önemli sebeplerinden biri olduğu söylenebilir. Dönemin başbakanı sıfatıyla 1935 yılında çok detaylı bir “Kürt Raporu” hazırlayan İsmet İnönü’nün raporunda bahsi geçen yakın ilgi şu cümlelerle vücut buluyordu: “Bizim Şark’ta (Doğu) mühim bir Türk mıntıkamızın tutunabilmesi ve ileride iskân mıntıkası olarak kullanabilmemiz için sulama işini Elazığ’da bir karara bağlamamız zaruridir.”² Kemalist Cumhuriyet, Elazığ’a yakın ilgisini ilk olarak vilayet hakkında çeşitli raporlar hazırlayarak ortaya koymuştur. Kuşkusuz, Elazığ hakkında hazırlanan raporlar daha ziyade Çapakçur [Bingöl]³ ve Dersim [Tunceli]⁴ gibi mücavir yerleşim birimlerine odaklanıyordu. Raporların bahsi geçen iki vilayete odaklanmasının mühim gerekçeleri vardı elbette. Her şeyden evvel Bingöl, halkının tamamına yakını Şafii mezhebine mensup olup toplumda aşiretlerin ve tarikatların ciddi manada etkili olduğu ve Şeyh Said kalkışmasına en fazla katılımın olduğu yerleşim birimiydi. Halkının ekserisini Alevilerin oluşturduğu Tunceli ise Alevi ve Kürt kimliğiyle yeni rejimin önünde ciddi bir ‘sorun’ ve ‘engel’ olarak görülüyordu. Yanı sıra Bingöl ve Tunceli engebeli coğrafi yapısı ve merkeze uzaklığı nedeniyle yeni rejimin bölgede konsolide olmasını güçleştiriyordu. Bu ve buna benzer nedenlerden dolayı tek parti hükümetleri, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından tek parti iktidarının nihayetine dek bölge hakkında “yönetmek için bilmek” gayesiyle çok sayıda rapor hazırlamış ve raporlardaki bilgileri referans alarak bölgeye dönük politikalar icra etmiştir.⁵

Tek parti hükümetlerinin Elazığ hakkında hazırladığı raporlarda vilayetin etnik yapısı, nüfusu, siyasal temayülü, coğrafi ve iktisadi yapısı, eğitim ve kültür durumu, vilayetteki yerel bürokrasi ve vilayette konuşulan diller gibi konularda çok detaylı bilgiler yer alıyordu. Sözü edilen raporların ekserisinde bölgede iskân, sürgün ve asimilasyon gibi güvenlikçi politikaların icra edilmesiyle Cumhuriyet rejiminin bölgede kalıcı olacağına vurgu yapılıyordu. Raporların diğer az bir kısmı ise bölgede ulaşım, eğitim ve iktisadi alanlarda yatırımlar yapılması ve bölgeye devleti hakkıyla temsil edecek “imanlı memurlar” tayin edilmesi suretiyle bölge halkının “devlete kalben bağlanacağı” ve böylece Kemalist rejimin bölgede yerleşeceği ileri sürülüyordu.⁶

Elazığ hakkında hazırlanan en mühim ve ayrıntılı raporlar ise bu çalışmanın konusunu teşkil eden ve CHP mebusları tarafından “intihab/seçim bölgesi” ve “teftiş bölgesi” başlığıyla hazırlanan raporlardır. Bu raporlar, mebusların kendi seçim bölgeleri hakkında hazırladıkları raporlar ile parti

¹ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ercan Çağlayan, *Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 71-80.

² Saygı Öztürk, *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, 5. Baskı, İstanbul 2008, s. 19.

³ Bingöl’ün eski ismi Çapakçur olup Çapakçur 1925’te Genç vilayetine bağlı bir kaza statüsündeydi. 1925’te Şeyh Said Hadisesinden dolayı Genç vilayeti lağvedilerek kazaya dönüştürüldü. Bu tarihten itibaren Çapakçur ve Genç, 1929 yılına dek Elazığ’a bağlı kaza statüsünde iken 1929’da Muş vilayetinin teşkil edilmesiyle Muş’a bağlandı. Çapakçur, 1936’da çıkarılan 2885 sayılı kanunun beşinci maddesine binaen bir vilayet olarak yeniden teşkil edildi: “Muş vilayetinin Çapakçur, Genç, Solhan, Bingöl kazaları ile Erzincan vilayetinin Kiğı kazasından teşekkül etmek ve merkezi Çapakçur kasabası olmak üzere Bingöl vilayeti kurulmuştur.” Bkz. Resmi Gazete, 4 Ocak 1936, No: 3197; 1944 yılında Çapakçur vilayetinin ismi -daha önce Karlıova ilçesinin ismi olan- Bingöl olarak değiştirildi. Detaylı bilgi için bkz. Ercan Çağlayan, *Bingöl [Çapakçur] ve Çevresinde Ermeni-Müslüman İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, s. 23.

⁴ 1926 yılında çıkarılan Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu’yla lağvedilen Dersim vilayeti, 4 Ocak 1936 tarihinde çıkarılan 2885 sayılı kanunla Tunceli vilayeti ismiyle yeniden teşkil edildi. Bkz. “Yeniden 9 Kaza ve 5 Vilayet Teşkiline ve Bunlarla 32 Nahiyeye Ait Kadrolar Hakkında Kanun”, Resmi Gazete, 4 Ocak 1936, No: 3197.

⁵ Tek parti döneminin ‘Şark politikası’ hakkında derli-toplu bir çalışma için bkz. Ercan Çağlayan, *Kemalist Ulus-Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları*, Açılım Kitap, İstanbul 2018.

⁶ Tek parti döneminde hazırlanan raporlar hakkında ayrıntılı çalışmalar için bkz. Mehmet Bayrak, [Haz.], *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri*, Özge Yayınları, Ankara, 1994; Belma Akçura, *Devletin Kürt Filmi: 1925-2009 Kürt Raporları*, New Age Yayınları, İstanbul, 2009; Mehmet Bayrak, *Kürtlere Vurulan Kelepçe: Şark Islahat Planı*, Özge Yayınları, Ankara, 2009; M. Bülent Varlık, *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları-1936*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010; Tuğba Yıldırım (Der.), *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil Politikaları [1925-1947]*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011; Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, SETA Yayınları, Ankara, 2011; Faik Bulut, *Dersim Raporları*, Evrensel Basım Yayın, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul, 2013.

müfettişlerinin⁷ kendi teftiş bölgeleri hakkında hazırladıkları raporlardan oluşuyordu.⁸ Merkezi ve otoriter bir yapı sergileyen CHP iktidarı, bu raporlar aracılığıyla aynı bölgenin denetimini çift yönlü olarak sağlayabiliyordu.⁹ Bu çalışmada, II. Dünya savaşı yıllarında CHP mebuslarının “intihab bölgesi” ve “teftiş bölgesi” başlığıyla Elazığ hakkında hazırladıkları iki rapordan hareketle Elazığ’ın II. Dünya Savaşı yıllarındaki siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlardaki durumu serdedilecektir. Sözü edilen raporlardan ilki, Elazığ mebusu ve CHP Umumi İdare Heyeti üyesi Fethi Altay’ın 1941 yılında “intihab bölgesi” olan Elazığ hakkında hazırlayıp CHP Genel Sekreterliği’ne sunduğu çok detaylı bir rapordur. II. Dünya Savaşı yıllarında Elazığ’la ilgili hazırlanan ikinci rapor ise CHP Bitlis mebusu Muhtar Ertan tarafından hazırlanan Elazığ bölgesi teftiş raporudur. Bu çalışmada bahsi geçen iki rapor esas alınarak Kemalist bürokratların gözüyle Elazığ’ın II. Dünya savaşı yıllarındaki bürokrasi ile vilayetin iktisat, ziraat, ulaşım, adalet, sağlık, eğitim ve kültür gibi alanlardaki fotoğrafı çekilmeye çalışılacaktır.

Elazığ Mebusu Fethi Altay Raporunda Elazığ (1941)

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden raporlardan ilki, Elazığ mebusu Fethi Altay’ın 17 Mayıs 1941 tarihinde hazırlayıp CHP Genel Sekreterliği’ne sunduğu intihap, yani seçim bölgesi raporudur. Altay, mevzu bahis raporda Elazığ’daki sorun, gözlem ve tespitlerini üstte bakanlık ismini, altta ise ilgili sorun, gözlem ve tespitlerini yazarak kategorize etmiştir. Bundan dolayı CHP Genel Sekreterliği, bahsi geçen raporda yer alan konuları ilgili bakanlıklara göndermiş ve bakanlıklar da kendilerini alakadar eden konularla ilgili cevabi yazılar yazmıştır. Bu çalışmada, bakanlıkların Fethi Altay’a cevaben yazdıkları yazılara yer verilmeyecek sadece Fethi Altay’ın seçim bölgesi raporunda yazdıklarına temas edilecektir.¹⁰

Elazığ mebusu Fethi Altay, raporun giriş kısmında TBMM’nin yaz içtimai fasılları ve kış tatili zarfında intihap dairesini gezdiğini ve bir buçuk aylık tetkik ve temasları neticesinde hâsıl olan intibalarına bu raporda yer verdiğini belirterek şunları söylüyordu:

“Bu sene de her kazayı, geçen sene görmediğim nahiyelerle mühim köyleri gezdim. Toplanan vatandaşlarla karşı karşıya uzun görüşme ve hasbihallerde bulundum. Mahalli her türlü inkişaf yolunda hatıra gelen tedbir ve teşebbüslere dair, vatandaşların kanunlar ve vergilerin inikâsları hakkında düşünceleri ve hülâsa mebusla müntahiplerini alakadar eden mevzular tetkik edildi. Görüşülen maddeler üzerinde kaza, vilayet ve vekâletlerde takip ve intacı icap edenler kayıt ve birer takip ve intaç edildi. Bu arada mesai birliği yapılarak ziraat aletleri, noksan ve bozuk mahsul yerine tohumluk temini, hükümet ve mektep binaları tamirâtı ve buna benzer derhal yapılması mümkün işler üzerinde müspet neticeler elde edilmiştir.

Bundan başka devletimizin dünyanın siyasi durumu karşısındaki vaziyeti, memlekete ve millete terettüp eden vazifeler, devletlerle münasebetimiz, hariçten gelen muzır propagandalar, dâhilde dolaşan asılsız ve manasız şayialara dair izahat ve tenviratta bulundum. Bunlardan memnun olan köylülerimiz diyebilirim ki şehirli münevverlerimizden daha pratik düşünce ile sağlam bir mukavemet imanı beslemektedirler. Muzır şayiaların hiçbir yerde iz bırakmadığı görülmüştür.”

⁷ Parti müfettişliği teşkilatı, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin 1923 yılında kabul ettiği nizamnamesi uyarınca parti örgütü üzerinde denetim sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Birçok yetki ve görevi olan parti müfettişlerinin önemli görev ve sorumluluklarından biri de müfettişi oldukları il ve ilçelerin siyasi, idari, iktisadi, demografik ve etnik yapısı ile ilgili belirli aralıklarla rapor hazırlamaktır. Yanı sıra parti müfettişleri, müfettişi oldukları bölgedeki halkın isteklerini, parti teşkilatının durumunu ve çalışma koşullarını, halkevleri ve halkodalarının ihtiyaçlarını ve faaliyetlerini rapor halinde merkeze bildirmektedir. 1931’de kaldırılan parti müfettişliği 1939 yılında CHP tüzüğünde yapılan değişiklikle yeniden kurulmuş, bu tarihten itibaren parti müfettişleri, müfettişi oldukları bölgelerle ilgili çok sayıda rapor hazırlamıştır. Parti müfettişliği hakkında geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, “Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği”, *Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1992, ss. 459-494; Cemil Koçak, “Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliğine İlişkin Ek Bilgi(ler)”, M. Ö. Alkan, T. Bora ve M. Koraltürk, (Der.), *Mete Tunçay’a Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, ss. 675-681; Murat Metinsoy, “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde ‘Mebusların’ ‘İntihap Dairesi’ ve ‘Teftiş Bölgesi’ Raporları”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (3), 2006, ss. 103-169.

⁸ Tek parti dönemi “intihab dairesi” ve “teftiş bölgesi” raporları hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Metinsoy, *a.g.m.*, ss. 103-169.

⁹ Murat Turan, *CHP’nin Doğu’da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Libra Yayınları, İstanbul 2011, s. 185.

¹⁰ Bu bölümdeki bilgiler aksi belirtilmedikçe şu belgeden alınmıştır: BCA, 490.01/645.137.1.

Giriş babındaki bu bilgilerin akabinde Altay, Elazığ'daki ilkokullar, ortaokullar, lise, halkevleri/halkodaları ve Kız Enstitüsü'nden hareketle vilayetin eğitim durumu hakkında teferruatlı bilgiler veriyordu. Bu bilgilere ilave olarak Altay, vilayetteki ziraat, sanayi, maliye, sıhhat, adliye, ulaşım ve vakıflar hakkındaki gözlemlerini ayrıntılı bir biçimde paylaşıyordu. Bu bölümde Elazığ mebusu Fethi Altay'ın seçim bölgesi olan Elazığ hakkındaki gözlem ve tespitlerine yer verilerek Elazığ'ın 1940'ların başındaki coğrafi, idari, iktisadi, adli ve kültürel durumu ortaya konmaya gayret edilecektir.

Eğitim ve Halkevleri

CHP mebusu Fethi Altay'ın intihap bölgesi raporunda ele aldığı ilk konu Elazığ'ın maarif durumu ile vilayetteki halkevlerinin/halkodalarının durumu hakkındadır. Altay, Elazığ halkevi komite seçiminde çok iyi bir netice elde edilemediğini, serbest bırakılan bu seçimde halkevine tarafgirlik sokmak kastiyle "malum bazı şahıslar"ın komitelere naehil insanları soktuklarını belirtiyordu. Devamında Altay, malum şahısların her türlü araca başvurarak "bilhassa avamı iğfal suretiyle" seçimi kazandıklarını, dahası şehirde daha ehil olanların hariçte kaldığını ifade ediyordu.

Raporun devamında Altay, Elazığ'ın maarif durumu hakkında teferruatlı bilgiler veriyordu. Altay, vilayetteki ortaokul öğrenci sayısının 1400'e yaklaşması üzerine şehirde bir lisenin açılmasının kaçınılmaz olduğunu ve bu nedenle ilk mektep olan Cumhuriyet İlkokulu binasında lisenin birinci sınıfının açıldığını belirtiyordu. Lisenin açılışıyla ilgili olarak Altay şunları söylüyordu: "(...) *Bu lise açılışı Elazığ'da bir İnkılâp hadisesi kadar sevinç ve minnet hisleri uyandırmıştır. Elli sene gibi uzun bir müddet lise kültürü yaşamış ve araya giren harpler sebebiyle fetret geçiren bu kültüre yeniden kavuşan Vilayet; Cumhuriyet hükümetine şükranını ne suretle eda edeceğinde adeta şaşmıştır. Dördüncü Umumi Müfettişin vekâlete bildirdiği mucip sebepler arasında Devlet kadrosunda lazım olan memurların tedarikinde lise mezunu bulamamak ve bu yüzden Amme hizmetlerinin bir takım yarı tahsilli gençlerin ellerine tevdi eylemek zarureti hâsıl olduğu tespit edilmektedir.*"

Elazığ'daki ortaokulda idareci ve öğretmen değişimiyle birlikte okulun geçen seneye göre daha iyi olduğunu söyleyen Altay, vilayetteki ilkokulların normal ve inkişaf içerisinde olduğunu yazıyordu. Akabinde Altay, tahsisat ve öğretmen eksikliği yüzünden bazı okullarda kadro darlığından şikâyet edildiğini ve hükümetten yardım istendiğini ifade ederek tahsil çağında çok sayıda çocuğun okula devam edemediğini belirtiyordu. Altay, vilayetteki okul binaları ve öğrenciler hakkında şu bilgileri paylaşıyordu:

"Mektep binaları: Keban mektep binası tamire muhtaç görülmüştü. Ders başlamadan tamirat bitmiştir. Lise binası ve on dersaneli bir ilk mektep inşa halindedir. Kazalarda da bazı mektep binaları inşasına teşebbüs edilmişse de ahval dolayısıyla başlanamamıştır.

Yaz tetkik seyahatimde kapalı bulunan mektepleri bu defaki kış tatili seyahatimde gezdim. İlkokulların birçoğunda talebin derslerine girdim. Çocukların bildiklerini ezberden değil şuurla, bilhassa muhakeme ile anlattıklarını öğrenerek ilk mekteplerin geçen senelere göre bu hususta daha ilerlediklerini görüyoruz.

Ortaokul ve lisede girdiğim derslerde talebin çalıştırıldığı anlaşılıyordu. Fakat ders levazımı çok noksandır. Fizik ve kimya dersleri için pek iptidai levazımdan başkası mevcut değildir. Bittabi bu hal mezkûr derslerin iyi anlaşılmasını mucip oluyor.

Bu kısımda herkesin şikâyeti – umumi olarak – mekteplerimizin ruhi disipline ihtiyacı olduğu, daha fazla bir ahlak inzibatı arzusu ihsas edilmektedir. Sinema ve diğer yeni zevk müesseselerin bir çare bulması istene – ahlak lakaydisi burada da şikâyet mevzudur."

Fethi Altay, Elazığ'daki ilk, orta ve lise binaları, öğrencileri ve eğitim durumu hakkında verdiği bilgilerin yanı sıra Elazığ Kız Enstitüsü¹¹ hakkında hususi bilgiler veriyordu:

"Kız Enstitüsüne gittim. Mektep çok temiz ve intizam içindedir. Müdür hanım talim heyetini vazife başlarında bana takdim etti. Talebeyi işleri üzerinde gördüm. Ciddiyet ve vakarlarını, iş benimsemelerini, eser göstermelerini tetkike ait muhtelif suallerime aldığım cevaplardan

¹¹ Elazığ Kız Enstitüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çağlayan, *Kemalist Ulus-Devletin İnşası*, ss. 63-90.

anladım. Geçen senelere nazaran memurlardan başka tüccar vesaire sınıfa mensup olanların da çocuklarının mektebe rağbet gösterdikleri, civar vilayetlerden bu mektebe gelenler de mektebin matlup eseri gösterdiğine iyi bir misaldir.

Tunceli çocuklarına mahsus dershanelere girdim. Tam bir şehir çocuğu gibi konuşuyor. Çalışıyor. Öğrenmiş. Asıl milliyetini biliyor. Bunu taklitle değil şuurla benimsemiştir. Ancak bunların da şehre alışı köylerine dönmek duyguları sezildiğini işitmedim. O zaman bu gaye yarı nispette elde edilmiş sayılır. Bu sene tahsisat azlığı yüzünden Tunceli çocukları mantosuz kaldığı için hastalananlar olmuş müracaatımla vekâletten üç yüz lira gönderildi.

Mektebin kütüphanesini ve diğer aksamını müdürün delaletiyle gezdim. Kütüphaneye lazım olan bazı kitap alıp hediye ettim. Mutfakta ve çamaşırhane ve banyo, pansiyon salonunda ki bazı noksanlar not edilerek burada vekâletle görüştüm. Bu noksanlar için tedbirler alınmaktadır. Mektep heyeti ve talebe bir mebusum mekteple umumi alakasını memnuniyet ve teşviki mucip bulunduğunu anladım. Enstitüyü açtıran Umumi müfettişin bir ideal olarak devam eden nezaret ve ihtimamı mektebin bu mükemmel şekle gelmesinde büyük rol oynamıştır.”

Ziraat

Elazığ mebusu Fethi Altay'ın kendi seçim bölgesi olan Elazığ hakkında bilgi verdiği konulardan biri de vilayetin ziraat durumudur. Altay, vilayetin meyvecilikle iyi bir istikbali olduğunu ancak düşünülen çarelerin tatbikinde 1) köylünün inisiyatifliği, 2) aşı ve fidan tedarikindeki müşkülât ve 3) bunların tatbikinde eleman kifayetsizliği mevzularında sıkıntılar olduğunu belirtiyordu. Devamında Altay, Elazığ ziraatı hakkında şunları söylüyordu:

“(…) Ziraatı alakadar eden sulama işleri arasında (Hazar) gölünün etütleri devam etmektedir. Bu sene vilayette Ziraat inkişafına ait islahat ve icraattan bir meyve fidanlığı vardır. Valinin istimlak ettiği bir miktar araziye su çıkarılmış, fidanlığa kâfi bir su bulunmuştur. Birkaç sene zarfında vilayetin çok muhtaç olduğu bir fidanlık kazanacağı anlaşılıyor. Vekâletten üç bin lira bir yardım temin edildiği gibi bir memur ve bir aşıcı tayini vadi alındı. Ziraat maddelerinde yapılacak inkılâp eserleri sırasında vilayet dâhilinde sıklet merkezi Maden kazası olmak üzere fasulye ziraatı memnuniyete değer bir şekilde tevessü ve inkişaf eylemektedir. Pamukçuluk da eski mesut seviyesine doğru yol almaktadır. Bu sene bu iki mahsul oldukça feyizli olmuştur. Pamuk tohumunun (Klavlent) tamimi bu hususta mühim bir rol oynamaktadır.

Geçen sene celp edilen iki Traktör ve iki Selektör faydalı hizmetler görmüştür. Vali bu işleri çok dikkatle takip ediyor. İlkbaharda –Vali ile iş birliği yapılarak– Kombina miktarını artırmağa çalışacağız. Bu sene Hububat mahsulü itibarıyla Elazığ fena bir sene geçirmiştir. Yağmurların vaktinden evvel fazla yağışı ve tam yağmur mevsiminde havaların kurak gitmesi buna sebep olmuştur. Bazı köylerde ancak bire karşı iki mahsul alınabilmıştır. Bu sebeple Ağın nahiyesi dâhilinde bir köyden bazı kimselerin Adana'ya hicret teşebbüsüne tesadüf edilmiştir. Bunun üzerine vilayete mesai birliği yapılarak yüz otuz ton kadar Ziraat vekâletinden tohumluk tahsisatı alınmış bununla toprak mahsulleri ofisinden tedarik edilen buğday icap eden çiftçilere dağıtılmıştır. Bu tohum dağıtmak işi çok hayırlı bir iş olmuştur. Evvela, köylü ekeceği tohumu yemeklik yapmak mecburiyetinde idi. Birde, senelerden beri ekilerek değişmeyen buğday tohumu artık dejenere olmuştu. Hiçbir zaman bir selektörden geçmemiş, zamanla tohumluk hassasın kaybetmiştir. Askeri stok sebebiyle bu tohumluğu temin için biraz güçlük çekilmiştir.

Bazı mevzular o kadar olgun bir vaziyettedir ki tıpkı akan bir ırmak kenarında susuz kalmak kadar garip görünür. Mesela Sivrice kazasında İstasyona bir saat mesafesi, Vilayet merkezine trenle iki saat uzaklığı olan (Kürk) köyü tamamıyla elma yetiştirmekle meşguldür. Buradaki elmalar ekşidir. Çabuk kurtlanır. Her köylünün bir bazen üç dört elmalığı vardır. Burada elmanın kilosunu ancak beş kuruşa satabilirler. Hâlbuki bugün şöhreti her tarafa yayılan Niğde ve Amasya elmalarından aşılacak suretiyle bu mahsul hiç değilse üç dört misli kıymetlenebilir. Sivrice'deki köy toplantılarımızda her gün şehirle temasları olan bu köylülerden hiç birinin Niğde elması diye bir şey tanımadıklarını hayretle öğrendim. Senenin uzun bir müddetinde Vilayet merkezinde satılan Niğde elmasının evsafı kendilerine izah edildiği ve gelecek sene bunun üzerinde çalışmalarını tavsiye olundu. Diğer bazı köylerimizde böyle yeni meyve mahsuller inkişaf ettirmek kolay fakat çok faydalı görünmektedir. Köyün kalkınması davasında –ki bu, köyün zenginleştirilmesiyle hülâsa edilebilir– bu teşebbüslerin ne kadar büyük rolü olacağı izaha

muhtaç değildir. Vali ve kaymakamların bu iş üzerinde çok tevakkuf eylemeleri lüzumunda ısrar ederim.

Köylerde su meselesi ve su davaları adeta bir mevzudur. Her köyün bir takım su membarları vardır. Bunlar öteden beri imece suretiyle zaman zaman işlenir, temizlenir. Fakat Umumi harpten sonra köylerle bu usul terk edilmiş olduğundan sulara gaip olup girmiştir. Bu usule ihya eylemek lazımdır. Bazı köylerde su nevbetleri nizamsız bir şekilde idare edildiği için su davaları, su kavgaları eksik değildir. Bu hususta tecrübe sahibi bir arkadaşın tavsiyesi veçhile her köyde ihtiyar heyeti tarafından tespit ve tasdik edilmiş bir cetvelin bulundurulması bu meseleyi hayli önlenmiş olacaktır.”

Sanayi ve Ticaret

Raporunun sanayi alt başlığında Altay, Elazığ vilayetinin büyük sanayi sırasında iki üç un fabrikasından başka zikre değer bir şey olmadığını ifade ediyordu. Kendi seçim bölgesinde küçük sanayinin istenilen düzeyde olmadığını belirten Altay, Baskil, Karakoçan ve Sivrice kazaları merkezlerinde marangoz, demirci, tenekeci gibi meslek erbabının her zaman bulunmadığını söylüyordu. Bundan dolayı Maarif Vekâletinin son bir kanun teşkiline başlanılan köy sanat kurslarının Elazığ'da büyük faydası görüleceğini ve bakanlıkla yaptığı görüşmeler neticesinde bu kurslardan birinin Elazığ'da açılmasına karar verildiğini not ediyordu. Devamında Altay, Elazığ köylerinin bir pamuk sahası olması ve Reisicumhur İsmet İnönü'nün son seyahatinde Elazığ'ın pamuk istihsalindeki ehemmiyeti nazarı dikkatlerini çektiği için iktisat vekâletinin bu mıntıkaya daha fazla ehemmiyet vermeye başladığını söylüyordu. Son olarak Altay, Elazığ'ın sanayisi hakkında şunları kaydediyordu: “Ancak Maden kazasındaki bakır madeni ve Guleman'daki krom ihracı tesisatı o civarda bir endüstri hayatı yaşatmaktadır. Bu mıntıkanın iktisadi durumu bu sayede gittikçe inkişaf eylemektedir. Şirketlerin kasabaların imarında mühim yardımları görülüyor. Geban [Keban] kazası merkezinde Etibank tarafından hafriyatına devam edilen gümüş madenin yakında tesisatına başlanacak, eski memuriyetinden çok gaip etmiş olan Geban [Keban] ve havalisi iktisadi ve madeni inkişafa mazhar olacaktır.”

Elazığ mebusu Fethi Altay, Elazığ'ın ticari hayatı hakkında şu bilgileri paylaşıyordu: Elazığ ihracat itibarıyla eski devirlerdeki önemine henüz ulaşmamıştır. Mesela geçen umumi harpten evvel bir buçuk milyon olan pamuk üretimi bu sene ancak üç yüz elli bin kilo olabilmıştır. Fakat her sene artan rekolte bir müddet sonra milyonu ve belki milyonları aşacaktır. Badem, ipek kozası gibi mahsulât da aynı vaziyettedir. İthalat ticareti son vaziyetler sebebiyle oldukça sıkıntılı bir durumdadır. Bu arada Diyarbakır'da yerli mallar pazarı şubesi açılmış ve oradan manifatura dağıtım yapıyor ise de tüccara verilen eşya arasında orada sarf edilemeyen çeşitler de bulunduğundan tüccar tarafından şikâyet edilmektedir. Hâlbuki her çeşidin sarf edildiği bölgeler vardır. Satamayacağı bir çeşidi mecburi olarak alan tüccar o malı ucuz bir fiyatla elden çıkarmak zaruretinde kalacağı ve bundan yapacağı zararı diğerlerinden telafiye çalıştığı için devletin vatandaşa bir kolaylık ve ucuzluk teminine matuf gayesi kaybolacaktır. Sümerbank nezdinde yapılacak teşebbüs faydalı olacaktır. Son olarak, tacirler mal alırken formalite basitleştirilmelidir.

Nafia ve Münakalat [Bayındırlık ve Ulaşım]

Fethi Altay'ın seçim bölgesi Elazığ hakkında bilgi verdiği konulardan biri de vilayetin bayındırlık ve ulaşımına ilişkindir. Elazığ'da bayındırlık işlerinin geçen yıllara nazaran sönük olduğunu belirten Altay, bunun mühim sebeplerinden birinin de vilayette devamlı bir Nafia müdürünün bulunmayışı olduğunu söylüyordu. Altay, Elazığ'ın bayındırlık ve ulaşımı hakkında şu bilgilere yer veriyordu:

“(…) Vilayet dâhilinde mühim köprüler umumi müfettişliğin salahiyet ve tahsisatıyla ikmal edilmişse de kazalar arasındaki yollar kışın işleyecek bir halde değildir. Nafia sahasında Elazığ'dan temdidine başlanan Elazığ – Van demir yolunun inşası vilayet hududu dâhilinde Uluova'dan geçecek, Palu ve Karakoçan kazaları merkeze daha yaklaşmış olacaktır. Elazığ bu hattın inşasından çok şeyler kazanacaktır.

Vilayetin mühim Nafia İşleri başında sulama meselesi vardır. Elazığ, Murat ve sonra Karasu ile birleşerek Fırat unvanını alan mühim nehirlerle çevrilmiş olmasına ve tabiatın bir tazyik su

deposu şeklinde meydana getirdiği Hazar Gölü gibi bir su hazinesinin mevcudiyetine rağmen büyük ve çeşitli ziraata elverişli ovalara malik olduğu halde bu nimetlerden henüz istifade edememektedir. Geçen seneden beri etütler yapılıyor. Ziraat vekâletiyle birlikte bu işin ne kadar evvel iktitaf edilecektir.

Devletin bu şubesinde Elazığ havalisi posta ve telgraf daireleri tetkike muhtaç görülmektedir. Posta binaları öteden beri memleketin ehemmiyetli bir meselesi olduğu gibi Elazığ'da geçen sene teşebbüsümle vekâletten alına tahsisatla bir güzel arsa elde edilmiştir. İlk imkânda bina yapılacaktır.

Münakalat vekâletini alakadar eden işler arasında Maden kazası istasyon binası vardır. Bu bina mahallin ihtiyacına cevap verecek istipta değildir. Madenin inkişafından sonra çoğalan yolcu bu salona sığmıyor, karlı ve soğuk, yağmurlu günlerde yolcular açıkta kalmaktadır.

Yolçatı civarında Hanköyü Mahallesi vardır. Bu nahiye vilayetin en güzel bir mahiyetidir. İnkişafa müstaittir. O civardaki kesik köprü durağının nahiye merkezi hizasında kurulması lazımdır. Çünkü birçok köylerin merkezi vaziyeti olduğu gibi bilakis Kesikköprü'nün merkezi vaziyeti de yoktur. Nahiye merkezi olmak 1+1 itibariyle durağın o hizada bulunması elzemdir. Köylülerin vekâlete müracaatı üzerine Malatya işletmesince tatbikat yapılarak ret cevabı verilmişse de bazı bu işten anlayan mühendislerin bunun imkânsız olmadığı bildirilmektedir. Bu meselenin bir defa da rayları değiştirecek mühendis heyeti tarafından tetkiki faydalı olacaktır."

Sihhat ve İctimai Muavenet [Sağlık ve Sosyal Yardım]

Bu başlık altında Altay, Elazığ'da Sihhat ve İctimai Muavenet vekâletini alakadar eden sorunlara yer vermiştir. Bu başlık altında Altay, vilayetteki en ciddi ve büyük sorunun doktorsuzluk olduğuna ve bakanlığın da bu sorunu çözmek için yeterince gayret göstermediğine çok açık ve sert cümlelerle dikkat çekiyordu. Aynı bölümde Altay, Elazığ'da sağlık memuru konusunda da eksiklik olduğunu belirtiyordu:

"Geçen seneki raporumda üzerinde tevakkuf ettiğim doktorları mevcut olmayan kazalara hala doktor tayin edilmemiştir. Türkiye'de doktorsuz yirmi iki kaza kaldığını söylüyorlar. Bütün kazaların yirmi beşte birinde doktor olmadığı nispetini düşünürsek bu nispet intihap dairemde gayet garip bir inikâs göstermektedir. Yani vilayetin tamamen yarısı doktorsuzdur. Bilhassa kış mevsiminde vasitasız ve aralarındaki uzun mesafeler sebebiyle bu vaziyet çok dikkate şayandır. İki senedir vekâletle temasımda gâh tahsisatsızlık gâh doktor yokluğu ile mukabele gördüm. Kanaatimce esas mesele vekâletin yanlış bir prensibinin neticesidir. Daima göze çarpan yerleri doldurmak, böyle kuş uçmaz, kervan geçmez yerleri memleket eczasından saymamaktan ileri gelmektedir. Elazığ'ın üç kazası birden doktorsuz kalacağı yerde bazı serbest birkaç tabibi bulunan garp kazalarından bir veya ikisi münhal kalması memleket umumi sıhhati bakımından daha az zararlı olur. Bu kazaları gezerken kışın doktorsuzluk yüzünden zatülcenp, zatürree gibi tedavisi mümkün hastalıklardan nice vatandaşların ölüp gittiğini bana yakıla yakıla anlattılar. Bu yüzden o havaliye memur göndermek imkânı da güçleşmektedir. Belki sıhhat vekâleti adeta bir formalite halinde bu sözlerime de şimdi askerde bulunan doktorların terhisini beklediklerini ileri sürecektir. Fakat yukarda arz ettiğim çareye tevessül ederek bu işi vaktinde halletmek münasip olur. Çünkü sıhhat davasının hiçbir memleket davasıyla kıyas kabul etmeyeceği meydandır. Daha birçok sıhhat işleri hakkında intibaatım varsa da vekâletin bunları yapacağına ümidim olmadığından arz etmekten vazgeçiyorum. Vekâlet üç kazada dispanser açacağını vilayete resmen vaad ettiği ve bunu bizzat ayrıca rica ettiğim ve binalarını vilayet temin eylediğini dermiyan eylediğim halde semere vermemiştir. Bu usul böyle devam ettikçe hiçbir zaman uzak vilayetlerimizin yakın vilayetlere nazaran geriliğini izale muvaffak olamayacağımız gayet tabiidir. Memleketin her mıntıkasında her sahada yeknesaklığı ve terakki ahengini emel ittihaz edilen partimizin bu maksadını sıhhat vekâleti de tahakkuka çalışmalıdır.

(...) Geniş bir kaza olan merkez kazası kadrosunda iki sıhhat memuru vardır. Biri açıktır. Teşebbüsüme evvelce vat cevabı verilmiştir. İkinci müracaatımda menfi cevap aldım. Bu sıhhat memurunun bulunup biran evvel gönderilmesi iyi olacaktır."

Elazığ milletvekili Altay'ın bu başlık altında temas ettiği diğer mühim bir konu ise sitma idi. Konuyla ilgili olarak Altay şunları söylüyordu: "Bu seneki seyahatimde sitma senesi denecek derecede kesif bir sitma sattığını göze çarpıyordu. Bazı yerlerde kinin bulunmuyordu. Bu[nun] biraz da bayilerin

ihmali yüzünden olduğunu anladım. İntihap dairemde (Tropika) tahribat yapmaya başlamıştır. Bundan memur sınıfı bile mustarıptır ki bir derece tahaffuza [korunmaya] riayet edebilen sınıftır.”

CHP mebusu Fethi Altay, raporun devamında Elazığ vilayetine maliye, adliye, beden terbiyesi teşkilatı ve milli müdafaa teşkilatlarının vaziyeti ile vilayetteki vakıflar ve Kızılay gibi kuruluşlar hakkında bilgi veriyordu. Teftiş raporunda Altay, vilayetteki vergilerin “suhuletle” tahsil edildiğini, yol vergisinin adaletsiz bir uygulama olduğunu ve bir an önce kaldırılmasının elzem olduğunu belirtiyordu. Devamında ise CHP mebusu, yeni muamele vergisinin tatbikatında bazı kereste imalathanelerinin verginin anormal bir şekilde artmasından ve bazı müesseselerin defter tutma külfetinden şikâyetlerde bulunduğunu not ediyordu. Elazığ milletvekili Altay, vilayet bütçesinin normal olduğunu, yersiz harcama olmadığını, bütçeden bu yıl on dersaneli bir büyük ilk mektep binası yapılmaya başlandığını, büyük bir fidanlık tesisine teşebbüs edildiğini, vilayet dâhilinde bazı mekteplerin açıldığını, öğretmen kadrolarının arttırıldığını, geçen yıl başlanan bazı yolların tamamlanmasına çalışıldığını notlarına ekliyordu. Vilayetteki adliye teşkilatında bazı kazalarda adliyenin olmadığını belirten Altay, bazı kazalarda ise adliye memurlarıyla idare emirleri arasında salahiyet ve otorite anlaşmazlığının olduğunu ifade ediyordu. Altay’ın, Maden kazasında görev yapan hâkimin “fena şöhret” sahibi olduğundan ahalinin şikâyetine sebebiyet verdiğini de raporuna eklemeyi ihmal etmediğini vurgulamak gerekiyor. Kızılay için “muhitin fakir olması sebebiyle fazla inkişaf görülemiyor” diyen Altay, vakıflar hakkında şöyle der: “Bu idarenin vilayette mühim bir mevzuu olmadığından zikre değer bir eser ve faaliyeti de yoktur.” Altay, Milli Müdafaa başlığı altında şu bilgilere yer veriyor: “Askeri kışlaların geçen sene görülen perişan ve harap vaziyetleri tümen kumandanının himmet ve gayretiyle bu sene tamir edilmiş, bundan başka büyük bir askeri fûrun ve bir erzak deposu inşa edilmiştir ki bunlar büyük şeyler sayılır. Cephane depoları yine açıktadır.” Son olarak Altay, beden terbiyesi teşkilatı ile ilgili olarak “yeni faaliyete başlayan bu teşkilat memleket geleneğinin öteden beri muhtemel kalan mektep harici mühim bir zümresini evvela beden terbiyesi, birlik, ahlak, disiplin, tenvir, hususunda yardımcı olacağı gibi askere hazırlamak bahsinde de hayli hizmet ve faydası olacağı”nı cümlelerine ekleyerek raporunu nihayete erdiriyor.

Bitlis Mebusu Muhtar Ertan’ın Teftiş Raporunda Elazığ (1943)

CHP Elazığ milletvekili Fethi Altay’ın intihap dairesi raporundan yaklaşık iki yıl sonra Elazığ Bölgesi Müfettişi Bitlis mebusu Muhtar Ertan tarafından Elazığ hakkında çok teferruatlı bir rapor hazırlandı. Ertan, 18 Ekim 1943 tarihinde XII. Büro Şefliği’ne gönderdiği raporda teftiş bölgesi olan Elazığ’ın adli, idari, iktisadi, mali, zirai, ticari, sınai ve maarif durumu ile halkın vaziyeti hakkında teferruatlı bilgi veriyordu.¹² Bu bölümde Elazığ müfettişi Ertan’ın Elazığ hakkındaki tespit ve gözlemlerine yer verilecektir.¹³

Raporun giriş kısmında Ertan, teftiş bölgesi olan Elazığ’a 9 Ağustos 1943 tarihinde Van’dan hava yoluyla geldiğini ve bu tarihten 15 Ekim 1943 tarihine kadar teftiş bölgesine dâhil Tunceli, Bingöl ve Elazığ vilâyetlerini gezdiğini belirtiyordu. Devamında Ertan, bahsi geçen vilayetlerde gördüklerini, alınması lâzım gelen tedbirleri ve yapılması icap eden şeyleri mevzuları itibariyle gruplara ayırarak bu raporda arz ettiğini ifade ediyordu. Bu çalışmada, daha ziyade raporun Elazığ vilayeti ile ilgili olan kısımlarına temas edilmekle birlikte, Elazığ’la yakından ilgili olması hasebiyle, Tunceli ve Bingöl ile ilgili bazı bilgilere de yer verilecektir. Bu bağlamda, raporda Bingöl ve Tunceli’deki adliye ve maarif mevzularına dair bilgilerin yanı sıra seyit ve şeyhler hakkındaki bilgilere de kısaca temas edilerek konunun bütüncül bir biçimde anlaşılması için gayret ettiğimizi belirtmek gerekir.

İdari Taksimat ve İdare Vaziyeti

Raporun “İdari Taksimat” başlığı altında Ertan şunları söylüyor: Coğrafi durum ve bugünkü münakale vaziyeti göz önünde bulundurularak Elazığ vilâyetiyle Bingöl vilâyetinin ve bazı kaza hudutlarında değişiklik yapılmasına lüzum görülüyor. Kişi kazasının vilâyet merkeziyle ile irtibatı

¹² Bu bölümdeki bilgiler aksi belirtilmedikçe şu belgeden alınmıştır: BCA, 490.01/1576.418.1.

¹³ Bu rapor hakkında daha evvel yapılan bir çalışma için bkz. Ayşegül Şentürk, “Bitlis Mebusu Muhtar Ertan’ın Teftiş Raporuna Göre Elazığ (1943)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2015, Sayı: 36, ss. 1-11.

Karakoçan üzerinden yapılmaktadır. Karakoçan da Bingöl vilâyetinin içine girmiş bir vaziyettir. Bu kazanın Elaziğ'dan ayrılarak Bingöl'e bağlanması için teşebbüste bulunulmuştur.

Raporun "İdare Vaziyeti" başlığı altında Ertan şu bilgileri paylaşıyor: Memurlar arasında ahenk mevcut değildir, bilâkis anlaşmazlık vardır. Bu hal halkın üzerinde çok fena tesir uyandırmaktadır. Bilhassa kazalarda, adliye, jandarma ve kaymakam arasındaki geçimsizlik had bir safhaya varmıştır. Jandarmanın halka muamelesi çok ağırdır. Dayak vakaları sık sık işitilmektedir. Tunceli Kanunu'nun verdiği geniş yetkilerle halk tehdit edilerek bazı memurlar menfaat temin etmektedir. Memur ve jandarmada bir ayıklama yapılmalıdır. Kazalarda, birkaçı hariç, hükûmet konağı ve memur evleri yoktur. Hükûmet konaklarını devlet otoritesi, memur evlerini de memuru gider gitmez halkın eline düşmemesi bakımından bir an evvel yaptırmak lâzımdır. Mesken ve bürosu olmayan memurdan randıman alınmamaktadır.

Ertan, memurlardan istifade etmek ve onları vazifelerine bağlayabilmek için yapılması gerekenleri şöyle sıralıyordu: 1) Hükûmet konakları ve memur evleri yapmak, 2) Memurların buldukları yerin mahrumiyet derecesine göre maddeten tatmin etmek ve görev sürelerini açıkça belirtmek, 3) Muayyen bir bölgenin bütün vekâlet memurları için aynı derecede mahrumiyet mıntıkası olarak kabul etmek, 4) Memurların gidecekleri veya buldukları yerlerin yol mahrumiyet vaziyetlerine göre sınıflandırma yapmak, 5) Nakil veya tayin edilen memurların eşyalarının nakli için kâfi yeterli ödenek vermek, 6) Kışın uzun sürdüğü ve çarşı, pazar olmayan yerlerdeki memurlar için kışlık erzaklarını temin etmeleri için, yazdan bir miktar avans vermek, 7) Mahrukat [Yakacak, yakıt] zammı alan memurlara kışlık yakacaklarını yazdan ucuz tedarik edebilmeleri için zammı yaz aylarında vermek, 8) Kaza ve nahiyelerde otoritenin bir elde toplanmasının temin etmek ve jandarma, kaymakam ve adliyenin geçimsizliğini ortadan kaldırılmak, 9) Memurların sık sık teftiş ve murakabeye tabi tutularak mesulleri cezalandırılmak ve muvaffak olanları da mükâfatlandırmak. Bunlara ilaveten Ertan, hiç değilse kazalara kadar Maarif ve Sıhhat teşkilâtının noksansız bir hale getirilmesinin elzem olduğunu söyler. Parti müfettişi Ertan, "mahalli kalkınma" için şu iki hususun da göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapar: a-Bazı belediye reisleri seçildikleri bölgede hemşerilerine kanunî müeyyideleri tatbikten kaçındıklarından belediye işleri ihmal olunmaktadır. Bu sorunu aşmak için büyük şehir belediyelerinde vazife görmüş ve yetişmiş kimselerden bahsi geçen sorunların yaşadığı bölgelere merkezce tayin edilmesi ve b- Şark'ta mümkün olduğu kadar mahallî memur kullanılmaması elzemdir.

"Halkın Durumu" başlığı altında Ertan şu bilgilere yer veriyor: Asayiş gayet iyidir. Mahkemelerdeki davalar ekseriyetle arazi hududu ihtilaflarıyla su kavgalarından ve tek tük adî hırsızlık vakalarından ibarettir. Halk "sinmiş" bir vaziyette olup "hüsnü idare" ve "kuvvetli bir otorite" ile bu şekilde kontrol altında tutulabilir. Halkı devlete/hükûmete yaklaştırmak ve "geçmişin acı hatıralarını unutturmak" için idarecilerin müşfik davranmaları gereklidir. Fazla tazyik [baskı] ve kanunsuz muamelenin, "cehalet ve menfi telkinlerle aşılınmış" halk üzerinde aksülamele [tepkiye] neden olacağını idarecilerin hiçbir zaman unutmaması gerekir. Maalesef bugün bazı memur ve jandarmanın uygunsuz hareketlerine sık sık tesadüf edilmektedir. Halk bundan çok müşteki [şikâyetçi]dir.

Muhtar Ertan, raporunda Dersim'deki Alevi seyitleri ve Bingöl'deki Sünni şeyhleri ile ilgili şu bilgileri paylaşıyor: Alevilerde seyitler mevcut olup bunların halk üzerindeki nüfuzu devam ediyor. Sünnilerde de şeyhlerin durumu aynıdır. Gerek seyitlere, gerekse şeyhlere bütün halk çok bağlıdır. Şeyh ve seyitlere birçok isim altında nakdî ve aynı yardım yapılmaktadır. Şeyh ve seyitlerin halk üzerindeki kudret ve kuvveti oldukça fazladır. Halk, seyit ve şeyhlerin mucize yaratabileceğine inanmaktadır. Mahkemelerde namus, çoluk çocuk üzerine yapılan yeminler yalan olabilirken Düzgün Baba, Dojik Baba veya Munzur Baba üzerine yapılan yeminlerde halk hakikati saklamaya cesaret edemiyor. Halkın manevî tesirlerinden kurtulması, seyit ve şeyhlerin nüfuzundan sıyrılması için maarife şiddetle ihtiyaç vardır. Bunun içinde en elverişli çare yatılı bölge sanat okulları açmak olacaktır. Bugünkü halde seyit ve şeyhlerin rejime ve hükûmet otoritesine karşı herhangi bir tezahürü görülmemektedir. Bununla beraber bunların harekâtının sıkı kontrole tabi tutulması da her halde lâzımdır. Eski şakilerden affa uğrayanlar şimdi iş gücü sahibi olmuş, idarenin nezareti altında kendi işleriyle meşguldürler. Bingöl'de İnallı köyünde Hasan (Hassi Began) ve Sait Began (Sait Aydemir)

rençberlik yapmaktadır. Şarki Dersim’de Silopit (Süleyman) yol amesi olarak çalışmaktadır. Bu bölümde son olarak Ertan, gerek seyitlerden ve gerek şeyhlerden fazla nüfuzu olanların sürgün şeklinde değil, ufak tefek bazı vazifelerle muhitlerinden ayrılmasının ve kontrol altında tutulmalarının faydalı olacağını söylüyor. Ertan, Bingöl’de Çan köyü ve Mazgirt’te Muhundu nahiyesi gibi yerleşim birimlerinde şeyh ve seyitlerin toplu halde yaşadıklarını, bunların dağıtılmasının her halde faydalı olacağını not ediyor.

Maarif

Raporun “Maarif” başlığı kısmında Ertan, Elazığ, Bingöl ve Tunceli vilayetlerinin eğitim durumunu resmediyor. Elazığ, Tunceli ve Bingöl vilâyetlerinde ilköğretime hevesin çok olduğunu belirten Ertan, bölgenin maarif durumu hakkında şunları söyler: Okul ve öğretmen eksikliğinden dolayı okula devam eden talebelerin tahsil çağındaki çocuk adedine oranı % 5-6’ya kadar düşmektedir. Öğretmenlerden bir kısmı askere alınmış olduğundan yerlerine “yerli ahali”den ortaokul mezunları vekil tayin edilmektedir. Bazı okullar, vekil öğretmen de bulunamadığından öğretmensiz kalmıştır. Vekil öğretmenlerden istifade oldukça düşüktür. Köyler dağınık ve okul sayısı da az olduğundan birçok kazada çocuklar tahsile devam edebilmek için, okullara yakın akraba veya tanıdıklarının yanına gönderilmektedir. Bazı yerlerde ise her gün iki üç saat uzaklıktaki köylerden okula gelen talebeler de mevcuttur. Tahsile heves uyanmış bu bölgede halkın kalkınması için vilâyetlerin hususiyetlerine göre “Yatılı Bölge Sanat Okulları” açılması elzemdir. Halen çocuklar ebeveynlerinin “koyu taassup telkini” altındadır. Bu çocukları yatılı okullarda toplayarak “iyi öğretmenlerin realist telkini ve terbiyesine tevdi etmek” çocukları “kötü göreneklerden” kurtarmak için en kısa yoldur.

Ertan, Elazığ Ortaokulu ve Elazığ Lisesi hakkında da bilgiler vermektedir. Ertan, bahsi geçen okullara kazalardan ve diğer vilâyetlerden gelen talebelerden sadece Maden bakır şirketi memurlarının kendi çocuklarına münhasır olmak üzere bir yurt açtıklarını, diğerlerinin ise oda tutarak veyahut tanıdıklarının yanında kalarak gayri sıhhi ve kontrolsüz bir hayat yaşadıklarını, öğrencileri bundan kurtarmak için bir yurt açılmasının zaruri olduğunu söyler. Elazığ’da öğrenciler için bir yurt açmak için hususi teşebbüsün olduğunu da belirtir. Ayrıca Ertan, lisenin halen bir ilkokulda eğitim verdiğini belirterek temeli atılmış ve yarım kalan lise binasının tamamlanması durumunda okulsuzluktan tahsile devam edemeyen birçok ilkokul çağındaki çocuğun tahsilinin mümkün olacağını not etmektedir.

Raporun maarif kısmında Muhtar Ertan, 1937’de açılmış olan Elazığ Kız Enstitüsü hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Elazığ Kız Enstitüsü’nde Tunceli’den elli yatılı çocuğun eğitim gördüğünü ifade eden Ertan, okul idaresinin Dersimli öğrencilerden çok memnun olduğunu söyler. Ertan, enstitüden mezun olanların aldıkları eğitimin bir kısmını köylerinde tatbiki muvaffak olduklarını da sözlerine ekler.

Adliye

Raporun “adliye” başlığı altında Ertan, şu bilgileri paylaşmaktadır: Elazığ’daki eski hapisane çok fena bir haldedir. Yeni ceza evi henüz tamamlanmamıştır, bir an önce bitirilerek mahkûmların yeni hapishaneye gönderilmesi gerekir. Bu günkü hapishanede sıhhi vaziyet pek bozuktur. Kazalardaki adliye teşkilâtında bazı kadrolar münhal iken bazı kazalarda adliye teşkilâtı yoktur. Bazı kazalarda asliye teşkilâtı olmadığından davalar muhtelif kazalarda görülmektedir. Karakoçan’da asliye teşkilâtı olmadığından davalar Kiğı, Palu ve Mazgirt’te görülmektedir. Aynı vaziyet Karlıova ve Genç için de geçerlidir. Genç Bingöl’ün kazasıdır ancak Muş Müdde-i Umumiliği’ne [Savcılık] bağlıdır. Karlıova’da asliye mahkemesi işlerinden dolayı Muşa tabidir. Bingöl vilâyetinde Ağır Ceza teşkilatı yoktur. Kışın altı yedi ay yolları kapalı kalan ve her kaza arasındaki mesafe bu mevsimde bir haftadan aşağı olmayan bu kazalarda asliye teşkilâtı kurulması ve vilâyette de bir ağır ceza mahkemesi tesisi çok lüzumlu ve yerinde bir iş olacaktır.

İktisat ve Maliye

Muhtar Ertan, Elazığ’ın eskiden ipekli kumaşlarıyla şöhret kazanmış bir vilâyet olduğunu bugün ise bu sanatın tamamen sönmüş vaziyette olduğunu söyler. Ertan’a göre ipek böcekçiliğinin ve

dokumacılığın yeniden kalkınması için esaslı tedbirler alınması lâzımdır. Ağın'da pamuklu ve yünlü dokumacılık faaliyettedir. Nahiye merkezinde kırk kadar otomatik tezgâh, nahiyenin tamamında ise bine yakın el tezgâhı mevcuttur. Toprağı kıt ve kışı uzun süren bu havalide halkın boş kalmaması için halka el tezgâhlarıyla birlikte bol miktarda iplik verilmesi gereklidir.

Elazığ'ın Maden kazasındaki bakır şirketinin kazaya çok büyük faydaları vardır. Ancak şirket mensuplarının geçim seviyesi devlet memuru ve yerli halka nazaran çok farklı olduğundan bu sonuçları aleyhine bir darlık vücuda getirmiştir. Bunun bir dereceye kadar önlenmesi ve pahalılığın önüne geçilebilmesi için: 1) Şirketin ofisten temin edebileceği maddeleri piyasadan değil ofisten alması, 2) İstihlâk kooperatifi teşkil edilerek bütün memurların da buradan istifade ettirilmesi ve 3) Kasabada pazarlar kurularak arz ve talebin dengelenmesi gerekir.

Son olarak Ertan, tamirat ve inşaat için ayrılan ödeneklerin vakitsiz gönderildiğinden kışı uzun ve inşaata müsait zamanı az olan bu havalide tamirat ve inşaat yapılamadığını ve kullanılmayan ödeneklerin de iptal edildiğini belirtmektedir.

Ziraat

Elazığ ve Bingöl vilayetleri ziraat ve hayvancılığa müsait durumda olduklarından, bu vilâyetlerde ziraat ve hayvancılık ile bunların sanayisine ait yatılı teknik okulların açılması çok faydalı olacaktır. Tunceli ise genel olarak ziraata müsait olmadığından bölge halkını daha ziyade sanayi ve maden işlerinde çalıştırmak uygun olacaktır. Bedenî kudret ve kabiliyeti yüksek olan bu kimseleri küçükten yatılı Bölge Sanat Okulları'nda yetiştirmek ve mezun olanları çevresinden ayırarak sanayi işlerinde kullanmak "dil ve düşünce farkının" da ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Arazinin büyük kısmı ağaların elindedir. Halk, Maraba tabir edilen yarıcı vaziyetindedir. Ağa marabasız çalışmadığından arazisini gereği kadar faydalı işletemiyor. Maraba toprağa sahip olmadığından işini benimsemekte; toprağın islahına ve arazinin ağaçlanmasına ve saireye ehemmiyet vermemektedir. Bundan dolayı topraktan beklenen verim tam olamıyor. Maraba vaziyetinde olan halkın bir an evvel toprak sahibi kılınması ziraî kalkınma bakımından da çok faydalı olacaktır.

Elazığ, Bingöl ve Tunceli vilayetlerinde ziraat usulü pek geri bir haldedir. Münferit, şahsi teşebbüslerle bazı güzel yemiş bahçeleri vücuda getirilmiştir. Bunun haricinde bilgi ve el emeği pek azdır. Elazığ'da en basit ve iptidâî bir ihtimamla mükemmel üzüm ve diğer yemişler yetişiyor. Eskiden ipekçiliği meşhur iken bugün ortadan kalkmıştır. Yemişçiliğe lâyık olduğu ehemmiyet verilecek olursa kemiyet ve keyfiyet itibarıyla güzel neticeler elde edileceği şüphesizdir. Sebzeçiliğe de müsait olan bu vilâyette Teknik Ziraat ve Bahçe Okulu'na çok ihtiyaç vardır. Nakliyenin zorluğundan ancak mahalli ihtiyaçlar kadar yetiştirilen meyvenin güzel ambalajlarla uzaklara nakli mümkün olabileceği gibi, buralarda tesis edilecek konserve ve şarap fabrikaları da üretimin artmasına vesile olacaktır.

Elazığ'da ipek böcekçiliğinin de yeniden canlandırılması çok faydalı olacaktır. Evvelce tohum satışından istifade edildiği, şimdi ise para etmediği ileri sürülmektedir. Halk, daha ziyade yoksulluk ve tembellik dolayısıyla dutun yemişinden istifade etmektedir. Duttan alınan gıda diğer yemişlerle ikame edilirse ipek böcekçiliği yeniden canlanabilir. Elazığ'da güzel pancar yetiştirilmektedir. Bunun tetkik edilerek inkişafa müsait olup olmadığı tespit edilmeli ve icabında şeker sanayiine elverişli bir durumda ise şimdiden hazırlayıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca, yeşilliği ve suyu bol olan bu yerlerde arıcılığın da teşvik edilmesi faydalı olacaktır. Son olarak Ertan, Elazığ'ın Baskil, Maden, Palu ve Sivrice kazalarında kimil tahribatının çok fazla olduğuna dikkat çekmekte ve haşere ile yapılan mücadelenin müspet bir netice vermediğini ifade etmektedir. Birçok yerde kimil korkusundan buğday yerine darı ekilmektedir. Bu mücadeleye ehemmiyet verilmesi gereklidir.

Muhtar Ertan, tohumluk dağıtımı ve toprak mahsulleri vergisi kısmında şunları söyler: Elazığ'da tohum ekseriyetle muhtaç olmayana verilmekte ve satışından alan da veren de istifade etmektedir. Bilhassa geçen sene Karakoçan kazasında yapılan bu suiistimalden halk yana yakıla bahsetmektedir. Mahsulden vergi ve el koyma suretleriyle hazineye giren miktar girmesi lâzım gelenden pek azdır. Fazla miktarda yolsuzluk yapılmıştır. Mahalli memurlar tanıdığı halka kolaylıkla anlaşmıştır. Görevini

suiistimal edenlerden pek azı mahkemeye verilebilmiştir. Üreticinin elinde kalan hububatın güney sınırlarından kaçmaması için şimdiden tedbir alınması yerinde olur.

Sihhat İşleri

Teftiş bölgesi içerisinde yer alan Bingöl merkez, Genç, Solhan, Karlıova, Hozat, Kalan, Nazımiye, Ovacık ve Pülümür'de doktor bulunmamaktadır. Bingöl'ün memleket hastanesinin Baştabibi ve hemşiresi yoktur. Kazaların bir kısmında dispanser açıldığı halde doktor olmadığından dolayı dispanserlerden istifade edilememektedir. Dispanserlere gönderilen ilâçlar da ihtiyacı karşılayacak miktarda değildir. Umumiyetle sıtma vardır. Bilhassa Murat, Fırat, Munzur ve Harçık sularının bataklık kısımlarında sıtma çok yaygındır. Bugünkü durumda bunlara kâfi miktarda kinin verilemeyeceği belli bir keyfiyet olmakla beraber, mevcut kinin de muntazam ve doğru dağıtılmamaktadır.

Çiçek hastalığı bazı yerlerde tahribat yapıyor. Mazgirt'te üç-dört ay içinde elli-altmış, Nazımiye'de üç ayda altmış ölüm vakası tespit edilmiştir. Kiği'nin bazı köylerinde ve Keban'ın Baskil sınırında çiçek vakaları devam etmektedir. Çiçek aşısı muntazam ve kontrollü bir şekilde yapılmadığından beklenen derecede etkili olmamıştır. Kazalardaki bazı doktorlar aşılardan sıcak aylarda nakledildiğinden dolayı bozulduğunu ve bundan dolayı etkisinin azaldığını ileri sürmektedir. Sihhat memurlarının da layıkıyla vazife görmedikleri söylenmektedir. Hükümet doktorlarının halkın sıhhatiyle gereği kadar ilgilenmediğinden şikâyet olunmaktadır.

Elazığ'da yapılmakta olan memleket hastanesi bitmek üzeredir. Bu müessesenin idaresi vilâyet bütçesinin tahammülü dışındadır. Sihhat Vekâleti daimî yardımda bulunmadıkça bu güzel hastanenin muntazam idare edilmesine imkân yoktur. Van demiryolu hattı tamamlandığında Elazığ mühim bir merkez olacaktır. Bitlis irtibatını Diyarbakır'dan kesecek ve Elazığ'la irtibat kuracaktır. Muş ve Bingöl'den tren geçecektir. Bu vilâyetler ve Tunceli'nde Numune Hastanesi mevcut olmadığından bütün bunların hastane ihtiyacını karşılamak için, yapılmakta olan Elazığ memleket hastanesini, bazı ilâvelerle, Numune Hastanesine dönüştürmek çok faydalı olacaktır.

Elazığ'da memleket hastanesinde röntgen aleti yoktur. Hastane bazı teşebbüslerde bulunmuş, ancak vilâyet bütçesinde tahsisat olmadığından röntgen aleti alınamamıştır. Bu iş için vekâletin yardımına lüzum vardır. Halen hastaların Diyarbakır'a gönderilerek röntgenleri çekilmektedir. Yeni hastanenin tamamlanmasıyla Elazığ ve bütün bu havali sıhhi bakımdan büyük bir yardım görmüş olacaktır. Asker, akıl ve cüzzam hastanelerinden çok istifade edilmektedir.

Nafia ve Münakale

Tunceli'nin Pülümür ve Bingöl'ün Karlıova kazaları hariç Elazığ, Bingöl ve Tunceli'nin bütün kazalarına yazın otomobille ulaşım yapılabilmektedir. Bununla birlikte kışın bilhassa kar başlayınca hiç bir nakil vasıtası çalışmamakta ve kazaların postaları sırtta taşınmaktadır. Elazığ-Erzurum yolu Bingöl vilâyetinden Çapakçur-Karlıova istikametinde geçmektedir. Elazığ'dan Çapakçur'a kadar otomobil işlemektedir. Çapakçur-Karlıova arasında Çobantaşı mevki açılacak olursa otomobille Erzurum'a gitmek mümkün olacaktır. Çobantaşı mevkiinin açılmasına vilâyetin bütçesi kifayet etmediğinden vekâletten yardım istenmektedir. Bu kısım tamamlanırsa iki tren hattı birbirine bağlanacaktır. Stratejik ehemmiyeti olan bu yolun bir an evvel açtırılması elzemdir. Elazığ-Ağın yolunda Arapkir Çayı üzerinde köprü yoktur. Yazın çayı geçmek mümkün ise de Arapkir Çayı kışın geçit vermediğinden ve mütemediyen boğulma vakaları olduğundan köprüye mutlak surette ihtiyaç vardır. Kışın Arapkir ve Kemalîye yolu da bu çay üzerinden geçer.

Haydarpaşa-Ankara-Diyarbakır tren seferi haftada iki defa yapıldığından trenler çok kalabalıktır. Kompartımanlar haddinden fazla insanla dolu olduğu için koridorlarda da çok sayıda yolcu seyahat etmektedir. Birçok istasyonda yolcular pencereden girip çıkmak mecburiyetinde kalmaktadır. Vaziyetin zorluğunu gören memurlar da istasyonlarda gözükmemekte ve halkı kendi haline bırakmaktadır. Katarların alabileceği kadar bilet satılması ve Diyarbakır-Malatya arasında olduğu gibi Marşandiz katarlarına bir iki yolcu vagonu bağlanması trenlerdeki izdihamın bir dereceye kadar önlenmesine yardım edecektir. Diyarbakır'a giden tren Yolçatı'ya gece yarsından sonra varıyor ve

Diyarbakır'dan bu tarafa kalkan tren de gece yarısından sonra Yolçatı'dan geçiyor. Yolçatı-Elazığ yolculuğu ikinci bir trene aktarma suretiyle yapılmaktadır. Ertan'a göre, yolcu sayısının kalabalıklığı, Yolçatı istasyonunda elektrik ışığının bulunamaması, bilhassa kışın aktarma vaziyetini çok güçleştirdiğinden Haydarpaşa-Diyarbakır katarına Elazığ için bir vagon takılması ve bunun Yolçatı'da katardan ayrılarak Elazığ'a kadar gitmesi ve dönüş için de bu vagonun Elazığ'dan kalkarak Yolçatı'da Diyarbakır'dan hareket eden katarla bağlanması, bu çok sıkıntılı vaziyeti ortadan kaldıracaktır.

İnhisar [Tekel] İşleri ve Gaz Dağıtımı

Muhtar Ertan, teftiş bölgesinde birçok kazada inhisar bayiliği olmadığından halkın inhisar maddelerini tedarikte çok büyük zahmet çektiğini ve hatta bazı yerlerde inhisar malzemesi bulamadığını belirtmektedir. Ertan, inhisar işleri hakkında özetle şunları söyler: Geçen kış Van'da rakının küçük şişesinin on altı liraya satıldığını söylediler. Teftiş bölgemin bazı kazalarında da buna yakın vaziyetin olduğunu öğrendim. Dolaştığım birçok kazada halen inhisar maddelerini zorlukla bulunduğu dair vaki şikâyetler üzerine Elazığ'da bulunan İnhisarlar Müfettişine vaziyeti anlattım. Başmüdürlüklerin işe kâfi derecede ehemmiyet vermedikleri anlaşılıyor. Hayvancılıkla geçinen mıntikalarda tuzun ehemmiyeti çok fazla olduğu halde temini pek müşküldür. Elazığ vilâyetinde gayet nefis üzüm yetişmektedir. Bilhassa Ermeniler zamanında her taraf bağlık imiş. Halk bu meyveye mahreç bulamadığından ancak kendi ihtiyacı kadar yetiştiriyor ve Nisan ayı sonuna kadar taze üzüm saklayabiliyor. Bu vilâyette şarap fabrikası kurulacak olursa bağcılığın inkişafı ve halkın refahı kısmen temin edilmiş olur.

Raporun son kısmında CHP Bitlis mebusu ve Elazığ bölgesi parti müfettişi Muhtar Ertan, teftiş bölgesindeki gaz dağıtımı ile ilgili olarak da önemli bilgiler vermektedir. Ertan, teftiş bölgesindeki gaz dağıtımı ile ilgili olarak özetle şu bilgileri paylaşmaktadır: Gaz dağıtımı çok bozuk bir durumdadır. Üç vilâyetin köyleri ayrı ayrı miktarda gaz almaktadır. Bingöl köylerinde kırk haneye bir teneke, Elazığ köylerinde aynı zaman zarfında 150 haneye bir teneke gaz düşmektedir. Karaborsada gaz ve benzin satılmaktadır. Karaborsacılık, bilhassa Elazığ'da oldukça genişlemiştir. Buna sebep Devlet Demiryolları inşaat kısımlarından (Van hattı) karaborsaya gaz çıkarılmasıdır. Elazığ gaz işiyle ticaret müfettişlerinden Baha Toros meşgul olmaktadır. Üzerinde durulacak bir keyfiyettir.

Sonuç

Çeyrek asrı aşkın bir süre Türkiye'yi idare eden CHP, parti-devlet bütünleşmesinin muhkemleşmesi ve Kemalist ideolojinin konsolide olması için kuruluşundan itibaren milletvekilliğine ve parti örgütüne çok büyük bir önem atfetmiştir. Bu öneme binaen partide çeşitli kurullar ve komisyonlar teşkil edilmiş ve söz konusu kurul ve komisyonlara çeşitli vazifeler tevdi edilmiştir. CHP teşkilatında oluşturulan kurul ve komisyonların, en mühim vazifelerinden biri de kendi sorumluluk alanlarına giren bölgeler hakkında belirli periyotlarla rapor hazırlamak olmuştur. Bilhassa 1930'lu ve 40'lı yıllarda bir taraftan mebuslar kendi seçim bölgeleriyle ilgili raporlar hazırlarken, diğer yandan aynı bölgeyle ilgili parti mensubu olan ancak başka bir vilayetin mebusu olan parti müfettişleri rapor hazırlamaktaydı. Kuşkusuz, bir vilayetle ilgili olarak CHP'ye mensup mebuslarca iki ayrı raporun hazırlanması, CHP'nin kendi kendini kontrol etmesiyle izah edilebilir. Diğer bir ifadeyle, CHP'nin bir vilayetle ilgili çift yönlü rapor hazırlaması, yani oto-kontrol yapması, bir nebze de olsa, hazırlanan raporların sağlamlasının yapılmasına matuf olduğu söylenebilir.

Tek partili yıllarda ülkenin neredeyse tamamıyla ilgili olarak hazırlanan seçim ve teftiş bölgesi raporlarından ikisi de II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1940'lı yıllarda Elazığ hakkında hazırlanmıştır. Elazığ hakkında hazırlanan seçim ve teftiş bölgesi raporlarıyla CHP iktidarı, Elazığ'da yerel bürokrasinin işleyişi, partinin ve devletin çalışmaları, toplumun ihtiyaç, istek ve şikâyetleri, bölge halkının ideolojik ve siyasi eğilimleri konusunda bilgi sahibi olarak hem bürokrasiyi hem de toplumu "murakabe" ve "gözetim" altında tutuyordu. Raporlar, karşılaştırmalı bir okumaya tabi tutulduğunda "intihap bölgesi" raporunda Elazığ'daki idari, siyasi, iktisadi, zirai, sınai, adli, sıhhi, kültürel ve eğitsel konulardaki aksaklıkların, eksikliklerin ve en nihayetinde sorunların daha naif ve kısık bir sesle dile getirildiği ve bahsi geçen sorunları aşmak için yerel bürokrasinin ve partinin büyük çaba harcadığı ile ilgili söylemin

ağırlık kazandığı müşahede edilmektedir. Buna karşılık “teftiş bölgesi” raporu ise bahsi geçen sorunları daha yüksek bir sesle dillendirmekte ve bilhassa yerel memurların yetersizliğini, ilgisizliğini, kendi aralarındaki yersiz çekişmelerini ve en nihayetinde halka baskı yaptıklarını ve bu durumun da halkı devletten/hükümetten soğuttuğu söylemini öne çıkardığı gözlenmektedir. Buna ilaveten “teftiş raporu”nun, parti teşkilatının ve ilgili bakanlıkların daha verimli çalışmak ve sorunlara zamanında müdahale etmek, vilayetteki her türlü yatırımı desteklemek, “mahalli memur” istihdam etmekten olabildiğince imtina etmek ve halka “menfi” tesiratta bulunan ağa, şeyh ve seyitleri buldukları bölgelerden uzaklaştırmak koşuluyla Cumhuriyet rejiminin bölgede konsolide olacağını öne çıkardığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arşivler ve Resmî Yayınlar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 490.01/645.137.1.

BCA, 490.01/1576.418.1.

BCA, 30.10/115.797.16.

Resmî Gazete, 4 Ocak 1936, No: 3197.

Telif Eserler

Akçura, B. (2009). *Devletin Kürt Filmi: 1925-2009 Kürt Raporları*, New Age Yayınları, İstanbul.

Akekmekçi, Tuba-Pervan, Muazzez, [Der.], “Doğu Sorunu” *Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

___, (2011). *Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)*, [Der.], Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

___, (2011). *Dersim Harekâtı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)*, [Der.], Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

___, *Dersimlilerden Mektuplar (1941-1953)*, [Der.], Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

Bayar, C. (2006). *Şark Raporu*, (Sadeleştiren: Nejat Bayramoğlu), Kaynak Yayınları, İstanbul.

Bayrak, M. (1994). *Açık-Gizli/Resmî-Gayriresmî Kürdoloji Belgeleri*, [Haz.], Özge Yayınları, Ankara.

___, (2009). *Kürtlere Vurulan Kelepçe: Şark Islahat Planı*, Özge Yayınları, Ankara.

Bulut, F. (2013). *Dersim Raporları*, Evrensel Basım Yayın, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul.

Çağlayan, E. (2014). *Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

___, (2018). *Kemalist Ulus-Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları*, Açılım Kitap, İstanbul.

___, (2008). *Bingöl [Çapakçur] ve Çevresinde Ermeni-Müslüman İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çalışlar, İ. (2010). *Dersim Raporu*, (Yay. Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Koçak, C. (2003). *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

___, (1992). “Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği”, *Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, ss. 459-494.

___, (2007). “Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliğine İlişkin Ek Bilgi(ler)”, M. Ö. Alkan, T. Bora ve M. Koraltürk, (Der.), *Mete Tunçay’a Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 675-681.

Metinsoy, M. (2006). “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde ‘Mebusların’ ‘İntihap Dairesi’ ve ‘Teftiş Bölgesi’ Raporları”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (3), ss. 103-169.

Önen, N. (2011). “Bir Tek Parti Dönemi Politikacısının Gözünden Cumhuriyet’in “Doğu” Meselesi ve Bürokrasinin Hali: CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’ın Doğu Gezisi”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 12, [Bahar], ss. 153-198.

- Öztürk, S. (2008). *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, 5. Baskı, İstanbul.
- Park, Robert Ezra & Ernest W. Burgess, *Asimilasyon ve Sosyal Kontrol: Sosyoloji Bilimine Giriş II*, çev. Pınar Sayar Kızılcı, Pinhan Yayınları, İstanbul 2017.
- Şentürk, A. (2015). "Bitlis Mebusu Muhtar Ertan'ın Teftiş Raporuna Göre Elazığ (1943)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Sayı: 36, ss. 1-11.
- Turan, M. (2015). *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Libra Yayınları, İstanbul.
- Varlık, M. B. [Haz.], (2010). *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları-1936*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Yayman, H. (2011). *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, SETA Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, T. (2011). [Der.], *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil Politikaları [1925-1947]*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

EKLER

Ek 1. Elazığ Mebusu Fethi Altay'ın Seçim Bölgesi Elazığ Hakkındaki Raporu (1941).

CUMHURİYET HALK PARTİSİ Ankara: 16.X.1941
GENEL SEKRETERLİĞİ

2
40659

BAĞLISI

Sayın Fethi Altay

Elazığ Mebusu
C.H.P.Umumi İdare Heyeti üzası

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İntihap daireniz olan Elazığ Vilâyeti dahilinde yaptığınız tetkikata ait raporunuzdan Millî Müdafaa, Adliye, Dahiliye, Nafia, Maliye, Maarif, Ziraat, Sıhhat ve İctimai Muavenet, Ticaret, İktisat ve Münakalât Vekâletlerini ilgilendiren kısımlar bu Vekâletlere yazılmıştı.

Bu defa adı geçen Vekâletlerden alınan cevap suretlerini ilişik olarak takdim eder, saygılar sunarım.

C.H.P.Genel Sekreteri
Erzurum Mebusu

Dr. A. F. Tuzer

69.

87.0

400	01			645	137	1
-----	----	--	--	-----	-----	---

Ek 1'in Devamı.

T. C.
MALİYE VEKÂLETİ
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Ankara, 3 / 6 / 1941

SAYI
30120
298

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine

4 Haziran 1941
59185

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Öz: Elâzığ Meb'usu Fethi Altay'ın raporu hakkında:

Ek:

17/5/1941 tarih ve 2/35105 sayılı yazıları cevabıdır:

Elâzığ Meb'usu ve C.H.P. Umumî İdare Heyeti Azasından Fethi Altay'ın intihap dairesini geçdiği sırada tesbit etmiş olduğu rapordan Vekâletimizi alâkadar etmesi itibarile gönderilen kısımda; muamele vergisinin tatbikine ait bazı cihetler evvelce halledilmiş ve keyfiyet raporda dahi tasrih edilmekte bulunmuştur.

Diğer kısımlar ise Vekâletimizi alâkadar etmemekte olduğundan işbu temenniler hakkında Vekâletimizce yapılacak bir muamele bulunmadığını arzeder, saygılarımı sunarım.

Maliye Vekili

Atay

Doduyev

L.

B. Necatiye 4. VII

Ek 2. Bitlis Mebusu Muhtar Ertan'ın Teftiş Bölgesi Elazığ Hakkındaki Raporu (1943).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMHURİYETİN HALK PAKİTİ
Genel Sekreterliği

B. IV.
1475

Bağlısı : 12

B. XII . Şefliğine

Elazığ bölgesi Müfettişi Bitlis Mebusu
Muhtar Ertan'ın alinan hâlgesi Vilâyetin-
in teftişine ait rapor hülâsasından malumat alınmak üzere ilişik
olarak sunulduğunu saygılarımla arz ederim .

Büro IV. Şefi
Zonguldak Mebusu

M. Emin Erişirgil

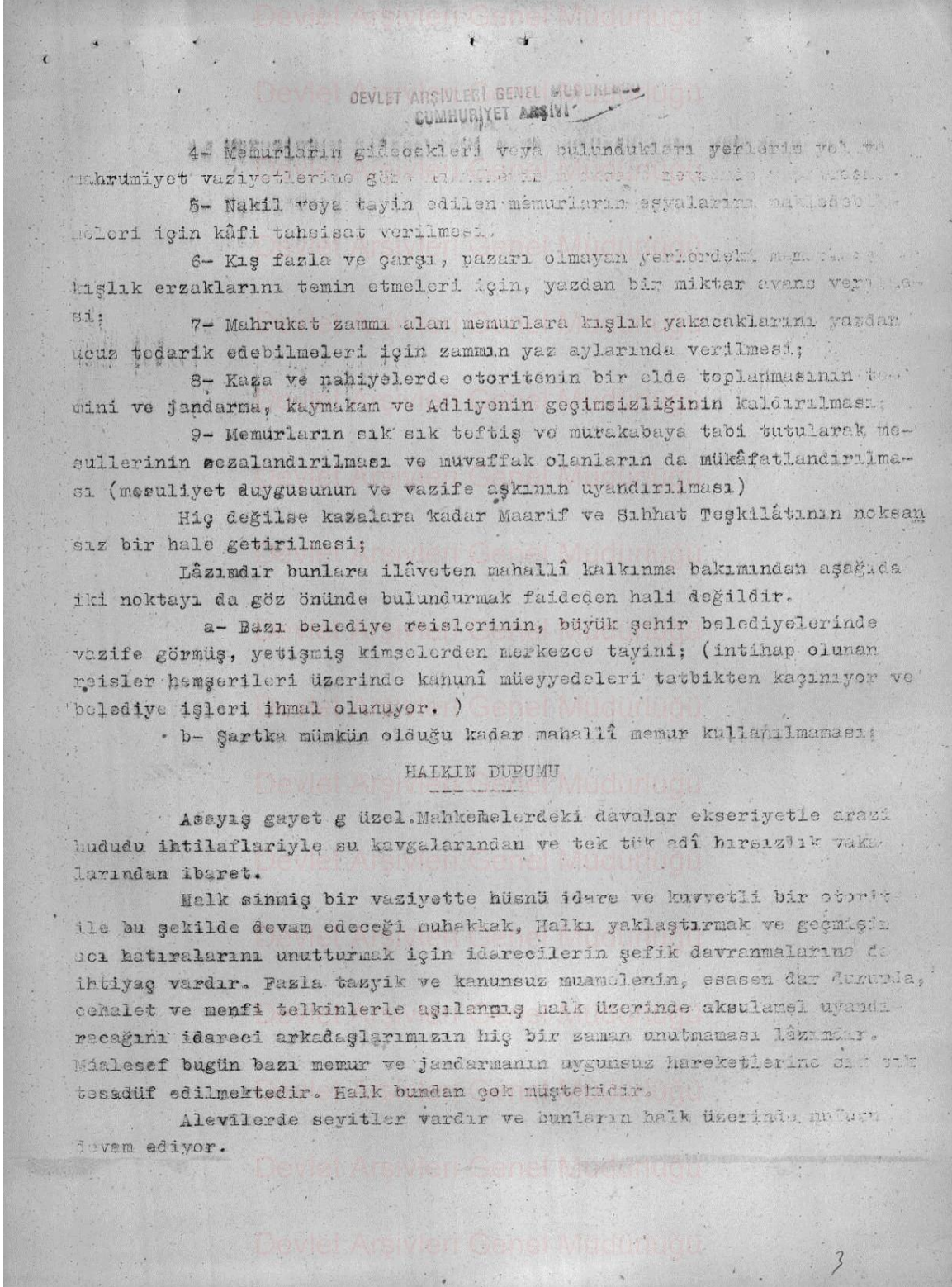
Mecmas. Mevzu II
22/XI/1943

490	01			1576	418	1
-----	----	--	--	------	-----	---

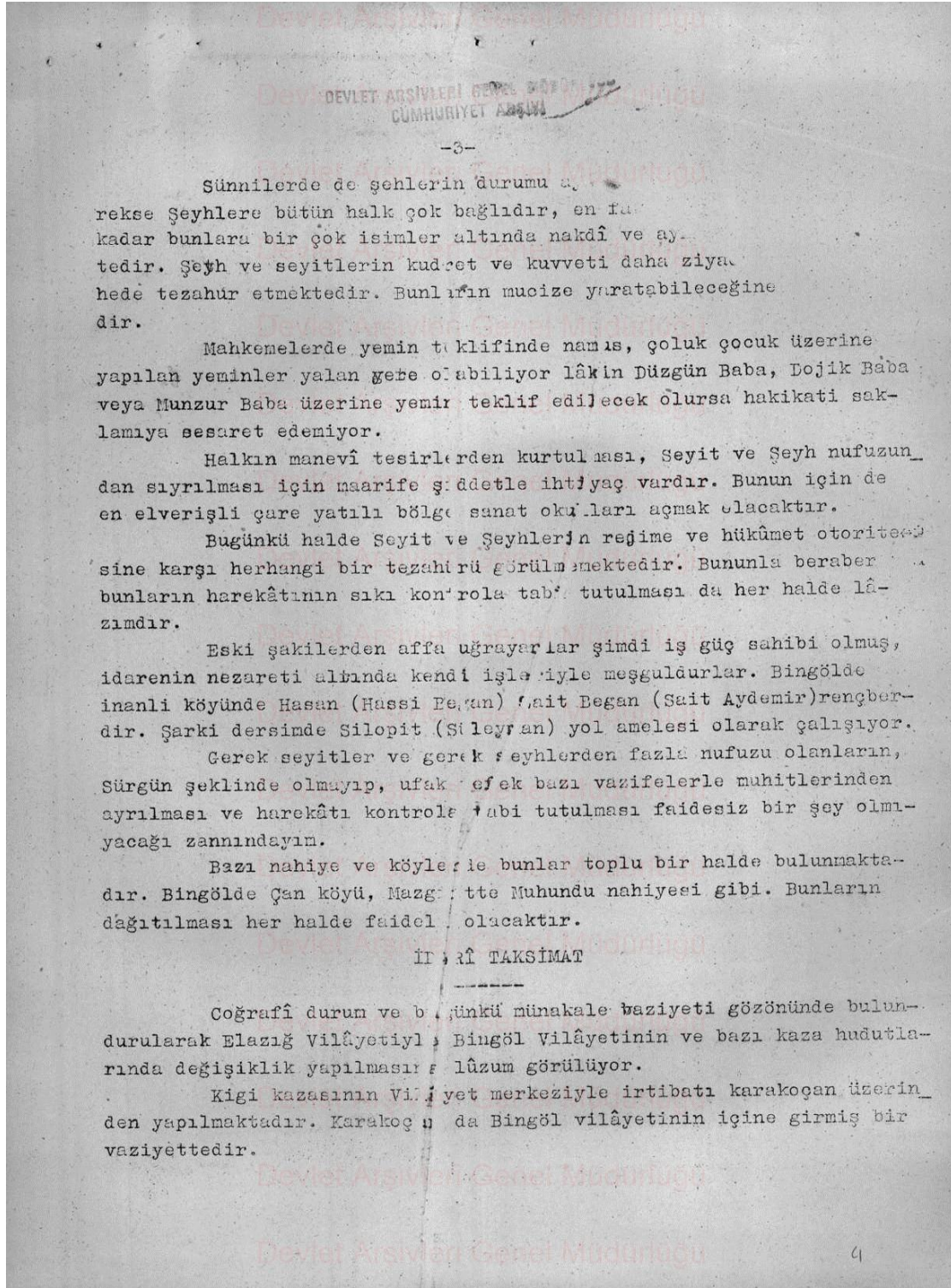
2268

1

Ek 2'nin Devamı.

Ek 2'nin Devamı.

Journal of Social Sciences

İctimaiyat

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat>

Araştırma Makalesi • Research Article

TOLSTOY'UN HACI MURAT ROMANINDA İNSAN VE MEKÂN İLİŞKİSİ*

People-Place Relation In Hadji Murad Novel Of Tolstoy

Ferhat Çiftçi, ^{a,*}

Orcid: 0000-0003-4117-2477, Öğrt. Gör. Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 28 Ekim 2018

Kabul tarihi: 22 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Tolstoy

Hacı Murat

Kafkasya,

Roman,

İnsan-mekân ilişkisi

ÖZ

Dünya edebiyatının önemli isimlerinden Tolstoy'un *Hacı Murat* romanında başkahramanın Müslüman olması, romanı birçok açıdan merkezileştirir. Romanda Tolstoy, Hacı Murat ile Şeyh Şamil arasındaki ihtilaftan hareketle Hacı Murat'ı Şamil'e karşı kullanmayı ön plana çıkarırken ihanet ile vicdan arasındaki çetin gelgitleri sorgular. Özellikle samimi bir Hristiyan olan Tolstoy'un Müslüman iki şahsiyeti eserin merkezine yerleşirmesi, dinsel ötekileştirmelerin naif bir eleştirisi olarak okunabilir. Diğer taraftan Kafkasya ile romanın başkarakterleri arasındaki ilgi de özellikle 19. yüzyıl düşünürlerince belirtilen kişilik ile mekân ilişkisini hatırlatır. Bu eserde Tolstoy, savaşın arka planında hayata ilişkin ortak insanî öz'ün izini sürmekte ve okuyucuya iletmek istediği insaniliği Kafkas insanı üzerinden vermektedir. Tolstoy, Kafkas halklarının belleklerinde taze olan epik-mitik öğeleri de merkezi şahsiyetlerin kimi davranışlarına ekler. Savaş gerçekliğinin ve mekân estetiğinin beraber düşünüleceği bu çalışmada Kafkasya'ya dair roman malzemesi tartışılacak ve ulaşılan bulgular roman-mekân-insan ilişkisi üzerinden yorumlanacaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 September 2018

Received in revised form 28 October 2018

Accepted 22 November 2018

Keywords:

Tolstoy

Hadji Murad,

Caucasia

Novel

Relationship of place-people

ABSTRACT

In Hadji Murad novel of Tolstoy being one of the most prominent authors of world literature, Muslim protagonist upholds the novel to a central position in many aspects. In the novel, Tolstoy takes his stand from the conflict between Hadji Murad and Sheikh Shamil and brings the use of Hadji Murad against Sheikh Shamil and questions severe dilemmas between betrayal and inner conscience through Hadji Murad character. Especially the fact that Tolstoy being a sincere Christian placed two Muslim characters at the center of the work can be read as naive criticism on religious othering. On the other hand, the relation between Caucasian geography and protagonists of the novel reminds of the relation between space and character mentioned by especially 19th century thinkers. In this novel, Tolstoy follows the trace of common human essential related to the life in the background of war and gives the humanity that he wants to transfer to reader through Caucasian people. Tolstoy adds epical-mythic elements being fresh in memories of Caucasian people into some behaviors of central characters. In this study which will consider war reality along with place aesthetic, novel material of Caucasia will be discussed and the obtained findings will be analyzed through novel-place-people relation.

*Bu makale, 15-17 Eylül 2014 tarihleri arasında Tebriz Üniversitesi/İran'da gerçekleştirilen Kafkasya'ya Genç Bakışlar II: Doğumunun 108. Yılında Muhammet Hüseyin Şehriyar ve Kafkas Edebiyatları Uluslararası Lisansüstü Öğrencileri Sempozyumu'nda Türkçe-İngilizce tam metin olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ferhatciftci1@gmail.com

E-ISSN 2602-3377. © 2017-2018 TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

Giriş

Edebiyat ve modern zamanlar bağlamında akla ilk gelen türlerden olan roman, birçok örnekle görünüm kazanmışken kuramsal yoklamaların başat bir nesnesi olarak da sürekli tartışılmıştır. 19. yy. da zirve yapan roman, klasik çağlarındaki etkisini, günümüzün yeni tekniklerini bünyesine katarak sürdürmektedir. Bu durum, onun yoğun bir edebi nesne muamelesi görmesine ve dallanan budaklanan bir yapıya kavuşmasına olanak sağlamıştır. Bu bakımdan roman denilince nesnel tanımlamalar yanında, öznel ve örtük karşılıkların da ciddi bir tanımsal değere kavuştuğu görülmektedir. Aslında bu durum, başlı başına edebiyat olgusu ve edebi türlerin hepsi için söz konusu olacak çoğul okuma biçiminden kaynaklanmaktadır. Hatta bu durum, E. M. Forster'ın vurguladığı şekilde, gelişen sanat türlerinin tanımlama biçimlerinde giderek birbirlerine bağımlı hale gelme durumuyla (1985: 196) daha aşkın bir boyuta sahiptir. Fakat romanın söz konusu etkileşimi daha rahat bir şekilde sağlaması, hacmi ve barındırdığı malzemenin farklı unsurlarla uyum gösterme kabiliyetiyle ilgilidir.

Herhangi bir meseleyi veya kavramı ele almak için onun tarihsel şartlarını ve bağlamını iyi bilmek gerekir. Çünkü hiçbir şey, zamandan ve mekândan bağımsız değildir ve özne-nesne ilişkileri tarihsel seyir içinde farklı boyutlara evrilmektedir. 19. yüzyıl romanının tam bir nesnel arşivi, şeyleri saplantılı bir şekilde listeleyen, kataloglayan, dökümleyen, betimleyen ve istifleyen bir tür olarak anımsandığını belirten Rita Felski (2010: 124), söz konusu türü, dönemsel bir değerlendirmeye ele almıştır. Bu belirleme, roman hakkında oldukça mühim bir durumu açığa çıkarır. Her ne kadar bu değerlendirmede olumsuz bir yaklaşım söz konusuysa da bunun bir gerçekliğe sahip olduğu görülür. Ayrıca yöneltilen eleştirinin malzemeyi kullanma biçimine dönük olduğu gözlerden kaçmaz. Burada romanın ontolojik unsurları sayılacak nesnel ve ayrıntılar yadsınmamaktadır. Kaldı ki romanın bunlardan vazgeçtiğini de söylemek mümkün değildir.

Hacı Murat, Tolstoy'un başarılı bulunan ve beğenilen tarihi romanlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Tarih ve roman ilişkisine dair Milan Kundera, önemli bir belirlemede bulunur. Kendisine yöneltilen "Roman tarih hakkında özel olarak ne söyleyebilir?" sorusuna birtakım ilkelerle cevap verir. Üçüncü ilkede dile getirdiği tespit, roman ve tarih için oldukça önemlidir: "Tarih yazarlığı toplumun tarihini yazar, insaninkini değil" (2009: 49, 50). Bu tespit, kendi döneminin romanına daha bir uygun düşse de 19. yüzyıl romanı olan *Hacı Murat* için de bir karşılık barındırmaktadır. Çünkü Tolstoy, romanındaki başkahraman Hacı Murat'ın hem dış hem de iç dünyasına eğilmektedir. Epik-mitik özellikleriyle halkta bir karşılığa sahip olan bu tarihi şahsiyet, onun dış dünyasına yönelik bir aktarımla anlatılmakta; yaşadığı içsel çatışmalar ve insani tavrın kökeninde yatan iyilik vasfı, iç dünyasına mercek tutulduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Kundera'nın "toplumun tarihi"nin değil, "insanın tarihi"nin anlatıldığı bir tür olarak işaret ettiği roman, *Hacı Murat*'ta şahsi tarih olarak karşımızdadır, denilebilir. Bu durumun dönemin genel eğilimi olan şahsiyet ve mekân örtüşmesini açıkladığı ve bunları karşılıklı olarak yücelttiği ifade edilebilir.

Hacı Murat romanını, epik-mitik vasfından ötürü ayrıca Franco Moretti'nin "modern epik" yaklaşımıyla ilişkilendirmek mümkündür. Özgür Balkılıç'ın aktardığına göre Franco Moretti, "dünya metinleri" olarak irdelediği kimi başyapıtlar üzerinden epiğin devam edegelen yolculuğunu ve modern dünyadaki yansımalarını yoklamaya çalışır. Moretti'ye göre bunlar, her ne kadar farklı zamanlara ve mekânlara ait metinler olsa da yeni olanaklara ve farklı seslere izin veren eserlerdir. Bu açıdan Moretti, kahramanı sabit ve bir merkezde kılmanın ötesinde Bakhtinci bir yaklaşımla "çok sesli" olarak görür ve eksik bir dünyayı temsil etmenin imkânı olarak düşünür (<https://www.insanokur.org> Erişim tarihi: 19.11.2018). Tolstoy'un *Hacı Murat* romanında çizdiği kahramanın Moretti'nin epik tasarımıyla ilişkilendirilmesi bu açıdan yerinde olur. Nitekim Hacı Murat, bir portre olarak kimi değerleri temsil etmekte ve yaşadığı Kafkas coğrafyasını aşan bir epik anlayışı temsil eder güçtedir. Zaten bir kahramanı nitelenmenin en belirgin iki vasfının da yaşanan zamana ve mekâna sığmamak olduğu söylenebilir. Bu açıdan Hacı Murat karakteri hem Tolstoy'un ilgisini çekmesi hem de Tolstoy'un kaleminden edebi bir portreye dönüşmesi bakımından kahramanlığı kanıtlar boyutlar taşımaktadır.

2. Tolstoy ve Sanat Anlayışı

Dünya edebiyatının önemli isimleri arasında yer alan Tolstoy, 1828 yılında Rusya’da doğdu. Soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen yazar, başarılı bir eğitim hayatına sahip olmasa da sonraki yaşamında edebiyat dünyasının en çok tanınan isimleri arasına girdi. Yaşamının belli zamanlarında toprakla uğraşan yazar, Rus ordusuna girerek kimi savaşlarda yer aldı. Bu savaşlarda edindiği deneyimler, edebi ürünlerine ciddi bir malzeme olarak yansdı. Geçirdiği ciddi fikri ve ruhsal bunalımların ardından, saf Hıristiyanlık anlayışını benimseyen bir çizgiye yaklaştı ve bu doğrultuda hem yaşam hem sanat anlayışını belli bir çerçeveye oturtma gayreti içine girdi. Kimi eserleriyle kilisenin tepkisini çekti ve aforoz edilerek sapkın ilan edildi. Edebiyatın birçok türünde eserler kaleme alan yazar, genel anlamda insani bir tavrın arayışı içerisinde olan ürünlere ve çalışmalara değer verdi. Yazar 1910 yılında yaşama veda etti.

Tolstoy, sanat olarak ortaya konan birçok farklı eylemi ve görünümü çözümleyici bir bakışla sıralayarak bunların insana nihai bir fayda sağlayıp sağlamadığı konusunda şu soruyu yöneltir: “Kimin için yapıyor tüm bunlar?” (2012: 9). Verilen cevaplar ve yapılan yorumlar konusunda Tolstoy, iyimser değildir ve “uğruna özverilerde bulunmaya değecek, iyi, yararlı sanat”tan ne anlaşılması gerektiğine eğilir (2012: 10). Bu yüzden yazarın sanat anlayışında yararlılığın büyük bir önem taşıdığı görülür. Berna Moran, Tolstoy’un, sanat hakkındaki düşüncelerini açıkladığı *Sanat Nedir* adlı yapıtını, dini inançlarında bir buhran geçirip sade ve içten bir dindarlığa vardıldıktan sonra kaleme aldığını belirtir (2012: 119). Söz konusu yararlılığın dinsel bir arka plana sahip olduğu söylenebilir. Tolstoy, sanatın doğru tanımına varmak için, insan yaşamında neye yaradığı, neye hizmet ettiğine bakılması gerektiği önceliğini savunur. Bu doğrultuda ona göre “duygu aktarımını başaran her eser sanat eseridir.” Bu durumda Tolstoy’un sanat anlayışında insan, önemli bir varlık olarak kendisine iyi ve güzel olanın aktarılması gerektiği şeklinde karşılır. Bu konuda sanatçının içtenliği de en önemli belirleyenlerden biridir (Moran, 2012: 119-121).

Tolstoy, sanat eserinin dile getireceği duyguların iki çeşit olduğunu söyler: Bize Tanrı’nın çocukları ve hepimizin kardeş olduğumuzu hissettirecek duygular ve bir de herkesin paylaşacağı basit duygular. Dinsel duygularını beğendiği eserler arasında Victor Hugo’nun *Sefiller*’i, Dostoyevski’nin eserlerini örnek olarak sıralayan Tolstoy, ikinci grup için de en ideal anlatının *Kutsal Kitap*’taki Hz. Yusuf hikâyesi olduğunu düşünür (Moran, 2012: 124, 125). Tolstoy’un sevgi temelinden yoksun, kısıtlayıcı bir sanatsal anlatının gerçek bir değere sahip olmadığını düşündüğü bu ifadelerden rahatlıkla çıkarılabilir.

Georg Lukács, Tolstoy’un gerçekleştirmek istediği ideali, yapıtlarında ortaya koymaya çalıştığını belirtir. 19. yy. Rus edebiyatının belirli organik doğal koşullara daha yakın oluşunun onu yaratıcı biçimde polemiksel kılına değinen yazar, Tolstoy üzerinden bunun izini sürer. Özellikle insani ve doğal olanın arayışı ve çabasının roman biçimi ve karakteristiğiyle uyuşmayan bir boyutu olduğunu savunan Lukács, Tolstoy’un doğayla özdeşleşme çabasının kültür karşıtı bir anlayış doğurduğunu dile getirir. Bu anlamda Tolstoy’u ütöpik olanın var olan olarak betimlenmesiyle gerçeklik dışı bir eğilim içinde görür (2011: 145-153). Fakat Lukács’ın kuramsal bir dil eşliğinde çözümlemeye çalıştığı Tolstoy romanının dini çerçeve içinde bir anlam taşıdığını unutmamak gerekir. Dini metinlerin vazetmeye çalıştığıyla roman malzemesinin meşruiyet kazandığı yaşam gerçekliği, çoğu zaman taban tabana zıt bir görünüm arz etmektedir. Bu bakımdan Tolstoy’da sanatın belirleyici kelimelerinin dini-ahlaki bir muhtevaya sahip olduğu açıktır. Özellikle 19. yüzyılın sonunda Tolstoy, tüm sanat dallarına, bu arada da edebiyata, eşine az rastlanır bir tutkuyla ahlak yönünden pay biçmektedir (Uygur, 1999: 80). Bu nedenle Tolstoy, söz konusu özelliği taşımayan eserleri yok sayar (Uygur, 1999: 80). Dolayısıyla Lukács’ın konumlandığı nokta ve aradığı meşruiyet, roman kuramı etrafında şekillenirken Tolstoy’un merkez noktasının ahlak ve dolayısıyla dini düşünce olduğu söylenebilir. Bu açıdan belki de Tolstoy, dönemin roman seyri içerisinde Lukács’a göre yetkin bir sanatçı olarak yer almaz, fakat Lukács’ın ve düşüncelerinin de Tolstoy nezdinde nasıl bir geçerliğe sahip olduğunun düşünülmesi gerekir.

4. Roman Sanatı ve *Hacı Murat* Romanı

Romana ilişkin öznel değerlendirmelerin meseleye önemli boyutlar kattığı gerçektir. Fakat bu durum, romanı tanımsal bir çerçeve içine almaktan alıkoymamalıdır. Roman hakkında “Yaşamda olmuş ya da olması olasılığı bulunan olayları, kurmaca bir yapı içerisinde, gerçeğe uygun biçimde, estetik kaygılar güderek anlatan edebiyat türü ve bu türde yazılmış yapıt (Çotuksöken, 2012: 178); “anlatma esasına bağlı metinlerin en olgunu” (Karataş, 2004: 391); içinde pek çok unsurun bulunduğu bir edebi çeşit (Stevick, 2010: 8) gibi değişken tanımlara rastlanır. Tanımların da işaret ettiği gibi bir de romanı meydana getiren kimi unsurlar söz konusudur. Romanın temel öğeleri; “öykü, olay/olay örgüsü, kişiler, yer, zamandır” (Çotuksöken, 2012: 178). Bunların yanında, romana değer katan ana etkenlerin anlatıcı ve kurguda odaklandığı söylenebilir. Anlatıcı ve kurgu üzerinden roman için oldukça önemli kavramlardan biri olan detaya estetik bir hüviyet kazandırılır. Çünkü romana bir ayrıntı sanatı olarak da yaklaşıldığı görülür. Bu bakımdan insan ve yaşam temelli birçok unsur, onlara kazandırılacak anlamlılıkla edebi bir özellik kazanmaktadır. Bu yüzden roman, herhangi bir sanat şeklinden çok daha fazla ve tutarlı bir şekilde insan hayatını yansıtmaya muktedir bir sanattır (Stevick, 2010: 9).

Hacı Murat, Tolstoy tarafından 1896-1904 yılları arasında kaleme alınmış ancak ölümünden sonra 1917 yılında yayımlanmıştır. Tolstoy, eseri yazarken Hacı Murat’ın Ruslara sığınıp Tiflis’te kaldığı yıllarda anlattıklarından hareketle kaleme alınan ve Rusya genelkurmay arşivinde muhafaza edilen kayıtlardan yararlanmıştı (Potto, 2017: 71). Eser, Kafkas halkları ve Rusya arasındaki savaşı konu edinmektedir. Giriş haricinde yirmi beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde, ana hatlarıyla kimi zaman Hacı Murat ve diğer Kafkas lideri olan Şeyh Şamil’in kimi zaman da bu ikisiyle savaşan Rus askerleri ve yönetiminin yaşadıkları anlatılmaktadır.

Esere ilişkin detaylı bir çalışma ortaya koyan Altan Aykut, şunları kaydetmektedir:

“Tolstoy 1851’de Kafkaslardaki Rus ordusuna gönüllü olarak yazılmış, burada çarpışmalara katılmıştı. O yıllarda, buradaki deneyimlerini birkaç öyküde ve “Kazaklar” romanında aktarmıştı. Tolstoy’un, yaklaşık elli yıl sonra Kafkasların efsanevi savaşçısı Hacı Murat’ı, romanının kahramanı olarak seçmesi, Kafkasların muhteşem güzellikteki doğasıyla çelişen bu trajik savaşı hiçbir zaman unutmadığını göstermiştir” (www.littera.hacettepe.edu.tr Erişim tarihi: 03.09.2014).

Tolstoy’un *Hacı Murat* romanında olay ve olay örgüsü kısaca şu şekilde cereyan eder:

Hacı Murat, Şeyh Şamil’den kaçmak için bir Kafkas köyü olan Mahket’e gizlice gelerek yanlısı Sado’nun evine sığınır. Fark edilen Hacı Murat, kaçmak zorunda kalır ve kendisini takip eden Çeçenlerle bir çarpışma yaşar. Daha sonra Ruslarla yakınlık kurarak sığınmacı olarak Tiflis’te Vorontsov’un sarayında kalır. Burada başından geçenleri ve niyetini açıklayan Hacı Murat, Şeyh Şamil’in elinden ailesini kurtarmak istemektedir. Bu nedenle Şeyh Şamil’e karşı kendileriyle hareket edeceğini bildirir ve bunun için kendisine asker verilerek harekete geçmesinin sağlanmasını ister. Kendisini dinlemekle görevlendirilen Loris Melikov, Hacı Murat’ın bu girişimini şüpheyle karşılamakta ve bu yüzden ona temkinli yaklaşmaktadır. Ama Vorontsov’un kabul ettiği bu anlaşma, Rus Çarı Nikolay tarafından da onaylanır. Rus Çarı’nın Kafkasya’ya yönelik genel olarak izlediği politikaya Hacı Murat dahil edilir ve Çeçen topraklarına saldırılar başlar. Bunun üzerine karşılık veren Şamil, bir yandan da Hacı Murat’ı tekrar geri kazanmanın veya tamamen ortadan kaldırmanın yollarını arar. Bu nedenle esir ettiği ailesini, özellikle Hacı Murat’ın çok sevdiği oğlunu kullanarak ondan babasına bir mektup yazmasını ister. Bu mektup Hacı Murat’ın teslim olmaması halinde, ailesini bekleyen tehlikeleri haber etmektedir. Hacı Murat, Tiflis’teki sarayda bir süre kaldıktan sonra, ailesini kurtarmak için kalede İvan Matveyyeviç’in gözetiminde evine yerleşir. Amacına ulaşamayarak Tiflis’e geri döner ve hiçbir zaman gerçek anlamda bağlanmadığı Ruslardan ayrılmaya karar verir. Bir kaçış planları ve fark edilerek yakalanır. Yakalanmadan evvel yaverleriyle destansı bir çarpışma ortaya koyan Hacı Murat, Rusların hizmetindeki Hacı Ağa tarafından kafası kesilerek öldürülür.

Tolstoy, bu romanda genel anlamda savunduğu sanat anlayışı çerçevesinde bir kurguyla karşımızdadır. Yaşanan bir olaydan hareketle Kafkas insanını, Hacı Murat’ın kahramanlığı üzerinden

konu etmekte, temel insani değerleri yoklamaktadır. En çok da kahramanlık ve sadakat değerleriyle ortaya konan iç ve dış çatışmaların yaşandığı bu roman, Tolstoy'un hakkaniyetli bir yazar olarak olayları değerlendirdiği izlenimini vermektedir. Çünkü Müslüman bir şahsiyet olan Hacı Murat ve etrafında yer alan İslami sosyoloji, okuyucuya adilane bir şekilde sunulmaktadır. Eserde camii, minare gibi yapıtlar ve iç mekânlar ile namaz, abdest, sarık gibi İslami unsurların kendi gerçekliği içinde işlendiği görülür. Bu da Tolstoy'un geçirdiği bunalım sonrasında döndüğü saf Hıristiyanlık arayışında kazandığı eleştirel ve adil bakış açısını gözler önüne sermektedir. Ayrıca yazarın katıldığı savaşlarda ve yolculuklarda öteki olarak görülecek Müslümanları ve kültürleri ne kadar iyi tanıdığını da göstermektedir. Örneğin anlatıcı, eserin kahramanı Hacı Murat'ın katıldığı bir tiyatrodaki şunları kaydetmektedir:

"Aynı günün akşamı, yeni yapılan Doğu biçemindeki tiyatrodaki bir İtalyan operası sahneleniyordu. Vorontsov özel locasında; birden parterde başında sarığı, ünlü duruşu, aksak yürüyüşüyle Hacı Murat belirdi. Kendisine eşlikçi olarak verilen Vorontsov'un yaveri Loris-Melikov'la birlikte gidip ön sıraya oturdu. İlk perdeyi herhangi bir şaşkınlık göstermek şurada dursun, Doğululara, Müslümanlara özgü bir vakarla ve neredeyse kayıtsızlıkla izledikten sonra kalktı, salondaki izleyicilere dikkatle bakarak ve hepsinin ilgi dolu bakışlarını da üzerine çekerek çıkıp gitti ..." (2013: 65).

5. Hacı Murat'ta İnsan ve Mekân İlişkisi

Mekân, roman türünün vazgeçilmez unsurlarındandır. Öyleki nitelikli romanın şahıs kadrosunun biçimlenmesinde mekân büyük bir önem taşımaktadır (Tekin, 2012: 144). Neticede romanın insan, insanın yaşadığı çevreyle bir ilişkisi bulunduğundan mekân unsurunun olmadığı bir roman düşünülemez (Şengül, 2010: 531). Roman türünde mekân, çeşitli tasnifler şeklinde ele alınabilir. Mekân, kurgusuna göre "açık/geniş/dış mekân ve kapalı/dar/iç mekân ile genel, özel ve soyut mekânlar" şeklinde ayrılabilir (Şengül, 2010: 533-534). Romanda mekânın çeşitli işlevleri bulunduğunu belirten Mehmet Narlı; mekânın her şeyden önce ve en azından olayların bir dekoru olduğunu söyler. Ayrıca genel olarak mekânın vakanın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri alan şeklinde bir açıklamada bulunur (2002: 99).

Tolstoy'un *Hacı Murat* romanının ana mekânı Kafkas coğrafyasıdır. Genel anlamda dönemin Rus yönetimi ve Çeçen halkı arasında yaşanan çatışmanın mekânı olan Kafkasya'yla karşılaşılır. Bu mekân, aynı zamanda Hacı Murat ve diğer Çeçen lider Şeyh Şamil'in de çatışma mekânıdır. Eserde Kafkasya, epik-mitik bir karakterle karşımıza çıkarken yer yer de romantik, pastoral vurgular belirginlik gösterir. Romanda mekânın genel olarak Kafkas coğrafyasına ait bir köy ve iç mekânlarıyla başlayıp çatışmaların yaşandığı kırsal alana kaydığı görülür. Daha sonraki gelişmelerle Hacı Murat'ın Ruslarla ilişkisinin aktarıldığı bir mekân olarak saray ağırlık kazanır. Bu durum, Kafkas coğrafyasına ilişkin epik-mitik dokunun bir geçiş halinde romanın olay örgüsüne dahil oluşunu göstermektedir. Rusların Hacı Murat'a yönelik ilgisinin aktarıldığı bir mekân olarak sarayda bu epik-mitik özellik, Hacı Murat üzerinden devam ettirilmektedir. Ama aynı zamanda kır ve saray çatışmasının da yoklandığı aktarımlar sahnelenmektedir. Sarayın kabul salonu, şaşaalı yemek masası, tiyatro salonu ve Rus Çarı'nın tanıtıldığı mekânsal ayrıntılar dikkat çekicidir.

5.1. Hacı Murat'ta İnsan-Mekân İlişkisi Bağlamında İdeal Çerçeve

Kitap, Tolstoy'un yaz mevsiminin ortalarında kırlardan eve dönerken tabiata ilişkin izlenimlerini aktardığı cümlelerle başlar. Bu yürüyüşte karşılaşılan kır çiçekleri ve "tatar" denilen devedikeni yazarı çok etkiler. Bu etkinin, devedikeni üzerinden insan-tabiat ilişkisini ve özellikle insanın tabiata verdiği zararı yoklamayla dışa vurulduğu görülür. Yazar, bunun kendisine epey önce Kafkasya'da geçmiş, birazına bizzat tanık olduğu, birazını görenlerden dinlediği, birazını da hayalinde canlandığı bir öyküyü anımsattığını söyler. Görüldüğü gibi *Hacı Murat* romanının kurgulanmasında güçlü bir mekânsal etki söz konusudur. Bu mekân, her ne kadar yazarın evinin yolu olsa da çağrışım yapılan ve kurgunun inşa edildiği mekânın Kafkas coğrafyası olduğu dikkatlerden kaçmaz. Bu giriş kısmının romanın genel olarak anlatmak istedikleriyle örtüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla insan-mekân ilişkisi bağlamında

ideal bir çerçeveye varılmak istenmektedir. Bu da romanda mekâna ve mekânda bulunanlara anlam yüklemeyeyle gerçekleşmektedir:

“Kırlardan eve dönüyordum. Yazın tam ortalarıydı. Otlar biçilip kaldırılmış, çavdar biçimine hazırlanıyordu.

...

Derken, biraz önümde, yolun hemen sağında yeşil bir benek seçtim. Yaklaşınca, az önce boşuna koparıp attığım “tatar”ın aynısının burada da olduğunu gördüm.

...

Ve bu bana, epey önce Kafkasya’da geçmiş, birazına bizzat tanık olduğum, birazını görenlerden dinlediğim, birazını da hayalimde canlandırdığım bir öyküyü anımsattı ...” (2013: 3).

Mehmet Tekin “Gerçek, muhayyel yahut ütöpik bir vak’aya dayanan romanın mutlaka bir mekâna ihtiyacı vardır”der (2012: 143). *Hacı Murat* romanının ana mekânı, Kafkas coğrafyasıdır. Bunun hem gerçek hem de muhayyel boyutu söz konusudur. Romanın giriş kısmında yer alan ve Tolstoy’un bizzat yaşadığı gezi ve karşılaştığı “üç dallı tatar”ın bulunduğu mekân, bu ilk aşamada ütöpik bir mahiyet taşımaktadır. Bu nedenle varılmak istenen ideali, mekân somutlaştırmıştır. Daha sonraki bölümlerde ise yazar, zaten yaşanan bir savaştan ve gerçek şahsiyetlerden kesitler aktarmasıyla gerçek mekâna yönelmiştir. Bu bakımdan bu ilk bölümün, romanın son bölümüyle birleşimini sağlayan Hacı Murat ve “tatar” bitkisi arasındaki özdeşimi sağladığı ve insan-mekân ilişkisini ideal bir çerçeveye oturtmaya çalıştığı söylenebilir. Mehmet Tekin, başka bir yerde de romancının mekân unsurunu; a. Olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, b. Roman kahramanlarını çizmek, c. Toplumunu yansıtmak, d. Atmosfer yaratmak için kullandığını dile getirir (Tekin, 2012: 143). Bu tespit doğrultusunda Hacı Murat’ta bu ilk bölümün daha çok “atmosfer yaratmak” tercihini taşıdığı görülmektedir. Yine de “b” ve “c” seçeneklerinin de bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

5.2. Hacı Murat Romanında İnsan-Mekân İlişkisi Bağlamında Kafkas Coğrafyası

Roman, Hacı Murat’ın “barış nedir bilmeyen” olarak nitelediği bir Çeçen köyü (avul, romandaki yöresel kullanım) olan Mahket’e girmesiyle başlar (2013: 5). Zaman soğuk bir Kasım akşamıdır ve köy tezek dumanı ve kokusuna bürünmüştür. Kafkasya, bu aktarımlarla verilen yaşam mücadelesi ve bunun zorluğu içinde okuyucuyu karşılar. Her şeye rağmen dirençli bir yaşamın hissettirildiği bu ilk mekânsal görünüm, çetin bir coğrafyada sürdürülen onurlu mücadelenin izlenimini verir. Özellikle ilk paragrafta geçen “barış nedir bilmeyen” vurgusuyla ortaya konan Kafkas köyü Mahket, devam eden paragrafta bu olağandışılığı kanıksamış şekilde aktarılır:

“Soğuk bir Kasım akşamı Hacı Murat, tezek dumanı ve kokusuna bürünmüş, barış nedir bilmeyen Çeçen avulu Mahket’e giriyordu.

Müezzinin gergin, tiz sesi henüz kesilmişti ve tezek dumanıyla kokusunun sindiği temiz dağ havasında, bal peteği gibi birbirine bitişik, toprak damlı evlerin avlularından yükselen inek böğürtüleri, koyun melemeleri, tartışan erkeklerin gırtlaktan konuşmaları, aşağıdaki çeşmenin oralardan gelen kadın ve çocuk sesleri açıkça duyuluyordu” (2013: 5).

İnsan-mekân özdeşliğinin karşı cephe olarak görülecek Rus askerleri üzerinden de söz konusu olduğu görülür. Aşağıdaki pasajda tabiat ve askerlerin bir katılım eşliğinde aktarıldığı görülür:

“Askerler ormanda yürüdükçe ağaçların tepelerinde adeta koşturarak onlarla birlikte ilerleyen yıldızlar da askerlerin durmasıyla koşuşmaya son vermiş, çıplak dallar arasında hareketsiz, ışıdamaya başlamıştı ...” (2013: 13).

“Gün doğmak üzere sanki.” dedi Panov.

“Öyle, yıldızlar silinmeye başladı.” dedi Avdeyev.

Yeniden sustular” (2013: 19).

Romanda kahramanın kaçı, içine düştüğü zorluk ve belirsizlik, mekâna dair ayrıntılarla daha bir güçlü hissedilir. Anlatımın olay ve mekânla iç içe geçtiği bu tercih, Tolstoy'da oldukça başarılı bir seyre dönüşür:

“Ne istiyorsunuz?’ diye bağırdı Hacı Murat. ‘Tutmak, alıkoymak mı? Hadi öyleyse, ne duruyorsunuz!’

Bunları söylerken tüfeğini adamlara doğrulttu. ... Sonunda durduğu zaman peşinden gelenlerin de, horozların da sesleri duyulmaz olmuştu; duyulan yalnızca uzak bir su şırlıtısı ve ara sıra da bir puhukuşunu ötüşüydü. Az ötesinde kapkara bir duvar halinde orman yükseliyordu. Bu, müritlerin Hacı Murat'ı bekledikleri ormandı. Hacı Murat, ormanı önüne gelince durdu, ciğerlerine derin bir soluk çekip ıslık çaldı, sonra kulak kesilip etrafı dinledi. ...” (2013: 28, 29).

Hacı Murat romanında yaşanan olaylar ve hareket unsuru, kendini dingin bir seyre bırakmak istediğinde, anlatım mekâna kayar ve mekânın (tabiat) döngüsü yaşananları ileriye dönük bir bağlam içine çeker:

“Silahlar, eyerler, koşumlar, hayvanlar temizlenirken yıldızlar görünmez oldu, gündeğumunun habercisi hafif bir rüzgâr başladı, derken ortalık iyiden ağardı” (2013: 31).

Eserde zaman ve mekânın iç içe geçerek Kafkas coğrafyasının İslami sosyolojisi veya kahramanın muttaki kişiliği resmedilmeye çalışılır:

“Başını kaldırıp yıldızlara, neredeyse göğün ortasına gelmiş Ülker takımıyıldızına bakan Hacı Murat, vaktin gece yarısını çoktan geçtiğini, sabah namazı vaktinin geldiğini hesap etti” (2013: 30, 31).

Eserde olumsuz bir tiplene olarak karşılaştığımız Rus Çarı Nikolay, işinin ehli olmayan bir yöneticilik sergiler. Tavır ve kararlarında rahatlıkla görülen bu eksiklik ile Kafkas coğrafyasında izlediği strateji eleştirilir. Tolstoy, Çeçenlere yönelik saldırıların arkasında yatan bu olumsuz stratejinin gayri insani boyutunu ortaya koyarken Kafkas coğrafyasına yönelik tahribatı dile getirir ve insan-mekân ilişkisindeki kopmaz bağın zarar gördüğüne işaret eder. Bir coğrafya ve kaderinin basiretsiz bir yöneticinin iki dudağı arasında gördüğü zararlar eleştiriler sürdürülür. Olay örgüsü içinde karşılaşılan eleştiriler, aynı zamanda eserin giriş kısmında yer alan sembolik anlatımla uyum gösterir:

“Yani en baştan Majestelerinin planı uygulansa ve dağlıların ormanlarını, yiyeceklerini yok ederek ağır ağır ilerlenmiş olsaydı, Kafkasya çoktan önümüzde diz çökerdi.” (2013: 96).

“‘Emredersiniz.’ dedi Çernişev. Bir süre sustu, alnına perçemini düzeltti; Kafkasya konusuna geçti:

‘Mihail Semyonoviç’e nasıl bir yanıt yazmamızı emredersiniz?’

‘Planımı aynen uygulasinlar. Yani Çeçen topraklarında evler yakılıp yıkılacak, yiyecekler yok edilecek, arada bir de saldırılar düzenlenerek halk tedirgin edilecek.’” (2013: 98).

Kafkasya'nın bakir coğrafyası, Rus askerlerinin ilerleyişiyle bir zıtlık içinde ele alınmaktadır. Bir yanda vahşi doğa diğer yanda onu tahrip eden askeri güç, romanın bu söylemini güçlü kılmakta ve Kafkas coğrafyası, insani planda yüceltilmektedir:

“Hiç zaman yitirilmeden yerine getirildi Nikolay Pavloviç'in bu emri ve 1852 Ocak ayında Çeçen topraklarına bir saldırı gerçekleştirildi.

Bu iş için ayrılan kuvvet dört piyade taburu, iki yüz Kazak ve sekiz toptan oluşuyordu. Yürüyüş kolunun her iki yanındaki hendeklerde, uzun çizmeleri, kısa gocukları ve papaklarıyla, koruma görevi yapan erler aralıksız bir zincir halinde ine çıka ilerliyorlardı. ...

Atlarında, az önce geçtikleri deli gibi akan, suları tertemiz bir dere; önlerinde sürülmüş tarlalar, pek derin olmayan yemyeşil vadiler, iyice ötelere ormanlarla kaplı gizemli, kara dağlar, bunların ardında bıçak ağzı gibi keskin kayalar ve ufkun yükseklerinde her zaman güzel, her zaman değişken, elmas benzeri ışık oyunları yapıp duran karlı dağlar seçiliyordu” (2013: 104).

Yakıp yıkılan Çeçen köyü, savaşın acımasızlığı resmedilerek insan-mekân ilişkisinde karşılaşılan acı tablolarla ortaya konur:

“Hacı Murat’ın konakladığı evin sahibi Sado, Ruslar köye yaklaşırken ailesini de alarak dağlara kaçmıştı. Geri döndüğünde damı göçmüş, sundurmanın kapısı ve direkleri yanmış, ortaklık pisletilmişti. Oğlunun, o güzel oğlanın, o gözleri pırl pırl parlayan, Hacı Murat’a hayranlıkla bakan oğlunun bir at çuluna sarılmış ölüsünü getirdiler camiye. Sirtından süngülemişlerdi çocuğu” (2013: 109).

Eserde ikinci bir şahsiyet olarak bizleri karşılayan Şamil de epik-mitik bir özellik içinde anlatılır. Bu karakter çizimine kimi zaman mekânın iştirak ettiği gözlemlenir:

“Köyü boydan boya geçen Şamil büyük bir avluya girdi; bu avluya bitişik iç avluda konağı vardı. İlk avlunun kapısında iki silahlı Lezgi karşıladı kendisini. İşleri için uzak yerlerden gelenler, ricacılar ve sorunlarını çözmek için bizzat Şamil tarafından çağrılanlardan oluşan büyük bir kalabalık vardı avluda” (2013: 118).

Romanın son bölümünde, kaçtıktan sonra yakalanan Hacı Murat ve yaverlerinin Ruslarla çarpıştığı mekân olan bir adacık bizleri karşılar. Etrafı bataklık olan bu adacık, oldukça kalabalık olan ve takviye edilen yandaş birliklere karşı kendini yiğitçe savunan bir avuç “dağlının” son destansı mekânı olarak göze çarpar. Hacmiyle Hacı Murat ve yaverlerinin azlığına, etrafındaki bataklıkta kalmış son sığınak olmasıyla da özgürlüğe ve ölümsüzlüğe işaret eden bu mekânın romanın belirgin epik-mitik karakteristiğiyle bir örtüşüm içinde olduğu açıktır. Tolstoy, romanın girişinde karşılaştığı ve hırpalanmasına rağmen dimdik ayakta olan “tatar”ı (devedikeni), bu ölümsüz kahramanın sonuyla ilişkilendirmektedir. Romanın başında ve sonunda devedikeni (nesne), Hacı Murat (karakter) ve Kafkasya (mekân) kurmaca bir üçlü olarak ölümsüzleşir:

“Sürdüğüm tarlada gördüğüm ezilmiş devedikeni, işte bu ölümü anımsattı bana” (2013: 160).

5.3. Hacı Murat Romanında Kültürel Dokuyu Sağlayan Mekânsal Unsurlar

Eserde, dış mekân olarak Kafkas coğrafyası belirginliğini korurken iç mekâna ait yansımalara da rastlanır. İnsan-mekân ilişkisinin gözlemlendiği bu kullanımlar, yoğun kültürel izler taşımaktadır. Bu durum, daha çok kültürel dokuyu sağlayan “avul (köy), toprak dam, sundurma, tınaz...” gibi kelimelerle ortaya çıkmaktadır:

“Hacı Murat avula girince, doğruca köy alanına giden yola değil, sola doğru uzanan dar yola saptı. Yolun bir yanı yamaçtı, bu yamaçta oyulmuş ikinci toprak evin önüne gelince durdu, çevresine bakındı. Evin önündeki sundurmada kimse yoktu, damdaysa, yeni sivanmış toprak bacanın ardında, üzerine gocuk atmış bir adam yatıyordu” (2013: 5, 6).

İç mekâna ait başka bir yerde de savaşçı bir toplumun sürekli olarak tetikte olduğunu gösteren betimlemelere rastlanır:

“İhtiyar, konuğun tüfeğiyle kılıcını, düzgün sıvalı ve bembeyaz kireç badanalı duvarda parıldayan iki leğenin arasına, ev sahibinin silahlarının asılı olduğu çivinin hemen yanındaki çiviye dikkatle astı” (2013: 7).

Kafkas coğrafyasındaki İslami yaşantıyı ele veren başka mekânsal vurgular da söz konusudur. Özellikle ev mahremiyetinin belirlediği anlatımlarda bu rahatlıkla görülebilir:

“Pencerelerin tahta kepenklerini kapatıp ocağa yığılı çalılarını tutuşturan Sado son derece neşeli, coşkulu bir havayla konuk odasından çıkıp, ailesinin bulunduğu bölümüne geçti evin. Kadınlar uyumamışlardı daha geceyi evlerinde geçirecek olan tehlikeli konukları konuşuyorlardı” (2013: 12).

5.4. Hacı Murat Romanında Mekân Çatışması ve İnsani Boyut

Hacı Murat romanı, bir Kafkasya kahramanı olan Hacı Murat’a dair biyografik veriler yanında temel insani tavrın ortaya konulması arayışına eğilmektedir. Romanda takibine rastlanılan bu çabanın Tolstoy’un sanat anlayışıyla örtüşen bir özellik gösterdiği söylenebilir. Romanın girişinde yapmış olduğu

kır gezisinde insan-tabiat ilişkisindeki hunhar tavrı eleştiren yazar, bunu romanın olay örgüsü içerisinde de kimi aktarımlarla desteklemektedir. Bu, sadece Müslüman Kafkasyalılar üzerinden değil, Rus köylüleri ve aslında olup bitenleri pek anlamlandıramayan Rus askerleri üzerinden de ortaya konulmaktadır. Kimi zaman bu durumu sağlayan bir etmen olarak mekân devreye girmektedir. Köy ve saray yaşantılarına ait özelliklerin sıralandığı bu aktarımlarda, sınıfsal farklılık belirlemekte ve bunun insanlara verdiği zarar örtük bir şekilde sunulmaktadır:

“Petruha Avdeyev, Vozdvijenskaya Hastanesi’nde canını teslim ederken, ihtiyar babası, yerine askere gittiği ağabeyinin karısı ve onun gelinlik çağa gelmiş kızı, her yanı buza kesmiş harman yerinde yulaf dövüyorlardı” (2013: 49).

“Rusya’nın İngiltere’deki büyükelçisinin oğlu olarak bu ülkede yetişen Mihail Semyonoviç Vorontsov, döneminin bütün üst düzey Rus memurları arasında eşine az rastlanır bir Avrupa kültürüne sahip, yüksek mevki, onur, saygınlık düşkününü bir adamdı; ... Kendisine ve karısına ait muazzam servetin dışında, genel vali olarak büyük bir aylık geliri vardı ve gelirlerinin önemlice bir bölümünü Kırım’ın güney kıyılarında yaptırmakta olduğu sarayla, onun geniş bahçesine harcıyordu” (2013: 54).

Kafkas kırsalı ve saray arasında mekânsal bir çatışmanın bazı aktarımlarda kendini hissettirdiği görülür. Bu tezadın roman kurgusunu besleyici bir özellik gösterdiği söylenebilir:

“7 Aralık 1851 akşamı Vorontsov’un Tiflis’teki sarayının kapısında bir posta troykası durdu. General Kozlovskiy’den, Hacı Murat’ın Ruslara geçtiği haberini getiren toza batmış, perişan durumdaki subay uyuşan bacaklarını hareket ettirdikten sonra, nöbetçilerin arasından geçerek sarayın kocaman kapısından içeri girdi” (2013: 54, 55).

“Hacı Murat’ın yatak odasının karşısındaki kapıya doğru ilerlediğinde kulağına sesler çalındı; Tatarca heyecanlı bir konuşma geçiyordu içerdekiler arasında. Bunların Hacı Murat’ın müritleri olduğunu anlayınca kapıyı açıp içeri girdi.

Dağlılara özgü ekşimsi deri kokusu odayı kaplamıştı. Yere, pencerenin önüne attığı kepeneğinin üzerine oturmuş tek gözlü Hamzalo üzerinde yırtık beşmeti, dizgin örüyor, bir yandan da kısık sesiyle heyecanlı heyecanlı bir şeyler anlatıyordu” (2013: 72, 73).

Sonuç

Tolstoy’un *Hacı Murat* romanı, Kafkas coğrafyası olarak belirlenen ana mekân üzerinden Kafkas halkları ve Rusların savaşlarını konu edinmektedir. Eserin merkezi şahsiyeti olarak önümüzde duran Hacı Murat, epik-mitik bir anlatımın odağı kılınmakta ve böylece Kafkas coğrafyasıyla bir özdeşim içinde resmedilmektedir. İç ve dış çatışmaların söz konusu olduğu Kafkas coğrafyasında, yaşananlar üzerinden insani tavrın ve arayışın sonuna kadar sürdürülmesi gerektiği telkin edilmeye çalışılır. Bu bakımdan Hacı Murat karakteri, Tolstoy’un sanat anlayışına uygun bir profil olarak idealleştirilmektedir. Bu idealin Müslüman bir coğrafyaya yönelik adil bir bakışla ortaya konulmaya çalışıldığı söylenebilir. Eserde, mekân ve nesne unsurlarının bu ideale somut etkilerde bulunduğu görülmektedir. Yer yer gerçekçi, romantik ve epik anlatımların tercih edildiği eserde, bu aktarımlar doğrultusunda insan-mekân ilişkisi farklı boyutlar kazanmakta ve eserin bütünlüğü içinde bir kurguya kavuşmaktadır.

Kaynakça

- Aykut, A. http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/21_cilt/aykut.pdf adresinden 03.09.2014 Tarihinde alınmıştır.
- Balkılıç, Ö. <https://www.insanokur.org/modern-epik-goetheden-garcia-marqueze-dunya-sistemi-franco-moretti/> adresinden 19.11.2018 tarihinde alınmıştır.
- Çotuksöken, Y. (2012). *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Felski, R. (2010). *Edebiyat Ne İşe Yarar?* (çev. Emine Ayhan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Forster, E.M. (1985). *Roman Sanatı* (çev. Ünal Aytür) (2. bs.). İstanbul: Adam Yayınları.
- Karataş, T. (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (2. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kundera, M. (2009). *Roman Sanatı* (çev. Aysel Bora) (3. bs.). İstanbul: Can Yayınları.
- Lukács, G. (2011). *Roman Kuramı* (çev. Cem Soydemir) (3. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Moran, B. (2012). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (22. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narlı, M. (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S.7,91-106.
- Potto, V. (2017). Hacı Murat: Biyografi Denemesi. (Çev. Murat Topçu). *Kafkasya Çalışmaları-Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Caucasian Studies (JOCAS)*, Y. 2, No. 4, 71-100.
- Stevick, P. (2010). *Roman Teorisi* (çev. Sevim Kantarcıoğlu) (3. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şengül, M. B. (2010). Romanda Mekân Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal Of International Social Research*, 3 / 11, 528-538.
- Tekin, M. (2012). *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1* (10. bs.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tolstoy, L.N. (2013). *Hacı Murat* (çev. Mazlum Beyhan) (3. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tolstoy, L.N. (2012). *Sanat Nedir?* (Çev. Mazlum Beyhan) (4. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uygur, N. (1999). *İnsan Açısından Edebiyat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

**ZAMANIN YÜKÜ: MUŞ'TA GELENEKSEL SEMERCİLİĞİN SON
TEMSİLCİSİ BURHAN USTA**

The Last representative of Traditional Saddlemaking in Muş: Master Burhan

Canser Kardaş,^{a,*}

Orcid: 0000-0001-8557-8706, Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümü

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Kasım 2018

Düzeltilme tarihi: 15 Kasım 2018

Kabul tarihi: 20 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Semercilik,

Muş,

El sanatları,

Turizm.

ÖZ

Toplumların önemli somut kültürel ürünleri arasında geleneksel el sanatı ürünler yer almaktadır. Teknolojinin ilerlemesi, ihtiyaçların sürekli değişmesi ve ayrıca el sanatlarında üretimin pahalı olması genel olarak el sanatlarına dayalı üretimi durma noktasına getirmiştir. Geleneksel el sanatlarından semercilik, yük ve binek hayvanlarının artık günlük hayatta kullanılmaması nedeniyle semere talep önce azalmış son zamanlarda tamamen durma noktasına gelmiştir.

Muş'ta aile mesleği olarak iki kuşaktır devam eden semercilik mesleğini artık sadece Burhan Usta yapabilmektedir. Semerci Burhan [Bulakçıbaşı] Usta yakın tarihe kadar semer üretmekteydi. Muş'un sınırları içinde yer alan yaylaların tamamına yol yapılması yük ve binek hayvanlarına fazla ihtiyaç kalmaması nedeniyle Burhan Usta da artık semer üretmemektedir. Talebin olması durumunda semer üretmekte ancak bu talepler de geçimi sağlamaktan uzak olduğundan meslek yok olma ve unutulma noktasına gelmiştir. Çalışmada Muş'ta semercilik mesleği, semercilikte kullanılan araç ve gereçler, semerlerin yapımı üzerinde durulmuştur. Ayrıca turizme yönelik üretim ve mesleğin günümüzün koşullarına dönüşümüne dair öneriler yer almaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 11 November 2018

Received in revised form 15 November 2018

Accepted 20 November 2018

Keywords:

Pack-saddle making,

Mus,

Handcrafts,

Tourism

ABSTRACT

Traditional handcraft products are important concrete cultural products of societies. Nonetheless, the development of technology, the continuous change in needs and the high expense of handcraft production have almost brought it to a halt. Pack-saddle making which is a traditional handcraft has almost ended as need for pack-saddles decreased because mounts or working animals are not used very often in daily life.

Pack-saddle making which has continued for two generations as a family profession in Mus can be carried out only by Burhan [Bulakçıbaşı] Usta at the moment. Pack-saddle maker Burhan Usta has made pack-saddles until recent times. However, since roads were constructed on almost all flatlands and hence the need for mounts has decreased, he does not do this as a job anymore. He makes pack-saddles when demanded but he cannot live on this which means this job is about to be abandoned. In this study, pack-saddle making as a profession in Mus, the instruments used and how the pack-saddles are made were dealt with. Besides, advices on pack-saddle making for touristic purposes and adapting this profession to the current circumstances were given.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: kardascanser@gmail.com

Giriş

İnsanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için zorunlu ihtiyaçları giderdikten sonra yaşamı kolaylaştıracak basit araçlar yapmaya başlamış, her çağda dönemine has araçları biraz daha ilerleterek sonraki kuşaklara aktarmıştır. İhtiyaçlar döneme, imkânlar ve beklentilere göre şekillenir ve her yöreye has geleneksel meslekler oluşur. Buna bağlı olarak her yörenin iklimi ve coğrafi özelliklerine göre el sanatları da geleneksel meslekler arasında yerini almıştır. Ormanların yoğun olduğu bölgelerde ahşapla ilgili el sanatları yaygınken, çöl veya ovalarda toprak, kayalıkların fazla olduğu bölgelerde ise taş işçiliği gelişmiştir.

Tüm dünyada geleneksel meslekler dâhilinde üretilen el sanatları, sanayi devrimine kadar varlığını güçlü olarak devam ettirmiştir. Sanayi devriminden günümüze geldikçe el emeğine dayalı üretilen ürünler önce azalmış, bazıları tamamen ortadan kalkmış bazıları da şekil veya işlev değiştirerek günümüze gelebilmiştir (Öztürk, 2005: 67). Türkiye’de el sanatları artık bir ihtiyacı karşılamaktan ziyade turistik bir faaliyet olarak değerlendirilerek bir kazanç dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Dönüşüm kimi bölgelerde [Özellikle turizmin yoğun olduğu bölgeler] kolay bir şekilde kimi bölgelerde ise zor olmakta ya da son temsilcilerini de kaybettikten sonra tamamen unutulmaktadır. Böyle bölgelerde resmi veya özel kurumların teşviki olmaksızın mesleğin devam etmesi veya dönüştürülmesi imkânsız hale gelmiştir.

El sanatları toplumların kültürel kimliğinin canlı örnekleridir. El sanatları, farklı uygarlıkların beşiği olan Anadolu’ya Türklerin yerleşmesinden sonra yerli uygarlıkların kültürel varlıklarıyla birleşerek zengin bir sentez oluşturmuştur (Arslan vd. 2017: 214). Ahşap, taş, toprak, çeşitli madenler ve kumaş el sanatları için ham maddedir. Kullanılan ham maddenin işlenme zorluğuna bağlı olarak üretim hızı değişen el sanatları, günümüzde önemli bir kısmı doğrudan bir ihtiyaçtan ziyade turistik materyaller olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) sözleşmesine göre Halk Bilimi kadroları arasında gösterilen el sanatlarından semerci ustalarının (Oğuz, 2013: 162) usta-çırak ilişkisi bağlamında mesleği devam ettirmeleri, mesleğe has gelenekleri korumaları gibi unsurlar soyut kültürel mirası oluştururken, ürettikleri semerler somut kültürel miras içerisinde değerlendirilir.

UNESCO’ya taraf olan ülkelerin (SOKÜM) kapsamında “Yaşayan İnsan Hazine” envanterine girebilmek için belirlenen kriterler bulunmaktadır. Bu kriterlere göre geleneksel meslek üreticileri, ürettikleri ürünleri “yeniden yaratmak ve yorumlamak açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip kişiler” olarak açıklanmaktadır. Bir el sanatı ustasının “Yaşayan İnsan Hazine”ne girebilmesi için aşağıdaki özellikleri taşıması gerekir.

Ustalığı 10 yıldır icra ediyor olması,

Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması

Bilgi ve becerisini uygulmadaki üstünlüğü,

Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,

Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adanmışlığı,

Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği

Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (<http://aregem.kulturturizm.gov.tr>)

Yukarıda sayılan özelliklere bakıldığında Burhan Usta, tüm ömrünü bu mesleğe vermiş, çalışmadaki disiplini, babasının yanında geçirdiği çıraklık evresi, mesleği icra edişindeki ustalığı ve yeni ürün üretebilme yeteneğiyle “Yaşayan İnsan Hazine”ne girmeyi hak etmektedir.

Semer kavramı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Beygir, katır gibi hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan yastık” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK sözlük,

1998: 1937). At, eşek ve katır gibi yük hayvanlarının taşıyacakları yükün hayvanın sırtına zarar vermemesi için ağaç iskeletli bir ürün olan semer yapımı zahmetli olduğu kadar özen de isteyen bir sanattır (Türktaş, 2015: 378).

Muş ve çevresinde bulunan tarihi ve kültürel miras kapsamında değerlendirilen yapılar ya kısmen ya da tamamen tahrip olmuştur. Bu açıdan bakıldığında kültür turizminin Muş için çok önemli olduğunu ve şehrin sahip olduğu kültürel değerleri turizme kazandırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu kültürel değerler arasına eklenebilecek bazı ürünler de semercilik mesleği kapsamında üretilen ve boyutları itibariyle gerçeğinden oldukça küçük olan semer ve palanlardır.

Geleneksel meslekler çağa göre kendini yeniden tasarlayarak varlığını devam ettirebilmektedir. Semercilik ve palancılık Türkiye'nin hemen hemen her yerinde 20. yüzyılın son çeyreğine kadar canlılığını sürdürmüştür (Fidan, 2017: 581). Günümüzde kullanımı gittikçe azalan semerler, yakın tarihe kadar yük taşımada kullanılan bir araçtır. Semerler önce kentlerde sonra yavaş yavaş köylerde önemini kaybetti. Artık en ücra yerleşim birimlerinde bile eşekler yük hayvanı olarak kullanılmamaktadır. Bu da aslında mesleğin yaşatılmasının ne kadar zor olduğunun başka bir göstergesidir.

El sanatları bir toplumun yerel kültürünü, sanat anlayışını, yaşam biçimi gibi özelliklerini tanıtmaya açısından önemli veriler sunar (Yeşilbaş, tarihsiz: 123). Burhan ustanın ürettiği semerler diğer ustaların ürettiği semerlerden tahta iskeletinin şekli itibariyle farklılık göstermektedir. Muş'un dağlık bölgeleri düşünülerek yapılan bu semerler Muş'a has bir özellik taşımaktadır.

Muş merkezde 1980'lerin ortalarına kadar, yoğun bir şekilde şehir merkezi ile kırsal bölgeler özellikle şehrin hemen güneyinde kalan dağlık bölge arasında taşımacılık tamamen eşeklerle yapılmaktaydı (kişisel görüşme). Öyle ki bazı evlerin on eşeği bulunmaktaydı. Şehre sonradan yerleşenler, yerlilerin çok sayıda eşeğe sahip olmalarına atfen "Eşekçi" lakabını takmışlardır (Kardaş, 2018: 214).

Genel olarak iki binli yılların başına kadar Türkiye'nin her şehrinde palan, çul ve semer üretebilecek ustalar bulunmakta iken günümüzde bu ürünleri üretebilen çok az sayıda usta kalmıştır. Bunların çoğu da artık meslekten ellerini çekmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Burhan Usta'nın yaptığı iş önem kazanmakta ve bir an önce kayıt alma gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

El sanatların çoğu aile mesleği olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Muş'ta günümüzde varlığını devam ettiren geleneksel mesleklerin ustaları mesleklerini baba ya da dededen öğrenmişlerdir. Semerci Burhan Usta da babasından mesleği henüz çocuk yaşta öğrenip günümüze kadar getirmiştir.

Semerci Burhan Usta

Geleneksel üretim yapan mesleklerin tamamında usta-çırak bağlamında eğitim verilmektedir. Burhan Bulakçıbaşı¹⁴ da bu usta çırak ilişkisi kapsamında 14 yaşında babasının yanında çırak olarak çalışmaya başlar. Çıraklık süresi üç yıl kadar sürdükten sonra Usta olarak babasının yanında çalışmaya devam eder. Ustalığa

Fotoğraf 1: Semer Ustası Burhan Bulakçıbaşı'nın mesleği yoğun olarak icra ettiği dönemler.

¹⁴ Burhan Usta ile ilgili olan bu kısım kendisiyle yapılan röportajlardan elde edilmiştir. Görüşme kayıtları kişisel arşivimizde saklanmaktadır.

başladığı bu ilk zamanlarda kimi zaman babasıyla beraber kimi zaman da yalnız semercilik mesleğini icra etmeye devam eder. Mesleğin inceliklerini babasının desteği ve kendisinin de yıllarca fiili olarak icrasıyla öğrenmiştir. Kendisi mesleğe başlarken babası dışında herkesin karşı çıktığını belirtmektedir. Özellikle ağabeylerinin çok sert bir şekilde karşı çıkarak *“Bu mesleğin geleceği yok okulunu oku”* demelerine karşın Burhan Usta babasının da isteğiyle okuluna devam etmemiş ve kendini tamamen mesleğe adanmıştır. Bugün bu mesleği yapmasından hiçbir şekilde pişmanlık duymadığını, aksine gurur duyarak devam ettiğini belirtmektedir.

Babası, semerciliği 20. yüzyılın başlarında Ermeni ustaların yanında öğrenmiştir. Babası kendi ustasının ismini hatırlayamamakta ancak küçükken mesleği bütün boyutlarıyla Ermeni ustalardan öğrendiğini belirtmektedir. Babasının semercilik yapmasından dolayı aileleri Muş'ta günümüzde de Semercioğulları lakabıyla tanınmaktadır.

Burhan Usta, semercilik mesleğini 1990'a kadar kendi dükkânında (Bkz. Fotoğraf 1) yapıyorken, hayatın gittikçe zorlaşması ve mesleğin de eskisi kadar iyi kazanç sağlamamasından dolayı dükkânını kapatmak zorunda kalmıştır. Artık onun dükkânı malzemelerini taşıdığı çantası olmuştur. Semer üretimini bazen kendi evinde bazen de herhangi bir mekânda yapmıştır. Onun mesleğine olan aşkı, mesleği bize tanıtırken çantasını getirip içindeki malzemeleri heyecanla tanıtmamasından anlaşılmaktadır.

Burhan Usta gençliğinde günde iki semer yapabilmekteyken, günümüzde malzemeler hazır olması durumunda ancak bir tane yapabilmektedir. Yaşın verdiği ağırlık, eskisi kadar talep olmaması ve hevesinin de kırılması eklendiğinde bir tane üretebilmesi anlaşılır bir durum olmaktadır. Burhan Usta'ya göre semercilik mesleği tamamen yok olmuştur. Arada gelen siparişler de mesleği diriltmeye yetmeyecektir. İç çekerek *“Ben de gidersem bizim çevrede bunu yapabilecek kimse kalmayacak”* demektedir ve aslında zaman içinde yok olan diğer el sanatları gibi kaçınılmaz olarak semerciliğin de artık yok olmakla yüz yüze olduğunu vurgulamaktadır.

Burhan Ustanın en büyük üzüntüsü 45 yıllık semercilik mesleğinde yanında hiçbir çırağın çalışmamış olmasıdır. Birkaç defa çırak almak istediyse de sabırlı bir çırak bulamadığından meslek hayatı boyunca bütün işlerini kendisi yapmıştır. Burhan Usta bu mesleğin kesinlikle anlatılarak öğrenilemeyecek kadar hassas olduğunu, bunun mutlaka bir ustanın yanında öğrenilmesi gerektiğini söylemektedir. Burhan Usta'nın bu ifadesi, aslında usta çırak ilişkisinin *“soyut ve somut kültürel ürünlerde”* ne kadar önemli olduğunu bir daha hatırlatmaktadır.

Semerci Burhan Usta, meslek hayatında karşılaştığı ilginç bir olayı da şu şekilde anlatmaktadır:

“1980'lerin başında dağ köylerinden bir köylü semerini tamir ettirmek için dükkânıma geldi. Adam bir süre oturduktan sonra sıkılmış olacak ki kalktı gitti. Ben de semerini söküp eskiyen malzemelerini çöpe atmak üzere dükkânın kapısına bıraktım. Semeri yenilemekle uğraşırken, semerin sahibi yaklaşık bir saat sonra nefes nefese kalmış bir vaziyette bana doğru koşarak geliyordu. Bir anda dedi ki;

-Param ve altınım nerede?

-Ne parası? Ne altını?

-Semerin içinde para ve altınım vardı.

-Ben hepsini çöpe attım.

Adam hızlıca gidip çöpten eski semerinin malzemelerini kurcaladıktan sonra para ve altınlarını buldu. Ben de derin bir nefes alarak “Allah'tan çöpler erken alınmamış” diye geçirerek işime devam ettim. Adam hırsızlardan korumak için ziynet eşyalarını semere saklıyormuş.”

Burhan Usta görüşmelerimiz boyunca buna benzer pek çok olay anlatmıştır. Ancak bu tür olaylar yazının sınırlarını aştığından çalışmaya eklenmemiştir.

Asıl mesleğinin semercilik olduğunu belirten Burhan Usta palan, çul, eyer ve nal çakma gibi işleri de yapmaktadır. Her anlatımından sonra güler yüzle ve huzurlu bir şekilde “İyi ki de bu işi yapmışım.” diyerek mesleğiyle ne kadar bütünleştiğini güzel bir şekilde vurgulamaktadır.

Semercilikte Kullanılan Araç ve Gereçler

Semerci Burhan Usta, semer üretiminde ihtiyaç duyduğu malzemeleri çoğunlukla Muş ve çevresinden temin etmektedir. Kullandığı araç gereçlerin bir kısmı babasından kalmış bir kısmını kendisi üretmiş bir kısmını ise mesleğini icra ederken diğer şehirlerden temin etmiştir.

1. **El Demiri:** Farklı uzunluklarda olup ucu “v” şeklinde olan demirlerdir. 30, 50, 80 ve 100 cm uzunluklarda hazırlanmaktadır. Semerci demiri, yan demir, baskı demiri gibi adlar verilir. Burhan Usta fotoğraf 2’de yer alan uzun demirin en az yüzüldür semercilikte kullanıldığını ve dedesine Ermeni semer ustalarından kaldığını belirtmektedir.

Fotoğraf 2: farklı boylarda iki el demiri

2. **Biz:** Sapı ahşaptan ucu metalden olup, demiri farklı uzunluklarda ve sivri bir alettir. (Bkz. Fotoğraf 3) Biz, deri, kilim ve halıyı gerdirme ve delme amacıyla kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3: Farklı uzunluk ve kalınlıklarda biz çeşitleri.

3. **İğne-Çuvaldız:** Semerin halı-kilim kısımlarını dikmek üzere farklı uzunluk ve kalınlıklarda olan dikiş aletleridir. İç kısımları inceleriyle dikilirken, kalın ve uzunları ise dış yüzeylerini dikmek için kullanılmaktadır.

4. **Seğ:** Semerde kullanılan derilerde delik açıldıktan sonra derinin zarar görmemesi için delikleri genişletmek amacıyla kullanılan ahşaptan yapılmış bir alettir. (Bkz. Fotoğraf 4) Burhan Ustanın kullandığı seği kendisi yapmış ve yaklaşık kırk yıldır kullanmaktadır.

Fotoğraf 4: Burhan Ustanın kendi yaptığı seğ

Fotoğraf 5: Semer yapımının her aşamasında kullanılan bıçklar.

5. **Bıçklar:** Sapı ahşaptan, ağzı hilal biçiminde ve testereli olan farklı büyüklüklerde bıçak çeşididir. (Bkz. Fotoğraf 5) Bıçkı, genellikle çilleri kesmek için kullanılmaktadır.
6. **Üsküf:** Asıl ismi kefene olan üsküf, semer yapımında kullanılan çil, kilim veya halının içine bırakılıp dikilirken, avuç içinin incinmemesi veya yaralanmaması için avuç içine yerleştirildikten sonra, içine çuvaldız yerleştirilerek çuvaldıza baskı uygulamayı kolaylaştırmak amacıyla kullanılan bir araçtır. (Bkz. Fotoğraf 6) Semerci Burhan'ın üsküf'ü de babasından kalmış ve eskiliği konusunda net bir fikri bulunmamaktadır. Ancak üsküfünün de Ermenilerden kaldığını düşünmektedir.

Fotoğraf 6: Üsküf ve kullanımı

7. **Makas:** İki çeşit makas kullanılmaktadır. Çelik ve büyük makas sert cisimleri ve kalın kumaşları kesmek için kullanılır. Küçük makas ise ince işlerde, özellikle ip kesme ve süslemelerde kullanılmaktadır. Büyük makasın Semerci Burhan için ayrı bir anlamı vardır.

8. **Kazil İpi:** Sağlamlığı ve uzun ömürlü oluşu nedeniyle keçi kılından özel olarak örülen iptir. Semerin iç kısımları bu ipe dikilmektedir. Son zamanlarda artık diğer naylon ipler de kullanılmaktadır.
9. **Keçe:** Semerin belli bölgelerinde keçe kullanılmaktadır. Semerci Burhan, ilk zamanlar keçesini çoğunlukla Urfa'dan Muş'a göç edip yerleşen ailelerden temin etmekteydi. Günümüzde Muş'ta keçe yapanlar bulunmadığından il dışından temin etmektedir.
10. **Çil:** Semerin içinde kullanılan süngerimsi bir saz¹⁵ çeşididir. Yumuşak, dayanıklı ve hafif olmasından dolayı tercih edilir. Bu kamış, bataklıklarda yetişmektedir. Semerci Burhan Usta, çil ihtiyacını Güroymak'ın çevresinde bulunan bataklıklardan gidermektedir. Yeteri kadar büyük çiller biçilip bağ haline getirildikten sonra kurumaya bırakılır. (Bkz. Fotoğraf 7) Birkaç gün güneş altında bırakıldıktan sonra semer kullanımı için hazır duruma gelir. Köylülerin ortak malı olan bataklıklardan elde edilen çiller, Türkiye'nin pek çok yerine satılmaktadır. Günümüzde de bölgenin ihtiyacı, büyük oranda bu bataklıklardan karşılanmaktadır.

Fotoğraf 7: Kurutulmuş ve kullanıma hazır çil.

11. **Kıl Kilim:** Muş ve çevresinde keçi yetiştiriciliğinin yaygın olması keçi kılından kilimler, cicim, çadır ve sicim gibi ürünlerin üretilmesi yolunu açmıştır. Keçi kılından üretilen kilimler semerin iç ve dış kısımlarında kullanılmaktadır. Keçi kılından üretilen kilimlerin çabuk kuruması ve dayanıklılığı tercih edilme sebebidir.
12. **Halı:** Müşterilerin talebine göre semerde halı da kullanılmaktadır. Ancak halı kilim kadar tercih edilmemektedir. Halı daha çok palan yapımında kullanılmaktadır.
13. **Telis-Çuval:** Semerin yatak diye tabir edilen iç kısmının toparlanmasında kullanılmaktadır. Son zamanlarda su çekmeyen, yağmura dayanıklı çadır ve brandalar tercih edilmektedir.
14. **Ağaç:** Semer iskeleti için dayanıklılığıyla bilinen aynı zamanda Muş'ta bol yetişen meşe ağacından yapılmaktadır. Diğer cins ağaçlar, meşe ağacına nazaran daha kolay işlenmesine rağmen Burhan Usta sağlamlığı nedeniyle meşe ağacını tercih etmektedir. İç kısım yapıldıktan sonra dış iskelet ağaçtan yapılır.

Yukarıda sayılan malzemeler dışında deri delmek için delgeç, branda, semerin süslemeleri için renkli ipler ile boncuk çeşitleri kullanılmaktadır.

Semer Yapımı

Semer yapımı yukarıda tanıtılan araç ve gereçlerin hazırlanmasıyla yapılmaya başlanır. Semer yapılırken herhangi bir tezgâha ihtiyaç duyulmamaktadır. Bütün işler oturularak yapılmaktadır. Tezgâha ihtiyaç duyulmadığından semerci için dükkân zorunlu değildir. Dükkân olmasa da iş yapılabilme,

¹⁵ Asıl ismi berdi olan bu saz çeşidine, Muş ve çevresinde çil denildiğinden bu isim tercih edilmiştir.

ancak çilin depolanamaması, tahtaların fazla bulundurulmaması maliyeti artırmaktadır. Şu da unutulmamalıdır ki semercilik mesleğinin her aşaması el emeğine dayanmaktadır.

Öncelikle telis ya da çuval hayvanın boyuna göre kesilerek dikilir. Semerin boyu için herhangi bir ölçü alınmamakta, semerin boyu tamamen göz kararıyla belirlenmektedir. Burhan Usta göz kararıyla belirleme işini, mesleği uzun yıllar yapmasına bağlamaktadır. Telis kesme ve dikme işlemine, “torbalama” denilmektedir. Telisin orta kısmına biraz zarar görmüş “hurda çil” denilen çil bırakılır. Kenarlar ve gevşek kalan yerleri sıkılaştırmak için dört köşe açık bırakılır. Kenarlar “sağ çil” ile sıkıştırıldıktan sonra, orta kısım iyice sırma yapılarak dikiş atılır. Sırma işlemi semer ikiye bölünmeden yapılır. Sırma işleminden sonra köşeler el demiri yardımıyla iyice doldurulup, köşeler yani “kulaklar” dikilir.

Telis dikme ve doldurma işleminde önceleri kullanılan derinin yerine günümüzde branda kullanılmaktadır. Üst kısmı branda ya da kıl halı ile dikildikten sonra alt kısmına geçilir. Semerin altı kısmı keçe kaplanarak dikilmektedir. Keçe yumuşak olduğundan hayvanın sırtı incinmemektedir. Ancak yumuşak keçe vurulmasa ve ölçü de tutturulmazsa hayvanın sırtı yaralanmaktadır. Böyle bir durumda semer açılarak yeniden yapılır. Alta keçe üste de branda ya da kıl halı dikildikten sonra ikiye katlanır. Semerin ön kısmı 60-70 cm civarındayken, arka kısım 120 cm’ye kadar çıkabilir, uzunluk ise azami 70 cm olur. Semerlerde eşeğin ön ayakları basık olduğundan hayvanın rahat yük taşıyabilmesi için ön kısım her zaman arka kısma göre daha kısa olur.

Dikme işleminden sonra, semerin üstünde yer alan ağaç iskelete sıra gelir. Önceden meşe ağacından hazırlanan kaş ve diğer tahtalar semere monte edilir. Semerciler iş yoğunluğuna göre “Kaş” ve diğer tahtaları bazen marangozlara yaptırmakta bazen de kendileri yapmaktadırlar. Ön ve arka kaş semere iyice dikilir. Hayvan, yükü rahat taşıyabilsin diye ön kaş arka kaşa göre daha yüksek hazırlanır. Sağdan ve soldan ikişer çıtayla kaşlar birbirlerine bağlanır. En son “kodoş” denilen sağlı sollu üstten iki kaşı birbirine bağlayan çıtalar da takılınca ahşaptan iskelet tamamlanmış olur.

Biten semerin hayvanın üzerinde dengeli durması için, semeri karından birbirine bağlayan deri veya kazilden [kıl ip] yapılmış kolan denilen kalın sicim kullanılır. Yine dengenin sağlanması amacıyla semerin arka üst kısmına dikilen deri veya kazilden yapılmış sicim, kaba etin üstünden aşirtma çatal denilen çatala benzeyen şekliyle içinden kuyruk geçirilerek semerin yanlarından çekilen kalın iplere bağlanarak semer kullanıma hazır duruma getirilir.

Fotoğraf 8: Semerde kullanılan süslü dikiş çeşitleri.

Semeri alacak kişinin talebine göre çeşitli süsler de yapılmaktadır. Renkli iplerden dış dikişleri çapraz ve paralel bir şekilde süslenerek dikilir. Bazen de nazar boncuğu veya farklı iri boncuklar (Bkz. Fotoğraf 999) kullanılarak süsleme işlemi tamamlanır.

Yapılan bir alan araştırmasında geleneksel mesleklerin diğer bölgelerde ölmelerine karşın Nevşehir çevresinde varlıklarını devam ettirmelerinde, esas olarak yöresel ihtiyaçtan öte kendilerini turistik bir faaliyet bağlamında dönüştürdükleri için varlığını devam ettirebildikleri tespit edilmiştir (Yolcu, 2014: 1723). Bu gerçeklik göz önünde bulundurulduğunda el sanatlarına dayanan geleneksel mesleklerin çoğu gibi semercilik mesleği de turistik faaliyetler sonucunda kurtarılabilir. Bu bağlamda Burhan Usta'nın ürettiği ve kendisinin de ön ayak olduğu üretilen ürünlerin değişim ve dönüşümü konusunda Burhan Usta'ya destek sunulmalıdır.

Fotoğraf 9: Burhan Usta'nın ürettiği minyatür semer ve palanlar

Burhan Usta semerciliğin artık bu haliyle bir gelir kapısı olmadığını bildiğinden ürettiği semer ve palanları dönüştürmeye karar vermiştir. Bu karara bağlı olarak hacimlerini oldukça küçülterek (Bkz. Fotoğraf 8-11) süs eşyası olarak kullanılmasına yönelik yeniden yapmaya başladı. Burhan Usta, kendisine turizme yönelik küçük palan ve semer üretmek üzere gelen çeşitli teklifleri güven vermediğinden kabul etmediğini, ancak resmî kurumların desteği olursa bu işi yapabileceğini söylemektedir.

Fotoğraf 10: Minyatür boyda yapılan semer ve palan örnekleri.

Sonuç ve Öneriler

Son yüzyılda yoğun bir kentleşmenin yaşandığı Türkiye’de kültürel değerlerin çoğunda hızlı değişimler yaşanmaktadır. Yaşam biçimimizin değişimi, teknolojinin hayatımızın her tarafını kuşatması geleneksel meslekleri de büyük oranda hayatımızdan çıkarmıştır. Geleneksel mesleklerden olan semercilik Türkiye’nin hemen her şehrinde ya bitmiştir ya da tek bir temsilciyle son demlerini yaşamaktadır. Muş’ta da bu mesleği icra eden sadece Burhan Usta vardır; ancak kendisi de artık kırsala yönelik talebin olmaması nedeniyle semer üretmemektedir. Çağdaş dünyada teknolojiye karşı durmaya çalışmak imkânsız görünmektedir. Bu yok oluşun önüne geçebilmede turizmde yereli tanıtıcı değerler üzerinde durmak önem taşımaktadır.

Somut ve soyut kültürel mirasın birbirinden ayrı düşünerek yapılacak bir planlamanın eksik kalacağını belirten Basat, somut ve somut olmayan kültürel mirasın koruma planlarının bütüncül olarak yapılması durumunda korunabileceğini belirtmektedir (2013: 100). Semercilik özelinde düşünüldüğünde üretilen ürünlerle güncelleme ve sergileme yapılabilecek meslek erbabı kişiler ise mesleği sonraki kuşaklara kolaylıkla aktarabilecektir.

Semercilik sanatının zor oluşu, ekonomik değerinin düşük olması ayrıca gelecek vaat etmemesi mesleği devam ettirecek çırakların yetişmesini engellemektedir. Mesleği eskisi gibi diriltme imkânı bulunmamaktadır. Semercilik mesleğini ve meslekte üretilen ürünlerin kültürel bir değer olarak sonraki kuşaklara aktarılması için öneriler aşağıda sıralanmıştır.

Muş çevre şehirlere göre turizmden fazla faydalanamamaktadır. Bunun temel sebebi turizmden hakkı olan payı alabilmek için sahip olduğu olanakları yeterince kullanamamasıdır. Şehrin sahip olduğu tüm olanakların kullanılması durumunda şehir, turizmden payına düşeni alabilecektir. Bu bağlamda kültür turizmi kapsamında değerlendirilebilecek “savaş alanı turizmi için Malazgirt”, kış sporlarına elverişli olan iklimi, dini mabetler, yabani bitkilerin geniş yer kapladığı yerel gastronomi gibi unsurların yanında el sanatlarına dayalı ürünlerin de eklenmesiyle turizme hitap edebilecek büyük bir potansiyel taşımaktadır. Bunların dışında turizm potansiyelini barındıran tarihi turistik mekânlar ile doğal unsurlar sayılabilir (Çelik&Doru, 2016: 329). Tüm bunlar bir araya getirildiğinde mevcut durumda şehrin sahip olduğu değerlerin hemen hemen hiç kullanılmadığı görülmektedir.

El sanatları tüm geleneksel meslekler gibi sadece usta çırak yöntemiyle öğrenildiğinden günümüz koşullarında yine bu geleneksel yöntemlerle varlığını devam ettirmesi imkânsız hale gelmiştir. Bu devamlılığın sağlanabilmesi için Millî Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezlerinde ya da Kültür Bakanlığının ilgili birimlerinde mesleği yeni kuşaklara öğretmek üzere istihdam yoluna gidilmelidir.

Çağın koşulları ve gerçeklikleri göz önünde bulundurularak geleneksel olarak üretilen semerlerin satışını yaparak mesleği ölümden kurtarmak imkânsızdır. Bunun farkında olan Semerci Burhan Usta’nın yeni koşullara göre ürettiği gerçek boyutlarına göre oldukça küçük semer ve palanlar gelecek kuşaklara kültür aktarımında önemli katkılar sunacaktır. Yeni şartlara göre üretim yapabilmesi ve kültürel ürünleri sonraki kuşaklara aktarabilmesi için mutlak surette merkezi veya yerel kurumlar kendisine destek sunmalıdır.

Türkiye genelinde sayıları oldukça azalan semer ustalarının Muş’taki tek temsilcisi Semerci Burhan Usta, Kültür Bakanlığı, Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri kapsamında Yaşayan İnsan Hazinesi ulusal envanterine kaydedilerek kültürel miras taşıyıcısı olarak tescil edilmelidir.

Kültürel turizm kapsamında süs olarak pazara sunulabilecek palan ve semer üretiminde yerel veya merkezi kuruluşlar destek sunarak hem mesleğin gelecek kuşaklara aktarılmasına yardım olacak hem de şehre önemli bir ekonomik katkı sağlayacaklardır. Mesleği icra edenler için de bir gelir kapısı olarak görüleceğinden ustalar yanlarına kolaylıkla çırak alabilecek ve yetiştirebilecektir.

Kaynakça

- Arslan, F., Çağlar, İ.M., Gürbıyık, C. (2017). Kültürel Miras Kapsamında Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Meslekler: Turgutlu Örneği. *Studies of The Ottoman Studies*, 7(13), 211-247.
- Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek. *Milli Folklor*, (100), 61-71.
- Çelik, S.&Doru Ö. (2016). Turizm ile Bölgesel Kalkınma İlişkisi, Muş Turizm Potansiyeline Yönelik Bir SWOT Analizi. *ÜNİDAP Uluslararası Kalkınma Konferansı Kitabı*. Erzurum: Muş Alparslan Üniversitesi yayını. 323-336.
- Fidan, S. (2017). Gaziantep'te Zanaatler: Semercilik, Çulculuk ve Palancılık. *Journal of Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(2), 580-593
- Kardaş, C. (2018). Muş İl Merkezinde Kullanılan Erkek Lakapları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11 (23), 207-226.
- Komisyona, (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Oğuz, Ö. M. (2013). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir. Ankara: Grafiker.
- Öztürk, İ. (2005). Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler). *Sanat Dergisi*, (7), 67-75.
- Türktaş, Z. (2015). Semercilik, Süpürgecilik ve Sepetçilik. *Konya Kitabı XV (Kaybolmuş ve kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler)*, (Edt. K. Çınar). Konya: Konya Ticaret Odası. 377-387.
- Yeşilbaş, E. (Tarihsiz). Diyarbakır El Sanatlarından Palan ve Şapka Yapımı. *Diyarbakır Geleneksel El Sanatları*, C. 1, 111-124. Ankara: Diyarbakır İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Yayını.
- Yolcu, M.A. (2014). Nevşehir'de Yaşayan Geleneksel Mesleklerin Değişim ve Dönüşümü. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/2 Winter 2014, p. 1719-1738.
- <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazinelere-ulusal-envanteri.html>
(E.T. 05.11.2018)

Araştırma Makalesi • Research Article

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE DİNDE REFORM TARTIŞMALARI:
MÜSLÜMAN SESİ DERGİSİ ÖRNEĞİ**

Reform Discussions in Religion During Democratic Party Period: Muslim Voice Journal

Ahmet İşler,^{a,*}

ORCID: 0000-0002-9742-1260, Öğrt. Gör. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi ABD.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 19 Kasım 2018

Kabul tarihi: 22 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Demokrat Parti

Dinde Reform

Türkçe Kur'an

Türkçe İbadet ve Müslüman Sesi Dergisi

ÖZ

Cumhuriyetin ilk yıllarında modernleşme hedefinde olan yönetici kadro, dinin çağa uyarlanması ve millileştirilmesiyle ilgili laik ve seküler bir anlayış doğrultusunda dini tanzim edecek faaliyetler içine girer. Devlet eliyle yapılmak istenen dinde reform çalışmaları çok partili siyasi hayatın başları ile Demokrat Parti iktidarında daha yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanır. Ezanın Türkçe okunması, Kur'an'ın öz Türkçe tercümelelerinin tercih edilmesi, ibadetlerin şeklinin değiştirilmesi, ibadethanelerin ise çağa uygun tasarlanması gibi talepler bu dönemdeki başlıca tartışma konularıdır. 1940'lı yıllardan sonra muhalefet etme imkânı bulan dindar kesim, dinde yapılmak istenen bu reform hareketlerine karşı çıkar. İslamcı bir karakter olarak görünen bu kesim Tek Parti Dönemi uygulamalarına karşı milliyetçi ve muhafazakâr bir kimliği mezc ederek muhalefet etme yolunu tercih eder. Bu çalışmada DP iktidarında dinde reform talep eden laik kesimlere karşı, İslam'da reform olamayacağını savunan İzmir vaizi M. Lütfullah Baydoğan'ın çıkarttığı *Müslüman Sesi* dergisinin konuya yaklaşımı ele alınacaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 24 September 2018

Received in revised form 19 October 2018

Accepted 22 October 2018

Keywords:

Democrat Party,

Reform in Religion,

Turkish Quran

Turkish Worship and Muslim Voice Journal

ABSTRACT

The governors in the early years of the Republican Period adopt arrangements to modernize and nationalize the religion in accordance with a secular view. The reform efforts of the state in religion are started to be discussed in the early multi-party period and under the governance of the Democratic Party. The announcement of Islamic Prayer (Ezan) in Turkish, the translation of Quran in pure Turkish, the changes in the structure of the palaces of worship and their modernization are fundamental topics of discussions in this period. The religious people who have the opportunity to dissent after 1940s are opposed to the reform actions in religion. This part of the society which seems as more Islamic exhibits nationalistic and Islamic attitude against the practices of the single-party. In this study, the approach of Muslim Voice Journal, which has been published by İzmir Preacher (Vaiz) M. Lütfullah Baydoğan who doesn't accept the reform actions in religion against the secular people's oppositions, to the discussion will be contextualized.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: a.isler@alparslan.edu.tr.

Giriş

19. ve 20. yüzyılın ilk yıllarında Müslüman düşünürler, bir buhran içinde bulunan İslam dünyasını mevcut buhrandan kurtarmak yönünde bir çaba içine girerler. İslamiyet'in çağa uyarlanması yönünde ıslah ve tecdit hareketlerini başlatmalarının yanında Batı emperyalizmine karşı İslam Birliği idealini savunan modernist İslamcı düşünürler (Inayet, 1995: 215) bu yoldaki çabalarında geçmişin örneklerine dayanırlar. Nitekim dini ıslah ve tecdit etme yolunda geçmişte de birçok düşünce hareketinin varlığı bilinir. Bu düşünce hareketlerinin kimi zaman İslam'ın özüyle çelişir görünen hurafeciliğe kimi zaman da İslam'ın zuhuru sırasındaki anlaşılma biçimine aykırı bulunan sufistik yorumlarına karşı yapıldığı söylenebilir (Uyanık, 1997: 203). 12. yüzyıldan 18. yüzyılın başlarına kadar İslam dünyasında Afrika, Hindistan ve Arabistan merkezli ıslah hareketlerinin varlığı bilinmektedir. Bu hareketler sosyal, siyasal ve ekonomik çöküntüler karşısında, inanç ve itikatlar ile bunların amele dayanan pratiklerinde ciddi ıslahat yapmadıkça var olan sıkıntıların üstesinden gelinemeyeceğine odaklanmaktaydı (Fazlur Rahman, 1993: 291). Bu bağlamda dinin sosyal hayatta yaşanabilirliğine ilişkin tartışmaların hız kazandığı bir dönem olan 19. yüzyıl, siyasal ve sosyal bakımdan oldukça çalkantılı bir yüzyıl olarak görülebilir. 19. yüzyıl başlarında İslam dünyası, Batılı güçler tarafından büyük oranda hâkimiyet altına alınmış, bu hâkimiyet normal seyrinde İslam toplumlarını hedef alan birçok fikri, kültürel ve ekonomik saldırıyı da beraberinde getirmiştir. Yarı tanrı olan Promete mitine dayalı ve insanlığın yazgısını değiştirecek ruha bürünen Batılılar, (Süphandağı, 2018b: 58) misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra İslam'ı inceleme ve tenkit etme amacıyla ortaya koydukları oryantalist çalışmalar, İslam dünyasına en açık meydan okumalar şeklinde karşımıza çıkar (Fazlur Rahman, 1993: 296). Bu çalışmalar özünde tek fikri telkin etmeye meyilli görünürler: Müslüman toplumların geri kalmışlığının temel sebebi İslam'dır. Bu bağlamda oryantalist bakış, İslam'ın akla aykırı, tutucu ve "bedevi" bir din olduğunu ileri sürer. Batı'nın İslam algısına karşı ötekileştirici ve indirgemeci yaklaşımı, İslam dünyasında siyasal ve fikri alanda ortaya çıkan modernist düşünce ve hareketlerin ilk olarak Müslüman toplumlardaki geriliğin sebebinin İslam olmadığı üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Cemalettin Afgani (1838-1897) ve öğrencisi Muhammed Abduh (1849-1905), Hindistanlı Seyyid Ahmed Han (1817-1898) gibi düşünürler, İslam'ın akla aykırı bir din görülemeyeceği ve İslam coğrafyasındaki geri kalmışlığının sebebinin de İslam olmadığı yönünde görüşler beyan etmiştir. İslam'ı modernlik kaygılarının eşliğinde yorumlayan bu düşünürler, kendilerince yorumlanan şekliyle İslam'ı Müslümanlara ve Müslüman olmayanlara aktarabilmek için akılcı bir yol benimserler (Fazlur Rahman, 1993: 299-302). İslam dünyasının birliğini önceleyen Afgani, ümmetin ihtiyaçlarını giderme ve bid'atlere karşı koymanın gerekliliği üzerinde durur (Afgani, 1985: 118). Ona göre İslam dünyasında yaşanan buhranın müsebbibi İslam değil, Müslümanların içinde bulunduğu entelektüel geriliktir. Batı'nın, hayali Doğu olarak telakki ettiği ve üzerinde entelektüel otoritesinin bulunduğu Doğu'yu idare etme iradesi şeklinde beliren oryantalizme (Süphandağı, 2018a: 53) karşı görüşler sergileyen Afgani, bu doğrultuda Müslümanların Batı'yı körü körüne taklit etmekten vazgeçmesi ve kendi dinlerini özümseyerek hayatlarında uygulamasının önemi üzerinde durur (Daviş, 2004: 17-18). Afgani ve Abduh, Batı'nın fikri ve kültürel meydan okumalarına karşı Kur'an ve sahih sünnete dayalı İslam anlayışının önemine ısrarla değinirler. Bu anlayış çerçevesinde yeniden dirilişi bir imge olarak kullanan bu düşünürler modern bağlamda aklın önemine ve bilhassa içtihat kapısının tekrar açılması konularına eğilimlerdir (Bilgenoğlu, 2007: 327). Rusya Müslümanlarından biri olan Musa Carullah ise (1875-1905), 20. yüzyılın başlarında geleneği sorgulayan ve taklitçiliği eleştiren görüşler ortaya koyar. Ona göre yeni karşılaşılan sorunlara karşı yeni yorumlar getirilmeli, İslamiyet hurafelerden arındırılmalıdır. Müslümanlar çağa ayak uydurmalı ve eğitim kurumları ıslah edilmelidir (Kanlıdere, 2005: 185).

İslam dünyasında ortaya çıkan bahsi geçen ıslah ve tecdit hareketleri farklı şekillerde Osmanlı Devleti'nde de görülür. Meşrutiyet döneminde modernist ve gelenekçi görüşe sahip düşünürler (Kara, 2011: 35) dinde reform hususunda farklı görüşler ortaya koymuştur. İslam âlimleri ve Müslüman entelektüeller arasında yaşanan, "ıctihat kapısının kapanması, zamanın değişimiyle ahkâmın da değişeceği" gibi düşünceler değişik zamanlarda tartışılan konuların başında gelir. Öte yandan Batıcı düşüncenin etkisiyle dinin terakkiye mani olduğu ve Avrupa'daki Hıristiyan reform hareketlerinin İslam

dini açısından da gerekliliği üzerine fikirler ileri sürülmüştür. Batı'ya ait politik ve ideolojik projelerin sonucu olarak ortaya çıkan İslâm reformu söylemleri (Olgun, 2008: 41) bu tartışmanın merkezini oluşturur. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Batıcı ve Türkçü temeller üzerine kurulan modern Türkiye'de, dinin millileştirilmesi ve seküler bir tarafa çekilmesini düşünen Batıcı, reformcu bir çizgi oluşmuştur. Tanzimat'tan sonra Batının birçok kurumunu ithal eden Osmanlı, dini temele dayalı müesseseleri muhafaza etmişti. Atatürk, sosyal alanla ilgili yaptığı inkılaplarla Türk milletini geri bıraktığını düşündüğü birçok kurumu kaldırmış, Batı yönlü bir modernleşme gerçekleştirmek istemiştir (Erkilet, 2015: 146). Tek Parti Dönemi'nde İslam'ın çağdaşlaşma önünde bir engel teşkil ettiği, İslam'ın Türkleri Araplaştırdığı ve Türklerin İslam dinine girmesiyle milli benliklerini kayb ettikleri düşüncesi dillendirilmiştir. Bunun gibi düşünceler sonucunda dinin asrileştirilmesi, Türkleştirilmesi veya dinin bizzat Türklük olduğunu ifade eden radikal söylemler ileri sürülmüştür. Dini sosyal hayatın dışına iten laik inkılapların yanında dinde reform çalışmaları, Türkçe ezan, Türkçe Kur'an gibi çalışmalar yapılmıştır. Dinde reformu yeterli bulmayan bazı kimseler Batının dini olan Hıristiyanlığa geçmeyi bile teklif etmişlerdi (Karabekir, t.y: 143).

Kaynağı Tanzimat dönemine kadar giden reform talepleri Cumhuriyetin ilanından sonra uygulanma ortamı bulmuştur. II. Meşrutiyet'ten beri öne sürülen "İslâm dinini Türkleştirmek" veya "Türk'ün Millî Dini" tezi bu dönemde devlet eliyle hayata geçirilmek istenmiştir. Bu idealler, Ziya Gökalp'in Vatan şairinde dile getirilen "*Bir ülke ki camiinde Türkçe Ezan okunur... Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur*" (Gökalp, 1918: 27) mısralarıyla ifade edilmişti (Cündioğlu, 1998: 31). Cumhuriyet'in ilanından sonra Ziya Gökalp tarafından ortaya atılan "Dini Türkçülük", 1928 yılında İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun "İslam'ın Türkleştirilmesi", 1932'de ise Reşit Galip'in "Milli Müslümanlık" adını verdiği ve İbadetlerin Türkçeleştirilmesi Projesi, Mustafa Kemal'in zihninde tasarladıklarının yazılı ifadeleriydi (Cündioğlu, 1998: 74). Ayrıca 1927 yılında Ruşeni Barkur'un yazdığı, "Din Yok, Milliyet Var" adlı eserde, "Benim dinim benim Türklüğümdür." ifadeleri yer alır. Onun felsefesinde "din" kelimesinin tam olarak karşılığı "milliyet"tir. Ona göre, dünyada Türk olmak kadar büyük bir şeref yoktur. Dahası, Türk olmak dinin kendisidir: "Ve Türk olmak kadar din mi var?" (Karabaşoğlu, 2012: 123-124). Öte yandan Baltacıoğlu'nun, 1928 yılında *Millî Mecmu'a*'da yayınlanan "Hülâsa İslâm'ı Türkleştirmek lâzımdır!" sözüyle ifade ettiği düşünceler, daha sonra Darülfünun İlahiyât Fakültesi tarafından hazırlandığı söylenen ve dönemin gazetelerine yansıyan "Dini İslah Beyannâmesi" adıyla yayınlanan gelişmenin bazı esaslarını oluşturuyordu. Cündioğlu'na (1998: 60-68) göre, beyannamede öne sürülen düşüncelerle siyasi iradenin eğilimleri arasında bir mutabakat söz konusudur. Bu projenin temelini oluşturan asıl gelişme dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip tarafından kaleme alınan "Müslümanlık: Türk'ün Millî Dini" adlı eseriyle 1932'den sonra Mustafa Kemal'in desteğiyle uygulamaya konulmuştur. Reşid Galip, bu tezinde İslam peygamberinin Türk olduğunu ve İslam medeniyetinin bir Türk medeniyeti olduğunu iddia etmişti. Tezin son kısmında ise İslâm'ı Türkleştirmede Ahmed Yesevi, Sultan Veled, Hacı Bektaş-ı Veli, Hacı Bayram-ı Veli gibi şahısların dikkate değer gayretleri zikredilmiş (Cündioğlu, 1998: 70-72) bu doğrultuda Anadolu merkezli yerli ve milli bir "Türk İslamı" ortaya konulmuştur. Böylece İslam dini etnik ve milli aidiyeti sağlayacak bir bağ olarak kurgulanmıştır. Temel amacı topyekûn Batılılaşmak olan Türk modernleşmesi radikal bir evre başlatmış, Latin harflerinin kabulü ile Türkiye'nin İslâm âleminden koparılması amaçlanmış, Türkçe ezan gibi reform programları öngörülmüştür (Aktay, 2008: 70). 1934 yılında İ. Hakkı İzmirli ve Şerafettin Yaltkaya, Ebu Hanife'ye dayandırdıkları namazın Türk diliyle kılınacağını ispat etmek için çalışma içine girmişlerdi (Bayur, 1958: 599). Laikleşme ve modernleşmenin taşıyıcısı olarak görülen "Kemalist ulusçuluk" milli devletin inşasında onun kutsallığını alarak dini ikame etmeye dönük adımlar atmıştır. Kemalizm, dinde reform faaliyetleri doğrultusunda dini millileştirme (Bora, 2013: 78) ve asrileştirme çabasını sürdürmüştür.

1934'de A. İbrahim adıyla basılan ancak Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanan "Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini" adlı eser, daha radikal tekliflerde bulunmuştur. Yazara göre, İslam dini, Türklere uygun bir din olmadığından "milli bir din" meydana getirmek için çalışmak zaruridir. Bu bağlamda öne sürülen teklifler 1928'de İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun adının geçtiği "Dini İslah Beyannamesi" ile benzerlikler taşımaktadır (A. İbrahim, 1934: 3). A. İbrahim, "benim en iyi ve en hakiki bir ilahım vardır. O da: Milletim ve milliyetimdir" cümlesiyle Türk Tanrısını Türklükte bulduğunu ileri

sürmüştür. Ona göre, “Tanrı da ibadet te, ahiret de milli duygular üzerine müesses İnsani bir gayedir.” Yazar, bu konudaki düşüncesini şu cümlelerle sürdürür:

“Ben Türk milletini. Türk vatanını istiklal harbinde bir İlah gibi gördüm, o gün Türk milletinin bir hedefe tevecüh ettiği gündü.” (A. İbrahim, 1934: 78) Yazara göre, Halk Evleri’ndeki aydın gençleri yetiştirecek yüce duygu ve fikirlere milli din anlayışı kaynaklık edebilir. *“Eski din ve hilafet devrindeki milliyet telakkileri en büyük bir milliyetsizlikti, Kör bir taassuptu. Çünkü İslamlaşmak, arablaşmak vardı. Şuursuzluk vardı...Öz yurda saldıran düşmanlara karşı sungu hücumuna geçen Türk askeri bundan sonra asla Araplar gibi Allah, Allah diye bağırılmıyacak, vatan, vatan diye haykıracaktı.”* (A. İbrahim, 1934: 78)

Takrir-i Sükûn Yasası sonrası İslamcıların büyük çoğunluğu tasfiye edilmiş ve İslamcılar, Tek Parti dönemi boyunca neredeyse hiç etkinlikte bulunamamıştır. Bir kısım İslamcı düşünür Türkiye’den ayrılırken, bazıları da sessizliğe bürünmüştür. Dini kurumların kapatıldığı, İslami yayınların olmadığı bu dönemde bazı cemaat ve tarikatlar yer altına çekilerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. (Şentürk, 2015: 169) Meşrutiyet döneminin Türk-İslam düşüncesi ve modernist çizgisinde yer alan diğer İslamcı aydınların bir kısmı da bu dönemde laik ve modernist bir kimlik sergilemişlerdi. Bu kimliklere sahip Şemsettin Günaltay, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Ali Ayni ve Şerafettin Yalçın gibi kimi düşünürler inkılap hareketlerini benimsemiş, dinde reform hareketlerine öncülük etmiş, bir bakıma “Kemalist İslamcı” bir çizgi oluşturmuşlardı.

Çok Partili Yaşama Geçişte Dinde Reform

Erken Cumhuriyet döneminde yaşanan laik uygulamaların yanında ezanın Türkçe okunması, namazın Türkçe kılınması ve dinde reform yapma gibi talepler Atatürk’ün ölümünden sonra da devam eden tartışmalardır. Necip Fazıl Kısakürek, 1943’te Şerafettin Yalçın’ın Kur’an’ı Türkçeye çevirmek suretiyle kanun gücüne dayalı olarak ibadetlerde de uygulamak niyetinde olduğunu ifade eder. Kısakürek, Yalçın’ın Hasan Ali Yücel ile beraber camilerde namazın tamamen öz-Türkçe ile kılınacağına karar verdiklerini söyler. Yalçın’ın din ve dindarlıktan uzak biri olduğunu iddia eden Kısakürek, bu konuyla ilgili Yalçın ile Ankara’da görüşüğünü ve Yalçın’ın bu reformları inkâr etmediğini ve namazda Türkçe namaz kılacağını İmam-ı Azam’ın fetvasına dayandırarak savunduğunu ileri sürer (Kısakürek, 1949: 2). Öte yandan 1945 yıllarında CHP içinde Kur’an’ın Türkçe olması gerektiği, ibadethanelerin Türk geleneğine uygun şekilde tasarlanması, ibadetlerin şekli ve zamanlarının yeniden düzenlenmesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kapatılarak yerine Dil Kurumu’na benzer modern bir kurumun kurulması gibi reform teklifleri yapılmıştı. Ancak bu teklifler CHP içinde muhalif bir cephe oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı ve sonrasında gelişen olaylar 1945 yıllarında iç politikada bazı değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Çok partili dönemle birlikte CHP içinde bir grup, CHP’nin altı okunun gözden geçirilmesini zaruri görmüşlerdir. Bunların içinde Hamdullah Suphi gibi vekiller bulunmakta ve laiklik bu anlamda sorgulanmaya başlanmıştır. 1947 kurultayında dinde reform teklifleri Müstakil Grup tarafından laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Bu grup reform tekliflerinin dil ve kültür alanıyla ilgili bir konu olduğunu belirtmiş, devletin buna müdahalesinin doğru olmadığını savunmuştur. 1947 Kurultay’ında laikliği esneten görüşler ortaya koyan gelenekçi görüşe göre, din sosyal bir olgu olarak kuvvete tabidir ve toplumsal alanda dine gereken önemi vermek gerekiyordu. Laiklik yanlış anlaşılmalı ve uygulanmalı, laiklik ilkesi toplumun manevi yönünü çökertmiş ve maneviyatsız gençliğin yetişmesine sebep olmuştu. Bu bağlamda komünizme karşı din önemsenmeli, eğitimde din dersleri konmalıydı. Gelenekçi cephenin bu teklifleri inkılapçı ve laik cephe tarafından kabul görmemiş ve laikliğin başından beri din düşmanlığı olmadığını savunan devrimci cephe, Türk milletinin geleceğinin dinde ve imanda aranmayacağını savunmuştur. Bu cepheden olan Cemil Sait Barlas, Türkün son kuvvetinin damarlarındaki asil kanda yattığını belirtmiş ayrıca din ile komünizmin engelleneceğinin mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Sonuç olarak bu kurultayda irticaya karşı, Batıcı ve Türkçü düşüncede olan inkılapçılar, gelenekçi grubun tekliflerini reddetmiştir (Tunaya, 1998: 19-21). Bu görüşlerin bir kısmı ancak Şemsettin Günaltay’ın başbakan olduğu 1949 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra dini eğitim veren bazı kurumlar kurulmuş, laiklik ilkesi biraz yumuşatılmıştır. CHP’nin bu politikasındaki değişikliğin diğer bir sebebi de Demokrat Parti’nin yükselişine karşı iktidarını koruma

kaygısı olmuştur. 1923 yılından beri Diyanet İşleri Başkanlığı gözetiminde dini kontrolü altında tutmak isteyen Kemalist kadrolar, toplumu dönüştürmeyi hedefleyen politikalar üretmişti. Dini kurumların kapatılmasıyla cenaze yıkayacak kimselerin kalmaması, ahlaki yozlaşma ve komünizm tehlikesine karşı CHP parti programında laikliği yumuşatan kararlar almıştır (Çağlayan, 2018: 57). CHP iktidarının son yıllarında kurulan İmam Hatip Okulları, Yüksek İslam Enstitüsü ve ilahiyatlardan yetişen din adamları “muhafazakâr ruhlu fakat yenilikçi” modernist/reformist ve sistemle barışık bir tabakayı oluşturmaktadır (Kara, 2014: 18).

Dinde reform konusu 1949’da Meclis’te bir vekilin “Kur’an’ı ne zaman Türkçe okuyacağız?” sorusuyla münakaşalara sebep olmuş, başbakanın, “Hayır, dini meseleler laik bir devletin laik meclisinde görüşülemez” sözüyle kapanmıştır. Mecliste gündemden düşen Türkçe Kur’an konusu, basın ve yayında bir süre tartışma konusu olmuştu. Osman Nuri Çerman, dinde reforma temel teşkil etmek amacıyla 40 maddelik bir taslak hazırlamış, bu tasarıyı meclis gündemine taşımıştır (Aydar, 2007: 94). Diğer taraftan dindar kesim bu tekliflere karşı beyanatlarda bulunmuştur. Kamil Miras, *Sebilürreşad* dergisindeki makalesinde dinde reform konusunun tarihi ve ilmi verilerini ortaya koyduktan sonra şu sonuca varmıştır:

“Hepimizin bildiği ve gönülünde duyduğu dini ve milli şuuru yerinde olan her Müslüman Türkçe Kur’an mevzuunu incelerken muhakkak dini şuuru ile milli şuurunun meddû cezri arasında bunılır ve hata eylediği görülür. Böyle bir yanlışlığa düşmemek için her iki bahiste his ve şuurumuz üzerinde ilmin hakemliğini kabul etmek gerektir” (Miras, 1949: 194).

Dinde Reform, Türkçe Ezan, Türkçe İbadet ve Türkçe Kur’an gibi meseleler, Demokrat Parti döneminde tekrar gündeme gelmiştir. DP’nin Türkçe ezan reformunu kaldırmasını memnuniyetle karşılayan dindar camianın yanında, bundan rahatsız olan dinde reform taraftarları ezanın tekrar Türkçe okunmasını gerekli görmüşlerdir (Akis, 1956: 17). Baltacıoğlu’nun “Öz Türkçe Kur’an”, Ömer Fevzi Mardin’in “Kısa Namaz” adlı kitabı, Fahrettin Altay’ın “İslâm Dini” adlı eseri ve Osman Nuri Çerman’ın “Dinde Reform” çalışmaları DP iktidarı boyunca dönemin tartışmalarına zemin hazırlamış bu tartışmalar DP’nin son yıllarında daha da alevlenmiştir. Dinde Reform tartışmalarına İslami camiadan birçok kesim katılmış bu konuda beyanatlarda bulunmuşlardı. Peyami Safa bu konu ile ilgili *Türk Düşüncesi* dergisinde bir çalışma yapmıştır. Bu dergiye konuyla ilgili olarak Eşref Edip, Nurettin Topçu, Ali Fuat Başgil, İsmail Hami Danişmend ve M. Raif Ogan’ın yazdığı yazılar, Sebilürreşad Neşriyatı tarafından “Dinde Reformcular” adıyla kitaplaştırılmıştır. Bu eserde Eşref Edip, “Dinde Reform” adı altında İslamiyet’e savaş açıldığı ve dini hassasiyete sahip olmayan bu kimselerin aynı zamanda komünistler olduğunu belirtmiştir. Eşref Edip, dinde reforma misyonerlik, masonluk ve komünizmin ilham verdiğini ileri sürerek dinde reformun bir proje olduğunu ileri sürmüştür. (Eşref Edip vd, 1959: 3) İctihat kapısının kapalı olup olmadığı üzerine ilmi tartışmaları ortaya koyan Eşref Edip, ictihat kapısının açık olduğu sonucuna varır. İctihat yapacak kişilerin de her şeyden önce iman, ehliyet ve hüsnüniyet sahibi olması gerektiğini ifade eden yazar, dinde reformcuların “İslama karşı taarruzdan, Müslümanlığı çocuk oyuncağı haline getirmekten cahil ellerini çeksinler” açıklamasını yapar (Eşref Edip vd, 1959: 27-28).

Eşref Edip, İnönü döneminde dinde reform görevinin mason olarak nitelediği Adnan Adıvar’a verildiğini, onun ve bunu gerçekleştirmek için makam sahibi olan Şerafettin Yaltkaya gibi kişilerin bu girişimlerinde hüsrana uğradığını söyler. Ona göre, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın başarıya ulaşamadığı bu girişim, bu seferde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından tamamlanmak istenmişti. Ancak Yücel’in de Kur’an harfleri ile yazılan dini kitapların tümünü ortadan kaldırma teşebbüsü de akamete uğramıştı. Böylece Kur’an’ı yeryüzünden silmek için yapılan bu teşebbüslerin tamamı hüsrana uğramıştır (Eşref Edip, 1959: 318). Baltacıoğlu’nun tercümesine en sert tepkiyi de yine Eşref Edip vermiştir. O Türkçe Kur’an faaliyetlerinin art niyetli bir yaklaşım olduğunu savunmuştur. Mehmet Akif’in Cumhuriyet Dönemi başlarında Kur’an tercümesi çalışmalarına değinen Eşref Edip’in ifadesine göre Akif, “Kur’anın asıl metnini, bir tarafa da tercemesini, altına da şerh ve tefsirini yazmak; sonra gayet nefis bir şekilde ipek kâğıda bastırmak... Hattâ bunun çok nefis olması için Londra’da tab’ını düşünüyordu. Fakat sonraları burada ibadetlerde bir inkılâb yapmak, namazlarda kur’an yerine Türkçe

tercemesini ikame etmek cereyanları başlayınca Âkifin zihni altüst oldu: 'Benim tercemeyi bunun için mi istiyorlar? diye endişeye düştü" ifadelerini kullanır (Eşref Edip, 1959: 316). Eşref Edip makalesinin devamında, bu devrimin siyasi destekçilerinin masonlar olduğunu, böylece İslam'ın protestanlaştırması hedefinin güdüldüğünü yazar. Ona göre, Cemil Said'in tercümesinin Kur'an makamında okutulması bir denemeydi. Asıl gaye ise Mehmet Akif'in Kur'an tercümesiyle bu inkılabı meşrulaştırmaktı. Eşref Edip, Akif'in tercümesinde ısrarcı olan inkılapçıların niyetlerini ise şöyle açıklar: "Âkifin tercemesi var ya, onu alalım. Onun doğruluğuna bütün müslüman halkın itimadı var. Camilerde, namazlarda o okunursa kimse bir şey diyemez, sesini çıkaramaz, Bu iş olur biter" (Eşref Edip, 1959: 317)

A. Fuat Başgil, Hristiyanlığa ait bir kavram olan "reform"un İslami kavram olmadığı ve İslamiyet'in reforma değil içtihat ihtiyacı duyduğunu ifade eder. Başgil, bu doğrultuda İslam dünyasının problemlerini Kur'an ve sünnet eksenli bir prensiple dönemin ihtiyaçlarına göre düzenleyecek bir Diyanet Şurası'nın kurulmasını teklif eder (Başgil, 1959: 37-38).

Topçu "reform" kavramı yerine "ıslahat" kavramını tercih etmiştir. Ona göre de, reform kavramı Hristiyan teolojisine ait bir kavramdır ve İslamiyet'in reforma ihtiyacı yoktur. Ancak Topçu, diğer düşünürlerden farklı olarak bazı görüşler ileri sürmüştür. Örneğin namaz esnasında Kur'an'ın Türkçe okunmasının din psikolojisi alanıyla ilgili bir mesele olduğunu savunan Topçu, İslam dini dâhil hiçbir dinde kıyafet konusuna rastlanmazken bu dinlerde görülen kadının örtünmesini, şehvetten korunma ideali olan ruhçuluk ile alakalı görmüştür. Hukuk ve muamelata ait olan hükümlerin zamanın şartları ve zamanın ihtiyaçlarına göre ıslah edilmesini İslam hukukunun prensiplerden biri olduğunu ifade eden Topçu, bu prensibin "cahiller" tarafından kaldırıldığını bundan dolayı İslam dininde taassubun hâkim olduğunu belirtir. Topçu, İslamiyet'in gelişimi için dinde ıslahat yapılmasını elzem görmüştür. Yapılacak bu ıslahatlarla İslam dinine düşman olanlar susturulacak ve din istismarcılarının önüne geçilecekti (Topçu, 1959: 42). Hüseyin Atay gibi düşünürler reform kavramının bile Batıcı olduğu ve bu kavramı kullananların dini müesseselere de karşı olduğunu ifade eder. Ona göre, dinde yapılması gereken bir yeniliğin adı "reform" değil "ıctihat"tır ve bunu yapacak kişiler ise ancak din bilginleri ve müçtehitlerdir (Atay, 2002: 4). Dinde reform yapacak kişilerin müçtehit olması gerektiği ve asli kaynaklara dayalı zaman, mekân, birey ve topluma uygun hüküm verilebileceğini düşünen yazar, İslam dünyasında bu konuyla ilgili üç grup düşüncenin olduğunu söyler. Bunlar, içtihad gerektirmeyen her şeye kapalı bağnaz grup, ihtiyaca binaen içtihat yapılacağını düşünen ikinci grup ve dinin tamamıyla çağa uydurulmasını düşünen üçüncü grup şeklinde tasnif edilmiştir (Atay, 2002: 7).

1957 yılında Osman Nuri Çerman'ın çıkardığı *Dinde Reform ve Kemalizm* adlı dergisinde ortaya attığı reform talepleri tartışmaların artmasına sebep olmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Temsilciler Meclisi üyelerinden Kadircan Kafli, *Tercüman* gazetesinde Çerman'ın görüşlerine meşruiyet kazandırmak amacıyla reform tekliflerinin Temsilciler Meclisi'nde tasarı olarak ele alındığını ve Milli Birlik Komitesi tarafından desteklendiğini ifade etmiştir. Temsilciler Meclisinde Çerman'ın bu teklifleri gündem konusu olmuştur. Mecliste mevcut olmayan bu tasarinin, varmış gibi gösterilmesini ele alan oturumda üyelerden Rifat Çini, Çerman'ın Dinde Reform adlı kitabı üyelere dağıttığını ve meclisin bu tekliflere sıcak bakmadığını belirtmiştir. Yirmi yedi maddeden oluşan ve meclise tavsiyelerde bulunan Çerman'ın tasarısının tartışma konusu edilmediği ve meclisten geçmediği belirtilmiştir. Çini, tasarının "Bu kanun Resmî Gazetede yayımlandığı günden itibaren Türk sınırları içinde bulunan camilerde ezanlar Türk diliyle yapılacaktır" maddesinden başlayarak Çerman'ın görüşlerini okumuş ve bu tasarının meclise mal edilmesini doğru bulmamıştır. Dinde Reform Tasarısı'na göre, Türkçe bir Kur'an hazırlanacak, camiler yeniden dizayn edilip sadece sabah ve akşam namazları kılınacak, mevlitlerde Atatürk'ün vatan ve millet duygusuyla ilgili güzel sözleri okunacak, İmam Hatip okulları kapanacak ve dini ilimler kaldırılacak, kadınların çarşaf giymesi yasaklanacak, Türklerin hacca gitmeleri yasaklanacak gibi maddeler yer almıştır (*Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 1961: 425-426).

Öte yandan MBK Basın İrtibat Bürosu Başkanı Binbaşı Ali Armağan, MBK adına bir bildiri yayınlamış ve Osman Nuri Çerman'ın dinde reform tekliflerine sıcak bakmadığını ve bu düşüncelerin sadece yazara ait olduğu zikredilmiştir. Ayrıca bu meseleyi hükümetin ortaya attığı şeklinde bir propagandanın oluştuğunu aktaran MBK, bu görüşlere "sapık ve kötü propagandalardır ve yalandır"

(*Sebilürreşad*, 1961: 355) beyanatında bulunmuştur. Yine 1960 yılında 9. Türk Dil Kongresinde ezanın Türkçe okunması ve namazın Türk diliyle kılınacağı kararı alınmış bu konuda MBK'nın kendilerini destekleyeceğini düşünen kongre üyeleri Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan bu konuda talepte bulunmuşlardı. MBK buna karşılık 25 Temmuz 1960 tarihli 35 numaralı tebliğinde Türk Dil Kongresi'nde alınan kararların kendilerine ait olmadığı, milletin dini değerlerine kanunla müdahale edilmeyeceğini bildirmiştir (Jacschke, 1972: 133'ten aktaran: Aydar, 2007: 95). Diyanet cephesinden ise darbe sonrası başkanlığa getirilen Ömer Nasuhi Bilmen, hiçbir şekilde ezanın Türkçe okunamayacağını beyan etmişti. Bu beyanatın ardından Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanı Neşet Çantay ezanın Türkçe okunabileceğini söylemiştir (*Yeni İstiklal*: 1961: 1). 1961 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na getirilen Hasan Hüsnü Erdem, İslamiyet'in reforma ihtiyaç duymadığı, kendisinin tahrif edilmiş olan dinleri reforme etme amacıyla indirildiğini belirterek Türkçe Kur'an, ezan ve ibadet gibi reformların mevzu bahis olmadığını beyan etmiştir (*Sebilürreşad*, 1961: 354-355). Bu açıklamalardan sonra dinde reform tartışmaları bir süreliğine gündemden düşse de sonraki yıllarda farklı şekillerde Türkiye gündemini meşgul etmiştir.

Müslüman Sesi Dergisi

Çok partili hayattan itibaren matbuatta birçok İslamcı dergi yayınlanmaya başlamıştı. Dini söylemi ağır basan bu neşriyatlar, milliyetçi ve muhafazakâr bir yayım politikası izlemiştir. İzmir'de yayınlanan ve diyanet camiasının sesi konumunda olan *Müslüman Sesi dergisi*, 17 Kasım 1948 tarihinde İzmir vaizi Mehmet Lutfullah Baydoğan tarafından aylık olarak çıkartılan "Dini, İlmî, Ahlakî Dergi"dir. Dergi ilk sayısından başlayarak Müslümanlara hizmet etme gayesiyle yayın yapacağını beyan etmiştir. Amaçlarını ise Allah'ı bilmek, onun varlığına ve birliğine inanmak, dini layıkıyla yaşamak, Müslümanlığın yüce ve medeni bir din olduğunu ispatlamak, Kur'an'ı hakıyla anlamak, Peygamberimizin büyük bir peygamber olduğunu açıklamak, medeniyetin üstün özellikleri olan ahlakî yönlerin önemini anlatmak ve Müslümanlığın güneş gibi dünyayı nurlandıracağını ispat etmek şeklinde sıralamıştır. İnsanlığın ancak din sayesinde gerçekleşeceğini savunan dergi, Kur'an ve sünnet eksenli bir anlayışla dindeki hurafeleri ortaya çıkarmayı hedeflemiştir (Baydoğan, 1948: 3).

İslam Birliği düşüncesini savunan dergi, İslam dininin komünizmle savaşmayı emrettiğini savunarak komünizmi insanlık için en büyük tehlike görmüştür. (*Müslüman Sesi*, 1949: 19) 1985 yılına kadar yayımına devam eden *Müslüman Sesi*, siyasetten uzak bir yayım politikası izlemiş her sayısında itikadi ve ameli konuları sayfalarına taşımıştır. Derginin en fazla üzerinde durduğu diğer bir konu Müslüman ahlakî olmuştur. Halis bir Müslüman'ı; Allah'ı ve Resulünü seven, devlet reisine itaat eden, din ve devlet için fedakârlıkta bulunan, "mübarek vatan"ı seven ve onu koruyan, anne ve babaya itaat eden, kanunlara kayıtsız şartsız itaat eden, adil, namuslu, şükürdar gibi vasıflarla tanıtan dergi, bu doğrultuda bir İslami anlayış ortaya koymuştur (*Müslüman Sesi*, 1951: 15). Derginin başyazarı Baydoğan, Tek Parti Dönemi'nin uygulamalarını eleştirmesine rağmen, gençlere nasihat ederek geçmiş bir tarafa bırakmalarını öğütlemiştir. Hayattan ayrılan başta Atatürk olmak üzere Tek Parti dönemi liderlerine dil uzatmanın dinimize ve İslam ahlakına aykırı olduğunu vurgulayan Baydoğan, cumhuriyet dönemi boyunca, laiklik ilkesi doğrultusunda İslam'a karşı yapılan saldırılara karşı, "necip Türk milleti"nin rehber ve ilham kaynağı "ilim, ahlak, fazilet, doğruluk ve Müslümanlık" olduğunu vurgulamıştır (Baydoğan, 1951: 3-4).

Çocuklara dini eğitim vermeyi elzem gören dergi, "Müslüman çocuklarına din dersleri" adlı bir bölüm ayırmıştır. Ayrıca Tek Parti döneminde ihmal edilen dini bilgiyi halka sunma gayretinde olan dergi, DP döneminde dini eğitim almak için Mısır'a gönderilen seksen kadar öğrenciyi takip etmiş ve bunların ülkeye geldikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bir boşluğu dolduracağını ümit etmiştir (*Müslüman Sesi*, 1952: 7). Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin yazılarına genişçe yer veren derginin yazar kadrosunda Süleyman Kıvrak, Mustafa Rahmi Balaban, Abdurrahman Azzam ve M. Asım Köksal isimlerine rastlanır.

Müslüman Sesi dergisi, dinde reform isteyen Batıcı ve laik kesimlerin niyetlerinin halis olmadığını, bilakis İslam dinine düşmanlıklarından dolayı dinde tahribat yapma gayretinde olduklarını düşünerek bu girişimlere şiddetle karşı çıkmıştır. Ayrıca derginin başyazarı Baydoğan, bu tarz

düşüncelere sadece kendilerinin reddiyeler yazdığını belirtmiştir (Baydoğan, 1957a: 2). Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Musa Carullah gibi modernist düşünürleri “son devrin üç İslam müceddidi” olarak tanıtan dergi, bu düşünürlerin çalışmalarını ihlaslı olarak nitelemiştir. Bunu İslam dünyasının içinde bulunduğu buhrandan kurtulma gayretleri olarak niteleyen dergi, bu düşünürlerin hurafelerden arındırılmış tevhidi düşüncede olduğunu, akla ehemmiyet verdikleri ve Batı medeniyetini iyi bildiklerini yazmıştır. Yine derginin birçok sayısında ele alınan Afgani, Abduh ve Carullah’ın hayatına ve fikirlerine genişçe yer verilmiştir. Geleneksel Osmanlı din anlayışını benimseyen ve tasavvufa yakın olan derginin Osmanlı’dan beri süregelen gelenekçi ve modernist tartışmalarının yanında aynı zamanda modernist düşünürleri sahiplenen duruşu şaşırtıcıdır. Abdülaziz döneminde “Büyük Mearif Meclisi” üyeliğine atanan ve Darü’l-Fünun’da verdiği konferanstan dolayı Osmanlı’dan ayrılmak zorunda kalan Afgani’nin ıslah ve uyanış programı başta dönemin şeyhülislamı olmak üzere geleneksel din anlayışı ve tasavvuf çevrelerince kabul görmeyen yaklaşımlardı. Dergi bu düşünürlerle yer vermesine rağmen aynı zamanda tevhit yolu olarak vahdet-i vücud nazariyesini sahiplenerek ehlisünnet çizgisini benimsemiştir (Baydoğan, 1957a: 1).

Dinde Reform Tartışmaları

1950’li yıllar boyunca *Müslüman Sesi* dergisi, dinde reform konusunu sayfalarına taşımış ve bu tartışmalara katılmıştır. Dergi, dinde reform talep edenlerin İslam’dan bihaber oldukları ve bu kimselerin gerçek gayelerinin Tek Parti döneminde olduğu gibi, ibadetlerin şeklini değiştirme ve dini kendilerine uydurma gibi hedeflerinin olduğunu yazmıştır (Kıvrak, 1959a: 4). Aynı şekilde Türkçe Kur’an girişimlerinin de samimiyetsiz bulan dergi, Tek Parti Dönemi’nden beri bu işe kalkışanların gayelerinin Kur’an’ı anlamak ve Kur’an’a göre bir hayat sürmek şöyle dursun, Allah adını anmaktan bile kaçınan, peygambere dil uzatan ve Kur’an’a “Çöl Kanunu” diyen kesimler olduğunu ifade etmiştir (Baydoğan, 1958: 1-2).

M. Lutfullah Baydoğan, dinde reform konusuna şiddetle karşı çıkan yazılar kaleme almıştır. Baydoğan’a göre, Allah tarafından indirilen ve tamamlanan dinin insanlar tarafından değiştirilmesi ve dinin reforma muhtaç olduğunu iddia etmek gülünçlüktür. Ona göre yapılması gereken iş reform değil peygamberden sonra art niyetli kimselerin dine koydukları hurafelerden uzaklaşmak ve uydurma hadisleri dinin kaynaklarından temizlemektir. Bunun dışında namaz vakitlerinin sayısını azaltma veya namazın şekline müdahale etmek ve oruç ibadetini perhize çevirmek gibi talepler dinde reform değil, dini tahrif etmektir. Dinin ayrıntılarıyla ilgili yeniliklerde ise bir sakınca bulunmadığını zikreden düşünür, camilerin temiz tutulması, secde yapılacak yere ayakla basılmaması için buranın bir karış yükseklikte yapılmasına cevaz vermiştir. Baydoğan, dinde reform taraftarlarının yüzde doksan dokuzunun İslam dinini bilmeyen ve kendilerini aydın olarak gören kişiler olduğunu belirtir. Ona göre bu kimseler Kur’an’ı kendi görüşlerine göre yorumlamışlar ve bundan dolayı hataya düşmüşlerdir. Yazarın kastettiği bu kişilerden biri de Ömer Fevzi Mardin’dir. Dinde reformu ısrarla savunan ve namazın muhtevasını kendi yorumuyla yeniden şekillendiren ve bu görüşlerini “Kısa Namaz” adlı eserinde paylaşan Mardin’in kitabı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yasaklanmıştır (Baydoğan, 1955: 1-2). Baydoğan, isim belirtmeden cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal ve dinde reforma ön ayak olan din adamlarını kastederek Mardin gibi kimselerin de geçmiş dönemlerde olduğu gibi dinin esaslarını birilerinin isteklerine uydurmaktan çekinmediğini söylemiştir (Baydoğan, 1956a: 1-2).

1957 yılında emekli bir öğretmenin “Modern Türkiye’de Dinde Reform” adlı kitapçığını Metin Toker’in *Akis* dergisinden öğrendiğini belirten Baydoğan, burada ortaya atılan fikirleri dergisine taşımış ve bu yazılara eleştiriler getirmiştir. Yazılarından müellifin İslam dinini hiç bilmediği sonucuna varan Baydoğan, İslamiyet’in şimdiye kadar reforme edilmediğinden şikâyetçi olan emekli öğretmene cevaplar yazmıştır. Baydoğan, eserin bazı bölümlerini aynen naklederek, bu konuda görüşlerini 4 sayı boyunca devam etmiştir. Baydoğan’ın sakat düşünce olarak belirttiği emekli öğretmenin şu cümlesini alıntılamaştır:

“İslamiyet, bundan 1300 küsur yıl önce esasları tespit edilmiş bir dindir. Üstelik, biz Türkler için idhal malı bir dindir, yani Milli değildir. Kaideleri Arapça vazolunmuştur. Arapça hem de bundan 1300 yıl önce kullanılan Arapçayı bilmeyen bir Türk için, kuran bir şey söylemez. Üstelik 1300

yıldan beri İslam dininin esasları pek çok değişikliklere uğramış, İslamiyet, doğuşundaki saflığı ve duruluğu kaybetmiştir” (Baydoğan, 1957a: 2).

Baydoğan, İslamiyet’in 1300 yıldan beri değişikliğe uğradığını iddia eden zatın, dinin esasları ile teferruatlarının neler olduğunu bilmediğini söyler. Ona göre, İslamiyet’in esaslarında hiçbir değişiklik yoktur ve kıyamete kadar da olmayacaktır. Müellifin bu fikirlerini karma karışık ve birbirine zıt telakki eden Baydoğan, kanaatini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Din demek, Allah teala Hazretlerinin, peygamberi vasıtasıyla bildirdiği ve ona gönderdiği kutsal kitapla esaslarını tayin eylediği ilahi bir inanç yolu demektir. Bu itibarla, Allahın bildirmiş olduğu bir dinin esaslarını eski diye telakki etmek ve onları değiştirmeye kalkmak veya değiştirmeye muhtaç sanmak, akıl karı olamaz. Kaldı ki İslamiyet, eski dinler gibi, bir kavim için değil, bütün insanlar için vazedilmiş ve esasları kutsal kitabımız olan kuranla çerçevelenmiş en son ve en mütakâmil bir dindir... Kuranın 1300 küsur yıl önce kullanılan bir Arapça ile vadedilmiş olmasına ve Türkçeye çevrilmediğinden dolayı bir şey söylemez olmasına gelince, bu fikir de isabet görmediğimizi söyleyebiliriz. Zira kuranın Türkçe, Fransızca, Almanca ve İngilizce tercemeleri vardır. Ayetlerinin Türkçe tefsirleri de meydandadır. Binaenaleyh, cenabı Hakkın, mukaddes kitabında insanlara ne gibi emirler verdiğini, neleri yasak ettiğini, neler vahyettiğini ve geçmiş zamanlarda, bize ibret için neler olduğunu, bu kitaptan öğrenmek isteyenler için imkânlar ve vasıtalar az değildir” (Baydoğan, 1957a: 2).

Baydoğan, İslam dininin hurafelerle dolu bir din olduğu, ilerlemeye engel olduğu suçlamasına karşı ise, dinin hurafeleri barındırmadığı, İslam’ın akla önem verdiğini, zamanın değişimiyle hükümlerinde değişeceğini delilleriyle uzun uzadıya izah eder. Müellifin, Atatürk’ün esaslarını çizdiği Kemalizm’in dinin kendisi olduğu ve Türklüğü kurtaracak dinin Kemalizm olacağı tezine karşı fikrini de doğru bulmaz. Ona göre, din Allah tarafından peygamber aracılığıyla vahiyyle şekillenmiş ilahi bir yoldur. Herhangi bir ideoloji ne kadar mükemmel olursa olsun dinin yerini tutamaz (Baydoğan, 1957b: 2).

DP iktidarı döneminde dini alanda eserlerin çoğaldığını buna rağmen niteliğin düştüğünü belirten Baydoğan, İslami bilgiden yoksun olan kimselerin dini konularda eser vermelerinin dine zarar verdiğini savunur (Baydoğan, 1956: 2). Dinde reform tartışmaları 1959 yılında yoğun bir şekilde dergide tekrar ele alınmıştır. Dergi yazarlarından Süleyman Kıvrak, reformcuların son zamanlarda faaliyetlerini iyice arttırdığını ve misyonerler gibi çalıştığını ileri sürmüştür. Dinde reform konusunu bir safсата olarak niteleyen yazara göre, Türk halkı dinde reform talep edenlerin niyetlerinin halis olmadığını anlamıştır. Kıvrak, Dinde reform taraftarlarının görüşlerini özetlemiş ve bunlara reddiyeler yazmıştır. Yazara göre reformcular, insanları kâfir veya Müslüman olarak görmez. Onlara göre iyi veya kötü insan vardır. İyi insan insanlığa ya da vatana saygı duyan kimsedir. İbadetlerin gayesi ruhen ve bedenen sağlıklı olmaktır. Din Allah korkusunu öncelerken reform sevgiyi ön plana alır. Şeriat, Allah’a teslim olmayı, reform ise akıl ve vicdan hürriyetini emreder. Din için her şey günah ve herkes cehennemlik iken, reformculara göre ise, devlete ve millete zararı olmayan hiçbir şey günah değildir. Şeriata göre, eğlence ve oyun günah iken, reformculara göre, din duygusu bile “bir zevk-i derunidir.” Kıvrak, reformcuların görüşlerini şöyle sürdürür. Başkasına zararı olmayan bir eğlence hayatı ilahi bir vergi, bir duygudur. Şarap haram değil, sarhoşluk haramdır. Dua ve ibadette Arapça kullanmak, dinsizliktir. Yedinci asrın zihniyetiyle hareket etmek, gaflettir. Dinin şekilleri değişmelidir. Reformcuların bu ve buna benzer tezlerini olduğu gibi aktaran Kıvrak, “Cevabım” adlı bölümlerde bu görüşleri ayet ve hadislerle çürütmeye çalışır. Dinde reform mevzuunda Türkçe ibadet ve Türkçe Kur’an üzerinde yoğunlaşan Kıvrak, reformcuların tercüme niyetlerinin altında, dini özünden kopararak tahrif etme olduğunu savunur. Kıvrak, hem derginin okuyucularına hem de dinde reform reform taraftarlarına şöyle seslenir:

“Aziz ve muhterem okuyucu! Müslümanlıkta (Reform) yapmak lazım geldiği fikrini ileri sürenlerin neler istediklerini gördün mü? Onlar, Müslümanlığın nasıl bir din olduğunu bilmedikleri halde, bu dinin (Reforme) edilmesini istiyorlar ve dini hükümleri hiçe sayıyorlar. Ne gariip değil mi? Bir insan, bilmediği bir şeyin islahı muhtaç olduğunu nasıl iddia edebilir? Fakat maksatları başkadır. Onlar, ibadetleri değiştirmek, camilere musiki koymak, orucu kaldırmak ve dini, kendi keyiflerine göre değiştirmek sevdiğindeler...” (Kıvrak, 1959: 3-4).

Fahrettin Altay 1959 yılında “İslâm Dini” adlı bir eser kaleme almış ve burada İslam’a dair bazı reformları dile getirmiştir. Altay, eserinde namazın sandalyede oturmak suretiyle de kılınabileceğini Kur’an’a dayandırmış, namaz vaktini ise iş mesaisi sebebiyle iki vakte indirmiştir. Altay’ın eserinde dile getirdiği görüşler, İslami camia tarafından tepkiyle karşılanmıştır. *Sebilürreşad* yazarı Yusuf Ziya Çağlı, Altay gibi İslami bilgidan uzak ve Kur’an ve namazla ilgili olmayan insanların bu tarz davranışlarının altında fitne amaçladıklarını ileri sürer (Çağlı, 1959: 343). Derginin diğer yazarlarından biri olan M. Raif Ogan, “İslam Dini” adlı esere on dört sayı boyunca reddiyeler yazmıştır. Ogan, bu yazı dizisinde Altay’ı dini bilgi yönüyle liyakatsiz olarak nitelemiş ve eserinin İslam diniyle uyuşmadığını delilleriyle ispatlamaya çalışmıştır (Oğan, 1960: 133).

Türkçe Kur’an Meselesi

Demokrat Parti Dönemi boyunca Öz-Türkçe ile yazılması ve ibadetlerin Türkçe yapılması ile alakalı “Türkçe Kur’an” mevzuu gündemdeki yerini korumuştur. . Dilde Türkçeleşme konusuyla da alakalı olan bu mesele Baltacıoğlu’nun Türkçe Kur’an faaliyetiyle gündem oluşturmuştur. Şimdiye kadar yazılmış olan Kur’an tercümelerinin ihtiyacı karşılamadığını düşünen Baltacıoğlu, Ömer Rıza Doğrul, İ. Hakkı İzmirli ve Hamdi Yazır’ın Kur’an tercümelerini tenkit etmiş, kendi çevirilerini *Din Yolu* adlı dergisinde yayınlamıştır (*Din Yolu*, 1956: 2). Baltacıoğlu, İsmail Hakkı İzmirli’nin, Maaini Kur’an tercümesinin anlaşılmadığını, Elmalılı’nın tercümesinin ise hem Türkçe’ye hem de Allah sözüne benzemediğini iddia etmiştir (Baltacıoğlu, 1956: 4). Baltacıoğlu’nun bu tenkitleri kendi dergisinde bile eleştiri konusu olmuştur. Dergi yazarlarından Hasan Basri Berk, “Kur’an’ı tercüme edenlerden bir zat” diye bahsettiği Baltacıoğlu’nun bu tavrının halkta meydana getirdiği hoşnutsuzluğu dile getirmiştir. (Berk, 1956: 4) Hasan Basri Çantay da Türkçe Kur’an tartışmalarına katılmış *Sebilürreşad* dergisinde dört yazı kaleme alarak Baltacıoğlu’nu tenkit etmiş ve tercümesinin hatalı ve tahriflerle dolu olduğunu ileri sürmüştür (Çantay, 1958: 146).

Baltacıoğlu’nun dine yaklaşımı, 1940’lı yıllara kadar, kültürel milliyetçilik düşüncesiyle halkçılığa vurgu yapan “modernist-milliyetçi” bir çizgide iken, 1950’den sonra zamanın şartlarına uygun olarak “muhafazakâr-milliyetçi” bir yöne kaymıştır. Dinde reform isteyen Osman Nuri Çerman ve Arın Engin gibi ilerici, batıcı ve inkılapçı milliyetçi kanattan çok Peyami Safa ve Mümtaz Turhan gibi muhafazakâr milliyetçilere yakın durmasına rağmen kendine ait bir kimlik oluşturan Baltacıoğlu, “ilerici ve muhafazakâr” cenahlardan bir terkip yaparak, milliyetçi-muhafazakâr ve modernist bir çizgide bulunmuştur. (Kaçmazoğlu, 2016: 98) Buna rağmen ortaya attığı düşünceler muhafazakâr kesim tarafından eleştirilmiştir. Peyami Safa, Baltacıoğlu’nun Arapça bilmediğini iddia etmiş ve Kur’an tercümesini, M. Şekip Tunç, Haşan Âli Yücel ve Asım Us gibi kişilerin beğendiğini ancak Arapçaya vakıf olanların tercümesinin hatalarını gördüğünü belirtmiştir. Ona göre, Baltacıoğlu’nun Kur’an tercümesini beğenmek için Arapça bilmemek gerektiği üzerine ironi yapmıştır. Peyami Safa konuyla alakalı şunları söyler:

“...En mükemmel ve güzel Kur’an tercümesinin bile, Türkiye’de, Alman reform hareketini andırır tarzda bir büyük mânevi kalkınmanın başlangıcı şartını teşkil edeceği yolundaki iddiayı hemen tasdik etmiyorum. Luther devriyle yirminci asır ve Almanya ile Türkiye arasındaki sayısız ırk, çevre, sosyal bünye ve zaman farkları bu kadar sathî bir mukayeseyi ve hükmü acele kabul etmekten beni alıkoyar... Daha önce Türk Dil Kurumu’nun yaptığı denemeler başarısızlığa uğramışken Öz Türkçe adlı bir Kur’an tercümesi anlamsızdır” (Peyami Safa, 1957: 397).

Müslüman Sesi dergisi yazarı Baydoğan, Kur’an-ı Kerim’in başka dillere tercüme edilerek Kur’an gibi görülmesinin doğru olmadığını savunur. Hâlbuki Kur’an’ın başka dillere tercümesinin öteden beri bir ihtiyaç olduğu ve bunun da caiz olduğu görüşünü ortaya koyan düşünür, son dönemlerde Türkçe Kur’an peşinde olanların büyük bir yanlışın içinde olduklarını anlamadıklarını söyler ve Elmalılı Hamdi Yazır’ın tercümesini bu ihtiyaca yönelik bir tercüme olduğunu savunur. Aynı şekilde Ömer Rıza Doğrul ve Hasan Basri Çantay’ın tercümelerini olumlu karşılayan Baydoğan, İzmirli İsmail Hakkı ve Baltacıoğlu’nun tercümesine ise pek sıcak bakmaz (Baydoğan, 1956c: 2).

Türkçe Kur’an çalışmasını art niyetli girişimler olarak telakki eden ve buna cevaz vermeyen Baydoğan, Allah’ın kelamı olan Kur’an-ı Kerim’in sözleri, taşımakta olduğu nur ve mana olmak üzere üç mucize

taşıdığını söyler. Bu mucizelerle ilgili şu cümleyi zikreder: “...üç çeşit mucizenin hepsi de kuranı kerimin elfazı şerifesiyle alakalıdır. Eğer kuranı kerimin sözlerini Türkçeye çevirecek olursak, bu üç mucizenin üçü de ortadan kalkmış olur” (Baydoğan, 1956d: 1). Baydoğan, Kur’an-ı Kerim’in sıradan bir Arapça metin olmadığı ve “O, Allah kelamıdır, engin bir deryadır, sonsuz bir nur ve eşsiz bir mucizedir” der. Buna rağmen yapılan tercümelere Türkçe veya farklı bir dilde Kur’an demenin korkunç bir günah olduğunu düşünen Baydoğan, İstanbul’da çıkartılan Türkçe Kur’an-ı Kerim’in İslam âleminde infiale yol açtığını iddia eder (Baydoğan, 1957c: 2). Baydoğan, Türkçe Kur’an mevzuunda “Türkçe Kur’an’ı Kerim” yerine “Kur’an’ı Kerimin Türkçe tercemesi” tanımının yapılmasının sorun olmayacağını ileri sürer. Baltacıoğlu’nun tercümesine atfen Kur’an tercümelerini yapacak kişilerin liyakat ehli olmasına vurgu yapılmıştır. Ona göre, tercüme yapacakların evvela Arapçaya hâkim olmaları gerekir. Tercüme için Arapça bilmenin de yeterli olmadığını, bunun yanında tefsir ilmi, fıkıh ve hadis gibi diğer İslami ilimlerde ihtisas sahibi olunmasını gerekli gören Baydoğan, bu ilimlerden habersiz olanların yapacağı tercümelerin hatalı olacağından kişinin küfre bile düşebileceğini ifade eder (Baydoğan, 1957d: 1-2). *Müslüman Sesi*, Kur’an’ın Türkçeye çevrilmesi meselesinin senelerdir tekrar edildiği ve bu girişimlerin İslam düşmanlığı üzerine yapıldığını ve İslam dininin terakkiye mâni olduğunu düşünenlerin oluşturduğunu belirtir. Bu düşünce ile hareket edenler açısından Türkçe Kur’an girişimlerinin halk tarafından da karşılık bulmadığının altını çizen Baydoğan, Kur’an tercümesinin ilim ehli kimseler tarafından, ini niyetle yapılması halinde belki karşılık bulabileceğini ifade eder (Baydoğan, 1958: 1-2).

Sonuç

Son yüzyılın, Müslüman toplumlar açısından maddi ve manevi buhranların en yoğun yaşandığı tarihsel bir döneme tekabül ettiği söylenebilir. Bu buhranlardan kurtulmanın reçetesi olarak birkaç fikir akımı ortaya çıkmış, bahsi geçen fikir akımlarından Batıcılık, İslam’ın terakkiye mâni olduğu, ihtiyaçlara cevap veremediği, bundan dolayı Protestan reformda olduğu gibi dinin yeniden düzenlenmesi gerektiği üzerine fikirler ileri sürmüştür. Dinin sosyal hayattan çekilmesi veya reforme edilmesi yönünde sekülerist taleplerde bulunan bu eğilim, 19. yüzyıl itibarıyla Batılı aklın tarihsel serüveninde geline son aşama olarak Batı dışı toplumlar için çekim merkezi olmuştur. Batı’nın siyasi, kültürel ve teknik baskıları karşısında Batı dışındaki toplumlar da ‘kurtuluş’ için yönünü Batı’ya çevirmek mecburiyetinde kalmıştır. Batı’nın tecrübe ettiği modernleşme ve dolayısıyla sekülerleşme sürecini yaşamayan Müslüman toplumlar da modernleşme adı altında dinde reform tartışmalarını yoğun bir biçimde yaşamak zorunda kaldı. Nitekim son yüzyılda İslam etrafında yapılagelen tartışmaların odağında yer alan temel kavramın dinde reform olduğu görülebilir. Bu kavram, kendi bağlamı dışında çağdaşlaşmanın bir adımı şeklinde seyretmiştir. Bundan olsa gerek Tanzimat’tan itibaren Osmanlı entelejiyansı ve uleması arasında dinde reform tartışmalarının yoğun bir biçimde yaşandığını müşahade etmekteyiz. Bilhassa milliyetçi ve seküler temeller üzerine inşa edilen Kemalist Cumhuriyet ile birlikte bu tartışmaların hususen iktidar katında çok sık bir biçimde gündemleştirildiği tarihin tescilindedir. Bundan dolayı Kemalist Cumhuriyet’le birlikte dinde reform tartışmalarının hem siyaset arenasında hem de kamuoyunda bilinçli bir şekilde gündemde tutulduğu vakidir. Cumhuriyet öncesinde İslam dini üzerinden yürütülen tartışmaların ciddi bir entelektüel müktesebat oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda Kemalist rejimle birlikte İslamcı muhalefetin tamamen yeraltına çekildiği söylenebilir.

Elbette Cumhuriyet döneminde ağırlıklı olarak başlayan dinde reform tartışmalarının ideolojik saiklerden bağımsız olduğu düşünülemez. Öyle ki Hristiyan teolojiye ait bir mesele olarak reformun, İslam’ın teolojik yapısına uymadığına çoğu zaman dikkat bile edilmez. Din adına bağlayıcı karar alma ve uygulamaya dayanan reform hareketinin, bu yönüyle İslam’da karşılığı bulunmayan bir yapıya tekabül etmesi bilinmektedir. Buna karşılık, İslam’da din adına karar alabilen mutlak bir merciin bulunmaması, din adına yapılması muhtemel her düzenlemenin bir yorumdan öteye taşınamayacağı gerçeğini gözler önüne serer. Bu gerçeklikle birlikte, Kemalist elitlerin din adına yapmayı düşündükleri tüm pratiklerde çağdaşlaşmanın yanı sıra milliliğe sıklıkla vurgu yaptıklarını da not etmek gerekiyor. Kuşkusuz, dinde reform taleplerinin başında ‘dinin millileştirilmesi’ ile ilgili hususların ilk sırada yer alması da bu sebeptendir. Tek parti dönemi dinde reform talepleri bağlamında Türkçe ezan, Türkçe Kur’an ve Türkçe ibadet gibi girişimler en fazla dikkate değer talepler olarak karşımıza çıkar. Ancak, tek Parti iktidarının

uygulamaya çalıştığı dinde reform politikalarına karşı çok partili döneme geçişle birlikte muhalif seslerin yükseldiğini müşahade etmekteyiz. Bilhassa Demokrat Parti döneminde bahsi geçen muhalefet neticesinde, çok tepki çekmiş olan Türkçe ezan uygulamasından vazgeçilerek ezanın yeniden Arapça okunması Kemalist çevrelerde dinde reform tartışmalarını yeniden güçlü bir biçimde gündeme getirmiştir.

Çok partili hayata geçişle birlikte ve bilhassa Demokrat Parti iktidarı döneminde Müslümanların görece de olsa rahatlamış olmaları mütedeyyin kesimin din konusundaki taleplerini daha yüksek sesle dillendirmelerine imkân tanıdı. Bu dönemde İslami bir söylem geliştiren ve düşüncelerini dergiler etrafında beyan eden mütedeyyin kesim, İslam'da reform öngören laik ve milliyetçi kesimin reform taleplerine karşı sert bir eleştiri geliştirdi. Daha da mühimi, dini dergiler etrafında bir araya gelen mütedeyyin kesim, bu görece özgürlük ortamında dergiler aracılığıyla Kemalist ideolojiye dönük daha açık eleştiriler yönelttiler. Elinizdeki çalışmanın konusu olan *Müslüman Sesi* dergisi de bahsi geçen 'İslamcı' muhalif kanatta yer alan dergilerden biridir. Dinde reforma ciddi eleştiriler yönelten derginin özellikle üzerinde durduğu diğer bir konu ise Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi meselesidir. Derginin yayın politikasına baktığımızda ezanın yeniden okunması konusunu pek de ciddiye almadığı görülür. Bu da Türkçe ezanı geri getirme niyetinde olan Kemalist çevrelerin dikkate alınmadığını veya DP iktidarının bu konudaki kararlılığını göstermesi bakımından calib-i dikkate değerdir. *Müslüman Sesi* dergisi, dinde reform isteyen Batıcı ve laik kesimlerin niyetlerinin halis olmadığını, bilakis İslam dinine "düşmanlıklarından" dolayı dinde tahribat yapma gayretinde olduklarını düşünerek bu girişimlere şiddetle karşı çıkar. Bu bağlamda dergi, Kemalist elitlerin aksine İslam dininin esasında reformdan beri olduğunu, bu dinin akla gerektiği kadar ehemmiyet verdiğini ve Müslüman toplumlarda geri kalmışlığın sebebinin İslam olmadığını iddia ederek Kemalistlerin dinde reform söylemlerine set çeker. Gelenek ile modernite arasında bir anlayışı sahiplenen *Müslüman Sesi* dergisi, Osmanlı ehlişünnet ve tasavvuf çizgisinde bir din anlayışıyla birlikte Afgani, Abduh ve Carullah'ın düşüncelerini de sahiplendiği açıklıkla söylenebilir.

Kaynakça

- A. İbrahim. (1934). *Milli Din Duygusu ve Öz Türk Din.* y.y: Türkiye Matbaası. Akis. (1956). Y. 2, C. VI, S. 94, 25 Şubat.
- Aktay, Y. (2008). Reform, İctihad ve Tecdid Bağlamında İslâm ve Hayat, *Milel ve Nihal*, 5 (2), 43-73.
- Atay, H. (2002). Dinde Reform: AÜİFD, C. XL/IL S. 1, 1-26.
- Aydar, H. (2007). Türklerde Anadilde İbadet Meselesi -Cumhuriyet Dönemi-: *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, Yd: 200, s. 71-107.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1956). Türkiye'de Din Anlayışı. *Din Yolu*: C.1, S. 1, 15 Mart.
- Başgil, A. F. (1959). Dinde Reform: *Dinde Reformcular*, Haz. Eşref Edip. İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı.
- Baydoğan, M. L. (1948). Müslümanlık Nasıl Bir Dindir: *Müslüman Sesi*. Y.1, S.1, 17 Kasım.
- Baydoğan, M. L. (1951). Türk Gençliğine Öğütlerim: *Müslüman Sesi*. Y.3, S.45, 29 Haziran.
- Baydoğan, M. L. (1955). Müslümanlıkta Reform Olamaz: *Müslüman Sesi*. Y. 8, S. 116, 15 Aralık.
- Baydoğan, M. L. (1956a). Müslümanlıkta Reform Olamaz 3: *Müslüman Sesi*. Y. 8, S. 118, 15 Ocak.
- Baydoğan, M. L. (1956b). Müslümanlıkta Reform Olamaz 6: *Müslüman Sesi*. Y. 8, S. 121, 26 Mart.
- Baydoğan, M. L. (1956c). Kur'an ve Türkçe İbadet Meselesi II: *Müslüman Sesi*. Y. 8, S. 124, 13 Haziran.
- Baydoğan, M. L. (1956d). Kur'an ve Türkçe İbadet Meselesi 4: *Müslüman Sesi*. Y. 8, S. 126, 31 Temmuz.
- Baydoğan, M. L. (1957a). Dinimize Aykırı İnançlar 2: *Müslüman Sesi*. Y. 9, S. 134, 12 Şubat.
- Baydoğan, M. L. (1957b). Dinimize Aykırı İnançlar 3, *Müslüman Sesi*, Y. 9, S. 135, 3 Mart.
- Baydoğan, M. L. (1957c). Türkçe Kur'anı Kerim Münasebetiyle: *Müslüman Sesi*. Y. 10, S. 148,

30 Kasım

- Baydoğan, M. L. (1957d). Türkçe Kur'anı Kerim Münasebetiyle. *Müslüman Sesi*. Y. 10, S. 149, 16 Aralık.
- Baydoğan, M. L. (1958). Türkçe Kur'anı Kerim Münasebetiyle 3: *Müslüman Sesi*. Y. 10, S. 150, 8 Ocak.
- Bayur, H. (1958). Kur'an Dili Üzerine Bir İnceleme: *Bellekten*, C. XXII, S. 88, 599-605.
- Berk, H.B. (1956). İslam Dini: *Din Yolu*, C.1, S.10, 24 Mayıs.
- Bilgenoğlu, A. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*. Antalya. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Bora, T. (2013). *Milliyetçiliğin Kara Baharı*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Cündioğlu, D. (1998). *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çağlayan, E. (2018). *Kemalist Ulus-Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları*. İstanbul. Açılım Kitap.
- Çağlı, Y. Z. (1959). Yeni bir reformcu daha!: *Sebilürreşad*. C. XII, S. 296, Ekim.
- Çantay H. B. (1958). Baltacıoğlu ve Kur'an 4: *Sebüllerreşad*, C. XI, S. 260, Ocak.
- Daviş A. (2004). *Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umutsuzluğa*. (ç. Lütfi Yalçın), İstanbul: Literatür Yayınları.
- Din Yolu*.(1956). C.1, S. 5, 19 Nisan.
- Erkilet, A. (2015). *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Eşref Edip vd. (1959). *Dinde Reformcular*. İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı. s. 3-33.
- Eşref Edip. (1959). Âkifin Kur'an Tercemesi 5: *Sebüllerreşad*, C. XII, S. 295, Ekim.
- Fazlur Rahman. (1993). *İslam*. (çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın). Ankara: Selçuk Yayınları.
- Gökalp, Z. (1918). *Yeni Hayat*. Haz. Salim Çonoğlu. İstanbul. Ötüken Yayınları.
- Hüsrevşahi, S. H. (1987). *Afgani, Hayatı ve Mücadelesi, Urvet'ul Vuska Cemaleddin Afgani Muhammed Abduh*, (çev. İbrahim Aydın). İstanbul. Bir Yayıncılık.
- İnayet, H. (1995). *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce*. (Çev. Yusuf Ziya). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2016). *Türk Sosyolojisinde Temalar 1 Türkçülük İslamcılık Muhafazakârlık*, İstanbul. Doğu Kitabevi Yayınları.
- Kanlıdere, A. (2005). *Kadimle Cedit Arasında Musa Carullah. Hayatı-Eserleri-Fikirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, İ. (2011). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, İ. (2014). *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslam 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabaşoğlu, M. (2012). *Kertenkele Çukuru, Milliyetçilik Dünyevileşme Kemalizm*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Karabekir K. (t.y). *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*. (Haz. Faruk Özerengin) İstanbul: Emre Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1949). Dinsiz Diyanet: *Büyük Doğu*, Y. 5, S. 1, 11 Mart.
- Kıvrak, S. (1959a). Dinde Reform İsteyenler 2: *Müslüman Sesi*. Y. 11, S. 171, 10 Mayıs.
- Kıvrak, S. (1959b). Dinde Reform İsteyenler: *Müslüman Sesi*. Y. 11, S. 170, 20 Nisan.
- Miras, K. (1949). Kur'an Tercümesi Hakkında: *Sebilürreşad*, C. II, S. 38, Nisan.
- Müslüman Sesi*. (1949). Y.1, S. 14, 14 Ağustos.
- Müslüman Sesi*. (1951). Y.3, S. 45, 29 Haziran.
- Müslüman Sesi*. (1952). Y.5, S. 69, 23 Aralık.
- Oğan, M. R. (1960). İslâm Dininin Hakikatleri, F. Altayın "İslâm Dini" adlı eserine reddiye: *Sebilürreşad*. C. 13, S. 309, Mayıs.
- Olgun, H. (2008). Reformasyon ve İslâm Reformu Tasnifleri: *Milel ve Nihal*, 5 (2), 9-41.
- Peyami Safa. (1957). Kur'an Tercümesi: *Sebüllerreşad*, C. X, S. 250, Ağustos.*Sebilürreşad*. (1961). C. XIII, S. 323, Nisan.
- Süphandağı, İ. (2018a). *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*. Ankara: Maarif Mektepleri

Yayınları.

- Süphandağ, İ. (2018b). *Dil Şiir Hakikat: Doğu-Batı Arasında İslami Dil Arayışı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şentürk, H. (2015). *Türkiye’de İslami Oluşumlar ve İslamcılık*. İstanbul: Çıra Yayınları. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*. (1961). C. 5, B: 69, 17.5., O: 1.
- Topçu, N. (1959). *Dinde Reform: Dinde Reformcular. Haz. Eşref Edip*. İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı. Tunaya, Tarık Z. (1998). *İslamcılık Cerayarı 3*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Armağanı.
- Uyanık, M. (1997). *İslam Sufizmi ve Modernizm. İslam ve Modernizm Fazlur Rahman Tecrübesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, s. 200-214.
- Yeni İstiklal*. (1961). 1 Mart.

Araştırma Makalesi • Research Article

**TEMİZLİK İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA KOŞULLARI ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR GÖZLEM**

A Sociological Observation on Working Conditions of Garbage Collectors

Dr. Adem Palabiyik,^{a,*}

Orcid ID: 0000-0002-9209-9313. Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Dilan Kuşan, Orcid ID: 0000-00026917-8988

Ayşe Soydan, Orcid ID: 0000-0003-3707-2860

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Nisan 2018

Düzeltilme tarihi: 28 Nisan 2018

Kabul tarihi: 16 Mayıs 2018

Anahtar Kelimeler:

Muş Belediyesi

Temizlik İşçileri

Derinlemesine Görüşme

Çevre

Muş.

ÖZ

Bu çalışma Muş Belediyesi'nde çalışan temizlik işçilerine yönelik yapılan nitel bir çalışmadır. Temizlik işçilerinin toplumda yaşadıkları problemler, halkın onlara karşı tutumları, çevre temizliğine verilen önem, emek ve kazanç arasındaki ilişkinin doğrusallığı ve benzeri sorunlar üzerinde durulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçevesi oluşturularak Muş Belediyesi'nin tarihi ve genel yapısı üzerinde durulmuş, ayrıca gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Muş Belediyesi'nde çalışan temizlik işçileri ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilerek; çalışanların hizmet süreleri, gelir durumları, ailesinin ekonomik durumu, medeni durumu ve çocuk sayısı, iş tecrübeleri, gündelik yaşamları, boş zamanlarını değerlendirme etkinlikleri, sağlık durumları, toplumun kendilerine yönelik tutumları, Muş halkının çevre temizliğine yönelik tutum ve beklentileri, üniversitenin çevre temizliğine katkısı, mahallelerin çevre temizliği alışkanlıkları ve yaşa ve cinsiyete göre çevre temizliği üzerine sorular yöneltilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 9 May 2018

Received in revised form 12 May 2018

Accepted 14 May 2018

Keywords:

Muş Municipality

Cleaning Workers

In-depth Interview

Environment

Muş.

ABSTRACT

This is a qualitative study on the garbage collectors working at Muş Municipality. The problems they experience in the society, people's attitudes towards them, the linearity of the relationship between labor and earnings and similar issues were dealt with. In the first part of the study, the general history of Muş Municipality within a conceptual framework and its development process were explained. In the second part, thorough interviews were conducted through questions like how much they have been doing this job, how much they earn, if anyone else in the family works, how many children they have, how many hours a day they work, how people's attitudes towards them are, how their life styles are, whether they have any illness, how the general cleaning attitudes of the people of Muş are, whether the university contributes to the city's being kept clean, which quarters they have most difficulty cleaning and whether the young or the elderly pollute the environment more.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: adem.palabiyik@hotmail.com

Giriş

Belediye, ilçe, il ve büyükşehirlerde temizlik, aydınlatma, su, doğal gaz, yol sağlama, satış yerlerini denetleme gibi kamu hizmetlerine bakan ve tüzel kişiliği olan yerel örgütlerdir. Bu bağlamda belediyelerin, gündelik olan bütün olgu yahut olaylarla yakından ilişkisi vardır. Devletin denetim mekanizması olarak yerel yönetim bağlamında belediyelerin önemli rolü, düzeni sağlamak ve ihtiyaçları yerine getirmektir. İşte bu nedenle devlet, yerleşim yerlerinin ihtiyaçlarının bir bölümünü yerine getirebilmek için ayrı örgütlenmelere yer vermiştir. Bu örgütlenmeler, devletin yerellik bağlamında bir parçası olarak görev yapmış ve toplumun yerel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu pratiğin önemli bir bölümü ise mekânların yahut yerel yönetimlerin denetim alanları olan sahaların temizliğini içermektedir. Yerel yönetim olarak belediyeler, bu hizmeti temizlik birimi altında çalışan temizlik işçileri aracılığıyla yerine getirmektedir. Temizlik işçisi olarak adlandırılan eskilerin müzaheret dedikleri süprütü, dökütü, artık vb. şeylerin toplanması, taşınması, depo edilmesi, ayrıştırılması ve geri kazanılması işlerinde çalışanlara ‘temizlik işçisi’ denilmektedir.

Temizlik işçileri yaptıkları işlerin gereği çeşitli olaylar ve durumlarla karşılaşabilmektedirler. Şahit oldukları yahut gözlemedikleri olguların, toplumsal analiz için oldukça önemli boyutları da mevcuttur. Örneğin, hangi çöpün hangi mahalleden çıktığına dair yapılan analizler sonucu, neredeyse o mahalle sakinlerinin yaptıkları işleri bile öğrenme imkânı mevcuttur. Yahut hangi lokantada en çok hangi yemeğin tüketildiğine dair de yorum üretilebilir. Göç alan mahalleler yahut yerel sakinlerin oturduğu mahallelerin yorumlanmasında dahi çöp atmanın önemli bir niteliği mevcuttur. Oturulan mekân, tüketilen gıdalar ve okullaşma değişkenlerinin, temiz olmak ile olmamak arasındaki korelasyonu böylelikle anlaşılabilir. Temizlik işçilerinin işleri her ne kadar temizlik ile alakalı olsa da onları dinlerken tek işlerinin bu olmadığı kolaylıkla anlaşılabilir. Sabahın yahut gecenin belirli saatlerinde işlerine başlayan temizlik işçileri, bir şehrin en önemli tanıkları olabilmektedir. Şahit olunanların gözler tarafından kaydedilmesi, temizlik işçilerini bilindikten daha farklı bir konuma iletebilmektedir.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

“Çevre kavramı, insanları doğal olan ya da olmayan ortamlar içerisinde ele alıp incelediği halde ekoloji, hayvan ve bitki topluluklarının çevreleriyle ilişkilerini incelemektedir” (Karabıçak, 2004: 207). Böylece çevre, insanın hayatta kalma koşullarına sosyal koşulların eklenmesiyle de yakından ilgilidir. Yani çevre, toprak gibi yaşam ortamları, bu ortamları insanlarla paylaşan bitki ve hayvan toplulukları ve insanlığın insanların ortak varlığını oluşturan bir değer bütünüdür ki bu değerler bütünü içerisinde hava, su, tarih boyunca yarattığı çeşitli uygarlıklar yer almaktadır (Karabıçak, 2004: 207). Çevre sorunlarına bakıldığı takdirde, son zamanlarda, birçok kesimin bu konuyu hararetle tartıştığı temel konulardan biri haline geldiğini görebilmekteyiz. Ekolojik dünya görüşüne göre bazı düşünürler sorunu genellikle batı düşüncesindeki zihin-entelektüel dönüşümün sebep olduğunu geliştirmeler olarak açıklamaktayken bazıları ise, sorunun sebebini sadece sanayileşme ve kentleşme süreci olarak görmektedirler (Görmez, 2010: 5).

Sanayileşmenin çevre üzerindeki olumsuz etkisi günümüzde daha net anlaşılmuştur. Çünkü insanın doğaya hâkim olma mücadelesinin kökeninde sanayi devrimi vardır. Ülkemiz ise sanayileşme ile birlikte çevre sorunlarıyla tanışmaya başladığı için çevre sorunuyla daha geç tanışmış ve bu sorunlara karşı tedbirleri Avrupa ülkelerine göre daha geç almıştır. Özellikle kırsal ve kentsel alanlar arasındaki çapraşık ilişki biçimleri her açıdan güçsüz olanı olumsuz olarak etkilemektedir. Köy konutlarının konut standartlarına uygun olmaması sebebiyle, tarım topraklarının bir bölümü erozyondan yok olurken, birçok bölge de tarım arazisi olarak kullanılmak için tahrip edilmektedir (Görmez, 2010: 35). “Çevre sorunlarının en önemlisi, çevre kirliliğidir. Çevre kirliliğinin ekolojik dengeyi bozmakta olduğunun en çarpıcı belirtileri; sera etkisi, ozon sorunu ve asit yağmurları gibi iklim koşullarında ortaya çıkmaktadır. Çevre kirliliği, çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkiyi ifade etmektedir. Boyutlu endüstriyel kazalar ile zehirli ve tehlikeli maddelerin havaya, toprağa ve suya sürekli boşaltımı gibi kirlilik kaynakları çevreyi olumsuz yönde

etkilemektedir” (Sevük, 2013: 5). Ontolojik açıdan çevresel sorunlardan meydana gelen felaketler ve iklim değışiklikleri de önemli sağlık sorunları doğurmaktadır. Özellikle büyük seller sonucu ortaya çıkmış olan sağlık sorunları ve kirlenmiş sular, salgın hastalıkların hızla yayılmasına yol açmıştır. Gıda ve su yokluğuna neden olan kuraklık ve çölleşme ise; insanların kitlesel göçleri, toplumsal güvensizliği ve insan onuruyla bağdaşmayan yaşam koşullarını doğurmaktadır. Çevresel sorunlarının sebeplerinin sadece kirlilik olmadığı, yoksulluk ve azgelişmişliğin de çevreye ciddi oranda zarar veren olumsuz etkilere sahip olduğu birçok çalışma da ifade edilmiştir (Sevük, 2013: 6).

Çevre kirlenmesinin ülkemizde büyük boyutlarda olmasının temel nedeni, nüfusta görülen aşırı artmadır. Çünkü, artan nüfus, doğal kaynaklar üzerinde büyük bir baskı anlamına gelmektedir. Ormanlar, otlaklar zarar görmektedir. Doğal bitki örtüsünün yok edilmesiyle yaban yaşamı da ortadan kalmaktadır. Öte yandan kentleşme, yine nüfusun aşırı artmasına bağlı olarak sağlıksız bir gelişme göstermektedir. Örneğin, verimli tarım alanları amaç dışı kullanıma açılmakta, yani, evlerle ve sanayi kuruluşlarıyla dolmaktadır (Güney, 2004: 10). Ülkemizdeki çevre sorunları yeni değil ama bu bilincin gelişmesi oldukça yeni bir durumdur. Bu bağlamda Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye Çevre Kurumu ve Yeşillendirme Kurumu vb. kuruluşların birçok kesime yönelik çalışma ve programları uzun süredir sürmektedir (Kışlalıoğlu, Berkes, 2012: 15).

İşçi, Temizlik İşçisi ve Emek

En genel tanımlama bağlamında iş, insana toplum içinde bir yer kazandıran, bireyi doyuma ulaştırıran ve toplum ile kaynaşmasını sağlayan bir sosyallik olarak ifade edilebilir (Erkan, 2001). Mülkiyet kavramının ortaya çıkması ve gelişmesiyle işçi kavramı da ortaya çıkmıştır. Geçmiş dönemlerde avcı ve toplayıcı olan insanın tarımla ilgilenmeye başlaması ve bunun beraberinde yerleşik düzene geçişle gelişen mülkiyet olgusu ile birlikte işçi kavramı doğmuştur. Günümüzün toplum yapısında işçiler genel olarak en alt kademedeki ve çoğunlukla da en kalabalık toplum sınıflarındandır. Genel anlamda işçi kavramını sınıflandıırırsak; fabrika işçileri, maden işçileri, tarım işçileri, temizlik işçileri vb. İşçi sayılmak için iş kanunu anlamında var olan iş sözleşmesine bağlı çalışmak ve kanunun 4. maddesinde gösterilen istisnalar içinde olmak yeterlidir. Bu kanuna bağlı olarak çalışan inşaat çalışanı da masa başı çalışan sekreter de ya da mühendis de işçidir. Bu kanun, bedeni çalışma-fikri çalışma ayrımı yapmadan, çalışan ister sanayi ister ticaret, isterse hizmetkar olsun ister özel ister kamu sektöründe olsun, bu iş sözleşmesiyle iş verene bağlı olarak devam ettiğinde ‘işçi’ diye nitelendirilir (Şakar, 2010: 15-16).

İşverenin, verdiği iş yapmakla görevli olan kişi işçidir. Bu işin yapılması iktisadi açıdan ele alınır. Bu çalışmanın ya fikren ya bedenen, veyahut da hem fikren hem de bedenen yapılması pek önemli değildir. Yapılan işin hizmet sözleşmesine dayanması, öncelikle serbest irade ile kabul edilen hukuki borç ilişkisinin olmasını gerektirir. Buna bağlı ceza evindeki tutuklulara, esirlere, hükümlülere yapmak için verilen iş, serbest iradeyle yapılmadığından bunlar işçi sayılmazlar. Hizmet sözleşmesiyle çalışan işçilere İş Hukuku alanındaki yasa uygulanır. Kişinin işçi veya memur sayılması yasayla uygulanacak hükümlerin farklılıklar göstermesi nedeniyle önemlidir. İş yapan işçi, yaptığı işe karşılık bedelini yani ücretini alır. Bir ücret karşılığında çalışan kişi olarak tanımlanması eski İş Kanunu’nda yer almazken yeni İş Kanununun da açıkça yer almaktadır. Yargıtay’ın oluşturduğu kurala göre her hizmet karşılığında ücreti gerektirir, işçinin ücretini sonradan isteme hakkı da vardır (Çelik, 1996: 36-39).

“Eskilerin müzahafat dedikleri süprüntü, döküntü, artık vb. şeylerin toplanması, taşınması, depo edilmesi, ayrıştırılması ve geri kazanılması işlerinde çalışanlara *temizlik işçisi* denilmektedir. Ancak temizlik işçileri, kamuoyunun gündemine çoğu kere ya aldıkları ücretin yüksekliğine toplumu ikna etmek ya bir profesörün aldığı maaşın yetersizliğini göstermek ya da işçilerin temel bir hak alma mücadele aracı olan greve gidildiği zaman çöpçüler olarak gelmekte; çöpçü sıfatı bu gibi durumlarda ‘referans’ alınmakta; büyük gazetelerin sekiz sütuna manşet haberlerine ancak bu gibi durumlarda konu olma onuruna erişmektedirler” (Yücesan, 1999: 65). Belediye işçisi kavramından anlaşılan ilk mana temizlik işçisidir. Bunun temel nedeni ise belediyenin bulunduğu yerleşim yerlerinde görev yapmasından kaynaklanmaktadır. Ama belediyedeki temizlik işçileri, hem belediye emekçilerinin sadece bir bölümüdür hem de temizlik işleri artık sadece ‘belediye temizlik işçilerinin’ işi değildir.

Süprüntü, döküntü, kalıntı ve atıkların toplanması, taşınması, depo edilmesi, geri kazanılması ve imha edilmesi şeklinde bildiğimiz 'çöp sorunu', artık doğal kaynakların korunması, rasyonel kullanılması, üretiminin ve tüketiminin canlı ortamlara olumsuz etkilerinin asgariye indirilmesi şeklinde tanımlanmakta; ve bu iş yapılırken de en az atık oluşturan üretim teknolojisinin uygulanması, oluşan atıkları yüksek oranda geri kazanılması, geri kazanılmayacak olanların ise çevreye en az zarar verecek şekilde çağdaş teknolojiler kullanılarak imha edilmesi hedefinin altı çizilmektedir. Tanım değişip, hedefe ulaşmada kullanılan yol, yöntem ve araç değişince, sorunun adı da 'çöp sorunu' olarak kalmamakta, 'katı atık yönetimi' adını almaktadır. Bu yeni tanım her şeyi kapsayan, gelişen, teknik araç ve gereçlerin kullanılması ve geliştirilmesine cevaz veren ve aynı zamanda da belediyelerin işlevlerinin ve sorunlarının karşısında konumlarının değiştiğini ima eden bir özelliğe sahiptir (Yücesan, 1999: 66-67).

Emek en genel tanımlama ile "Sistematik anlamda ilk defa özellikle Sanayi Devrimi'nden sonraki süreçte ortaya çıkan ve işçinin işte harcadığı zamanın maddi ve manevi anlamdaki karşılığı olarak tanımlanan bir olgudur. Çalışma ve emek kavramının sosyolojik anlamda değişimine neden olan ve çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkiler disiplinin günümüzde bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına, günümüzdeki haline gelmesine zemin hazırlayan en önemli olaylardan birincisi insanın göçebe hayattan yerleşik hayata geçerek zirai devrim sürecini başlatmasıdır. Tarım dönemi olarak da nitelendirilebilecek bu sürecin en önemli özelliği emeğin doğal bir seyir kazanması ve çalışma yaşamı ile ev yaşamının bütünleşik bir yapıda olmasıdır" (Yüksel 2014: 258). Sanayi devriminin emeğin tanımlanmasında ise önemli bir payı mevcuttur. Emek kavramına bu bağlamda Marx'ın ifadeleri ile devam etmek daha doğru olacaktır, Marx, emeği, insanın kendini gerçekleştirdiği kapsamlı bir etkinlik olarak ifade etmiştir (Marx, 1999). Bu bağlamda Marx'ın tanımlaması bireyin kendini sosyal hayatın bir parçası olarak görmesinde yatmaktadır. İnsan doğası gereği emeğini bir meta olarak değil, organizmanın bir parçası olarak görür ve böylece emeğin çeşitlenmesi vuku bulur. Araştırmamızda bu emek tanımlaması ile birlikte üzerinde durduğumuz ikinci tanımlama ise duygusal bir süreci de içeren kavramsallaştırmadır. Çünkü insanları diğer organizmalardan ayıran en önemli özelliklerden biri de duygularıdır. Emeğin ayrılaşması (Marshall, 2005: 182) özellikle son yıllarda duyguların hizmet sektöründe kullanılması gerekliliği, 'duygusal emek' kavramını ortaya çıkarmıştır. "Duygusal emek iş gereği duyguların diğer kişiler tarafından gözlenecek şekilde düzenlenmesi ve bu doğrultuda yüzsel (jest-mimik) ve bedensel gösterimde bulunulmasıdır. Duygusal emek, yüz yüze görüşme ve konuşma esnasında sergilenen bir tutum olmasının yanı sıra, hizmet alanları ve karşımızdakileri anlama çabası, diğerlerinin duygularını kendi duygularımı gibi hissetmesidir. Hizmetin yerine getirilmesi esnasında duyguların yönetilmesini ifade eder ve aynı zamanda çalışanın gerçek duyguları ne olursa olsun örgütün istediği kurallar çerçevesinde hareket etmeyi gerektirir" (Begenirbaş-Çalışkan, 2014:111).

Belediye ve Belediyeleşme Sürecinin Tarihsel Gelişimi

Mahalli idareler halkın müşterek ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş işlevsel yapılardır ve tüzel kişilik niteliğine sahiptirler. Kuruluş esasları kanunla belirtilmekte, karar organları, kanunda gösterilen seçmenler tarafından seçilerek oluşturulmaktadır (Çelik, 2013: 21). Belediye, kent yaşamını ve kentte yaşayanları en fazla etkileyen bir yönetimdir. Kent insanının günlük yaşantısı, yaşantısının düzeyi, rahatlığı, mutluluğu hatta refahı belediye yönetimiyle çok yakından ilgili bulunmaktadır. Görevlerini düzenli bir biçimde yapmayan, yetkilerini kent insanının ve toplumun yararına kullanmayan bir belediye yönetimi, o kentte hayatı olumsuz yönde etkileyebilir (Çoker, 1999: 6-7).

Kentlerin tarih boyunca yeniliğin, kültürün, düşüncenin, teknolojinin ve bilginin üretildiği alan olduğu düşünüldüğünde, yerel yönetimlerin kentlerin düzenini sağlamak adına üstlenmiş oldukları hizmetin ne kadar ağır olduğu daha net anlaşılabilir. Özellikle göç ile karşı karşıya kalan kentlerin, göç eden ailelere karşı, yeni bir kentsel gelişim stratejisi geliştirmesi zorunlu hale gelmiştir. Ulaşım, iletişim ve konut ihtiyaçlarının başat olduğu ihtiyaçlar listesinde, park yahut meydan gibi alanlar da kentlerin vazgeçilmezi haline gelecektir. Sosyal faaliyetler ve trafik gibi önemli konularda yerel yönetimler, ihtiyaç dahilinde adımları atmamakla mükelleftir (Ay, 2009: 3). Dünyadaki ekonomik gelişmeler ve anlayış değişiklikleri yerel yönetimlerin daha da güçlendirilmesi olarak ortaya konmuştur. Hızla artan ve

çeşitlenen kentsel ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamakla yükümlü olan yerel yönetimlerin daha iyi hizmet verme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yerel yönetimler ilk başta belediyeleri akla getirmektedir. Bununla birlikte toplumsal yapıdaki bir kurum olmamakla birlikte ülkemizde yüzyıllardır bu yerel yönetimin varlığından söz edilebilir (Özdemir, 2016: 8). “Türkiye’de yerel yönetimlerin önem kazanması gerçek anlamda kent hizmetlerinin belirginleşmesiyle gündeme gelmiştir. Bu nedenle kentleşmeyle yerel yönetime duyulan ihtiyaç arasında doğru bir orantı vardır. Her ne kadar ülkede kent hizmetlerinin geçmişi klasik Osmanlı dönemine kadar geri çekilirse de çağdaş anlamda kentleşmenin toplu yerleşim mekânında oluşan yapısal değişiklikler ışığında ancak 19.yüzyıl ortalarından itibaren gözlenmesi mümkündür. Bu açıdan Türkiye’de yerel yönetimlerinin gelişmesi, genellikle Kırım Harbi sonrasında başlar” (Ay, 2009: 21).

Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Belediyecilik

Türkiye’deki belediyeciliğin oluşumu Avrupa ülkelerindeki kadar geçmişe dayanmamaktadır. Osmanlıda yerel yönetimler 1839 yılında Tanzimat Fermanı’yla gelişme göstermiştir. İlk belediye temelleri Kırım Savaşıyla atmıştır. Tanzimat ve Islahat sonrasında yönetim Osmanlıda reformlarla şekil almıştır. Yapıdaki değişiklikler bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Uygulamanın bu dönem için modern uygulama olduğu söylenemez çünkü Osmanlının kendine özgü idari, mali, toprak rejimi, vakıf kurumu vb. belirgindir. Bu çerçevede atılan bu adımlar temel ihtiyaçları karşılama ve sonraki oluşacak yerel yönetime öncülük etme açısından önemlidir. Bu hizmetlerde çalışanlar padişah veya gönüllü kuruluşlar tarafından belirlenmekteydi (Arslan, 2013: 9).

“Genel olarak bakıldığında Osmanlı taşra teşkilatında belirli bir âdem-i merkeziyetçilik göze çarpar. Hatta Osmanlı devletinin ilk yıllarında yerinden yönetimi özellikleri ağır basmaktadır. Çok geniş bir coğrafyada ulaşımın ve iletişimin çok zor olduğu bir dönemde âdem-i merkeziyetçilik bir zorunluluktur. Üç kıta üzerinde hüküm süren, birçok farklı bölgeye, farklı etnik gruplara, farklı dini cemaatlere, farklı sosyal düzenlere sahip olan evrensel bir imparatorlukta taşra için tek bir yönetim şeklinin bütün zamanlarda ve bütün mekanlar için geçerli olması beklenilemez” (Ay, 2009: 22). Osmanlı döneminde belediye kurma düşüncesi Tanzimat çalışmaları ile birlikte kuvvetlenmeye başlar ve çalışmalar o yönde ilerlemeye devam eder. II. Mahmut’un başlattığı yenileme hareketleri ile Tanzimat düzenlemeleri devam ederken aynı zamanda, Osmanlı devleti üzerindeki baskısı da çoğalmıştır. Tanzimat sonrası ilişkilerin artması batıdan gelen Osmanlı aydınlarının etkisiyle belediye kurulması gündeme gelmiştir (Nalbant, 2014: 11). Osmanlı’daki belediyecilik, merkezi yönetimin etkisinde olan, hizmetlerin idare edilmesine yönelik kurumlaşma olarak uygulanmıştır. Şehir hizmetlerinin idare edilmesi için kurulan belediyeler merkeziyetçi yapıdan dolayı, komünal özellikleri olmamıştır.

Osmanlıdaki belediye yapısının, ontolojik bağlamda Türkiye kent idaresinin öncesini oluşturmadaki önemli konumu bilinmektedir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ise belediyedeki gelişmeler de farklılaşmıştır. “İlk gelişme ise, kuruluşu takip eden 7. yılda gerçekleşmiş ve 3 Nisan 1930 tarihinde Osmanlı devletinden kalan yasalar yürürlükten kaldırılarak, 1580 sayılı belediye yasası yürürlüğe girmiş ve Cumhuriyet belediyeleri tek bir yasa ile yönetilmeye başlanmıştır. 1580 sayılı Belediye kanunu köy dışındaki tüm birimleri yeniden düzenlemiş, örgütlenme ve fonksiyonlarına ilişkin önemli düzenlemeler getirmiştir” (Nalbant, 2014: 12). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Osmanlı döneminde görülen ‘batılı–çağdaş’ anlamda ancak demokratik boyutun pek fazla gündeme gelmediği şehircilik ve belediyecilik girişimlerine hız kazandırmıştır. Modernleştirilmeye başlanan Türk idare yapısında belediyeler de önemli bir yer tutmuş ve pek çok konuda çalışma yapılmıştır.1920’lerden 1930’lara kadar olan dönemde Türk Belediyeciliği halen Osmanlı Devleti’ndeki gelişmemiş belediyecilik anlayışı etkisindedir ve onun devamı niteliğindedir (Ay, 2009: 36).

“Osmanlı Devleti’nde ilk adımları atılan yerel yönetim cumhuriyet döneminde etkinliğini kademe halinde devam ettirerek varlığını sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti’nden 389 tane belediye idaresi devralmıştır. Ancak bu sayı Lozan antlaşmasıyla devletin sınırları içerisinde kalan belediyeleri ifade etmektedir, bu nedenle belediye sayısının bu rakamdan daha fazla olduğu bilinmektedir. 3 Nisan 1930’da çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu ile “şehremini” isim ve unvanının

dışında “şehremanet”leri kaldırılarak bütün bu birimlerin adı belediye olarak değiştirilmiş ve belediye meclisi gibi unvanlarda genelleştirilmiştir. Başkentin İstanbul’dan alınmasıyla birlikte İstanbul’daki yerel yönetim idaresinin aynı şekilde Ankara’ya uygulanmaya başladığı görülmektedir. Cumhuriyet’in ilanı ile beraber yeni bir yapılanmaya gidilerek Türk idare yapısında düzenlemeler olmuş ve bu konu hakkında çalışmalar yapılmıştır. Ancak belediye hizmetleri cumhuriyetin yeni ilan edilmesiyle Osmanlı’nın etkisi altında kalmış, yerel yönetim tam anlamıyla yenilikçi olmamıştır” (Arslan, 2013: 12).

Osmanlıdan Cumhuriyet’e geçişte ise yerel yönetimler, ülkedeki genel demokrasi, kalkınma ve gelişme sorunlarından daha çok etkilenmiş ve yeterli gelişmeyi sağlayamamışlardır. Bunun temel nedeni yeni oluşan bir devletin özellikle ekonomik anlamda etkin halde olmamasıdır. 1950’den itibaren yeni kurulan ve modernize edilen merkezi yönetim kurumları karşısında itibarını kaybeden, yetki ve kaynakları itibarıyla fiili olarak zayıflayan yerel yönetimler, hızlı kentleşmenin ve sanayileşmenin getirdiği yeni yükleri karşılamakta zorlanmışlardır (Kırbaş, 2010: 4). Tabii bunun yanında tarımda makineleşme ile birlikte başlayan hızlı göç dalgası, şehrin yönetimini de oldukça güç durumda bırakmıştır.

Tanzimat Döneminde Belediyecilik

3 Kasım 1839’da Gülhane Hatt-ı Hümayunu okunarak kabul edilmiştir. Daha sonra, Osmanlı Devleti’nde devlet ve toplum hayatı yeniden şekillenmiştir. Tanzimat ile ülke tarihinde asayiş sağlanmış, tarım, ulaştırma, eğitim gibi konularda merkezî bir yönetim modeli benimsenmiştir. Tanzimat’a kadar özünde ‘ferdiyet ve cemaat’ usulüne dayalı Türk şehirciliği, Tanzimat ile birlikte yerini cemiyet sistemine bırakmıştır. İşte Osmanlı idari yapısında ortaya çıkan değişiklikler, Batı modeli bir idari yapı kurulabilmesi ve özellikle mahalli idarelerin oluşturulması için yapılan çalışmalar, Tanzimat Fermanı’nın kabulüyle başlar. Son zamanlarda batı ülkeleriyle güçlenen ilişkileri, Osmanlı’nın yönetici ve aydınlarını batı kentlerinde gördükleri idari model ve özellikle belediye örgütlerini Osmanlı kentlerine, özellikle de İstanbul’a uygulamak için girişimlerde bulunmuşlardır (Ay, 2009: 26).

İstanbul ile başlayan ve İstanbul dışında modern şekilde belediye örgütlenmesine ve yapılanmasına 1864 Vilayet Nizamnamesi ile başladığı bilinmektedir. 1876 Anayasası İstanbul ve taşrada kurulacak belediyelerin seçimle gelecek meclisler tarafından yönetilmesini, kuruluş ve görevlerini ve meclis üyelerini seçim usulünün kanunla olacağını öngördü. Osmanlıdaki belediyecilik yerel yönetim ve özerkliğe geçişten çok şehrin kalkındırılmasına ve hizmetlerin yürütülmesine yönelik bir yapı olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. Bu durumun günümüzde de çok fazla değişikliğe uğramadan devam etmekte olduğunu söyleyebiliriz (Ünal, 2011: 243-244).

Muş Belediyesi’nin Tarihi¹⁶

02 Haziran 1929 yılında kurulan Muş Belediyesi bu süre zarfında kayıtlardan alınan bilgilere göre bugüne kadar görev yapan on üç başkanın bilgilerine ulaşamamıştır. Muş şehri, 1929 yılında Bitlis vilayetinden ayrılarak müstakil bir il olarak, il merkezi konumuna gelmiştir. 2008 yılı itibarıyla merkez nüfusu 70 bin dolaylarında iken 2017 yılında ise 190.814 sayısına ulaşmıştır. Bu nüfusun 97.141 erkek ve 93.673 kadından oluşmaktadır. Yüzölçümü 8196 km²dir.

Muş Belediyesi Yetki, Görev ve Sorumlulukları

Muş Belediyesi’nin görev ve sorumlulukları ile yetki ve imtiyazları 5393 sayılı Belediye kanununun 14 ve 15’inci maddelerinde tanımlanmıştır.

¹⁶ Bkz: <http://mus.bel.tr/>, erişim: 21.05.2018

Organizasyon Yapısı¹⁷:

Belediyelerin Yetki, Görev ve Sorumlulukları

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14. Maddesine göre belediyelerin görev ve sorumlulukları belirlenmiştir. Belediyeler, mahalli müşterek nitelikte olmak şartı ile aşağıdaki görevleri yerine getirir.

1. İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel altyapı, coğrafi ve kent bilgi sistemleri, çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık, zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans, şehir içi trafik hizmetlerini yapar. Defin ve mezarlıklar, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar, konut, kültür ve yaşam, nikah, meslek ve beceri kazandırma, ekonomi ve ticaret geliştirilmesi hizmetlerini yapar.
2. Okul öncesi eğitim kurumları, kadın ve çocuk koruma evleri açar. Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir. Her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir. Sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir. Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekanları ve işlevlerini korunmasını sağlayabilir (Ay, 2009: 15-16).
3. Toplu taşıma yapmak; bu amaçla otobüs, deniz ve su ulaşım araçları, tünel ve raylı sistem dahil her türlü taşıma sistemlerini kurmak, kurdurmak, işlemek ve işletmek.
4. Borç almak ve bağış kabul etmek
5. Reklam panoları ve tanıtıcı tabelalar konusunda standartlar getirmek
6. Kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksit sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergahlarını belirlemek; durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan vb. yerler üzerinden araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işletmek; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlenmesinin gerektirdiği tüm işleri yürütmek.
7. Vergi, resim ve harçlar dışında kalan dava konusu uyuşmazlıkları anlaşmayla tasfiyesine karar vermek.
8. Belde de ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi ve kayıt altına alınması amacıyla izinsiz satış yapan seyyar satıcıları faaliyetten men etmek, izinsiz satış yapan seyyar satıcıların faaliyetten men edilmesi sonucu, cezası iki gün içinde geri alınmayan gıda maddelerini gıda bankalarına, cezası ödenmeyerek otuz gün içinde geri alınmayan gıda dışı malları yoksullara vermek.
9. Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; kaynak sularını işletmek veya işletmek.

¹⁷ Bkz: <http://mus.bel.tr/6-ORGANiZASYON-sEMASi.kurumsal>, erişim: 21.05.2018

10. Özel kanunları gereğince belediye ait vergi, resim, harç, katkı ve harcamalara katılma paylarını tarh, tahakkuk ve tahsilini yapma; vergi, resim, harç dışındaki özel hukuk hükümlerine göre tahsili gereken doğalgaz, su, atık su ve hizmet karşılığı alacakların tahsilini yapmak ve yaptırmak (Özdemir, 2016: 34-35)

İş ve Emeğe Yönelik Sosyolojik Yaklaşımlar

İş ve emek arasındaki ilişkiye bakıldığı takdirde, çeşitli yorumların günümüze kadar geldiğini görebiliriz. Fakat özellikle Smith ve Marx'ın yaklaşımları bizler için önem arz etmektedir. Çünkü işçinin doğası bağlamında Marx'ın ifade biçimleri bütün işçi sınıfları için ortak bir değer gütme amacındadır. Emek kavramına Marx'tan önce değinen Smith'e göre ise bu kavram, sanayi toplumları ve öncesi açısından farklılık gösterir. Sanayi toplumlarında emek meselesi yalnız değildir, toprak ve sermaye ile yan yana anılmaktadır. Yani emek, ücret karşılığında kazancı dikkate alan bir kavramdır (Barber, 2007: 40-50). Emeğin yalnız kalmamasının sebebi ise yönetilebilir olmasından kaynaklanmaktadır (Bocutoğlu, 2012a). Marx'a geçmeden önce değinilmesi gerek ikinci ismin ise Ricardo olduğu kanaati genel literatüre hakimdir. Çünkü Ricardo, ranta dayalı bir emek sistemi geliştirmiştir. Ricardo'nun emek kavramının kökeninde topraktan rant elde edilip edilmemesi, o mal ya da toprak için emek harcanıp harcanmamasını da belirlemektedir. Dolayısıyla emeğin gelire odaklanması, onu Marx'çı anlamda yabancılaştırmıştır (Bocutoğlu, 2012b: 133). Tabi ki Marx'a göre emek ve değer kavramı beraberinde işçi sınıfını da getirmiştir, çünkü Marx, diğer kuramcılarının aksine emek ile güçlenen ve gelişen sınıfın, "değer" kavramını da değiştireceğini ve yeni bir düzen kuracağını iddia etmiştir. Bu iddiasını bir yana bırakırsak, işçi ve emek arasındaki ilişki biçimine Marksist bakışın, işçilerin doğası gereği açıklayıcı olacağı kanısındayız. Çünkü işin içine kâr'ın dahil edildiği bir toplumsal düzen söz konusu olmaktadır. Burada kazanç bireye değil yapının kendisi ile alakalıdır. Marx'a göre bu yapı burjuva devletidir (Karahanoğulları, 2008: 119-120). Tabi bu pratikten dolayı işçilerin yabancılaşma kavramları ile tanıştığını görebiliriz. Yabancılaşmanın kökeninde ise özellikle kişinin kendine ve yaptığı işe yabancılaşması söz konusu olmaktadır. Çünkü işçilerin harcadıkları emekten daha fazla kâr elde etmek için onları daha fazla çalıştırma karşılığında elde edilen kazancın işçi ile paylaşılmaması beraberinde Marx'ın söylemlerini doğrulamaktadır. İşçi haklarının genel bir manevra içinde ele alındığını düşünürsek, temizlik işçilerinin de benzer kategori içinde değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülebilir ama Marx'çı anlamda bir karşılığı yoktur. Çünkü Marx'ın burjuva devleti sistematik devletten farklıdır. Meta ile alakalı Marx'ın ifade ettikleri karşısında herhangi bir kurumun bünyesinde çalışan bireyler küçük bir oranda uyuşabilmektedirler.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın konusu genelde Türkiye'nin özeldi ise Muş il merkezinde belediye bünyesinde görev yapan temizlik işçileri ile ilgilidir. Araştırma için 2018 yılının Ocak-Haziran ayları arası tercih edilmiştir. Özellikle Muş kent merkezinde gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada bir önceki bölümde kısaca değinildiği üzere yaşanan bu durumlar, nedenleri ve sonuçları itibarıyla oldukça karmaşık ve çok yönlü bir sürece neden olmaktadır. Çalışmanın amacı ise genel olarak temizlik işçilerinin çalışma alanlarındaki süreçten nasıl etkilendiklerini, onların anlatılarından yola çıkarak ortaya koymaktır. Çalışma, temizlik işçilerinin kendilerini ve yaşadıkları süreci net olarak ifade edebilmeleri amacıyla, bire bir görüşmeler doğrultusunda sürdürülmüştür. Bu görüşmelerde işçilerin genel olarak serbest bir anlatım içerisinde olmaları sağlanmaya çalışılmış, ancak sürecin kendisi üzerine beraberce düşünmek için de çaba sarf edilmiştir. Kayıt ya da görsel herhangi bir materyalin kullanılmaması konusunda teminat verilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Bilindiği gibi niteliksel yöntem sosyal olayların durağan ve evrensel olmayan yapısını göz ardı etmemekte ve sosyal olayları bireyden bağımsız olarak değerlendirmemektedir. Bu yöntem gözlem ve görüşme, sosyal olguların bu göreliliğini ve hareketliliğini bir an için de olsa yakalamaya ve anlamaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en önemli avantajları, araştırılan konuyu, ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeye ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak vermesidir (Şimşek-Yıldırım, 1999: 19). Ayrıca üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele

alınabilir ve yeni yorumlamaların yapılmasına olanak sağlar (Altunışık ve Diğ., 2010: 302). Yine nitel araştırma bize kendi çabamızla toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfederek ham bilgi üretebilmemizi sağlar (Özdemir, 2010: 326). Niteliksel araştırmanın bir özelliği olarak az sayıda temizlik işçisiyle (15 kişi) sürdürülen bu çalışmada temizlik işçilerinin dünyasına içeriden bakılmaya çalışılmıştır. Görüşmeler sırasında işçilerle çok uzun süre vakit geçirilememiş, onların gündelik yaşamları gözlenmeye çalışılmış ve görüşmeler az da olsa gergin ve girift bir havada gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın Evren, Örneklem ve Hipotezleri

Bu türden bir çalışmayı gerçekleştirmek oldukça zor olduğu için örneklem sayısı fazla yükseltilememiştir, çünkü temizlik işçilerinin mesai saatleri devirli olarak kararlaştırılmıştır ve vardiyalar saat ile gün aralığında değişmektedir. Bu açıdan çalışmamızdaki evren Muş Belediyesi'nde görev yapan temizlik işçilerini kapsamaktadır. Örneklemimiz ise örneklemin genelini temsil etmek (Kümbetoğlu, 2008: 99) ve gittikçe genişleyen (Özen-Gül, 2007: 413-414) kişilerde amaçlı ve kartopu örneklem yoluyla görüştüğümüz onbeş temizlik işçisidir. Bu kişilere ulaşmak için Muş Belediyesi'nden resmi izin alınmış ve görüşmeler başbaşa/yüzyüze yapılmıştır, çünkü kendi mekanlarında görüşülen kişiler daha net ve samimi olmaktadır.

Hipotezlerimizi; mekan, işçilerin kendilerini ve işçi kimliğini tanımlamalarına etki etmektedir; – Meslek isimlendirmesi ile halkın kendilerine bakışları arasında yatay bir ilişki vardır; -Yapılan iş ile işçilerin herhangi bir hastalık geçirip geçirmediikleri yakından ilişkilidir; –Yapılan iş ile temizlik işçilerinin gözlem yapabilmesi birbirinden bağımsız değildir ve daha çok hangi jeneriğin şehrin kirlenmesine sebep olduğu bilinmektedir; Muş ilindeki kurumların temizlik konusunda ile katkı yapıp yapmadıkları hakkında bilgi sahibi olduğu kabul edilmiştir; -İşini severek yapma ile verimli çalışma arasında önemli bir ilişki mevcuttur ve işini severek yapan temizlik işçilerinin çözüm önerileri daha fazla kabul edilebilir ve uygulanabilir.

Çalışmanın Veri Toplama ve Çözümleme Teknikleri

Yukarıda da belirtildiği gibi veri toplama teknikleri olarak, mülakat, görüşme ve gözlem kullanılmıştır ve bu teknikler nitelikli alan araştırmaları için en güvenilir tekniklerdir (Kubilay, 2011: 11) ve ayrıca bize verilerden türetilen açık kodlama imkânı sunmaktadır (Punch, 2011: 200-202). Çözümleme tekniğinde ise alınan notların çözümlemesi ve kayıtların word sayfasına geçirilmesi gerçekleştirilmiştir. Herhangi bir isim kullanılmamış ve kişiler a, b, c ve diğer harflerle kodlanmıştır. Bu kodlama ile birlikte kodlanan kişilerin çalıştıkları yıl sayısı baz alınmıştır.

Bulgular

Görüşme yapılan katılımcılar tümü Muş'lu olup Muş Belediyesinde temizlik işçisi olarak çalışmaktadırlar. Belediyenin temizlik işçileri arasında kadın çalışan olmadığı için örneklemimizde kadın işçi bulunmamaktadır. Temizlik işçilerinin çalışma koşulları ve kaç yıl çalıştıklarına dair yönelttiğimiz ilk soruda birçoğu 2 ay ile 13 yıldır bu işle uğraştıklarını dile getirmişlerdir. A, b, d, f ve i kişileri ise sırasıyla 2 ay, 5 yıl, 10 yıl, 9 ay, 8 yıldır Muş Belediyesi bünyesinde bu işi yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Günümüz şartlarında konforlu bir hayat yerine yaşamını sürdürebilecek kadar kazanmanın önemi görece olarak değişmektedir. Gelir ve gider arasındaki uçurum arttıkça, çalışan bireyin kazancının bir anlamı olmamaktadır. Gelirin, ihtiyaçların giderilmesinde taşıdığı anlam (Yurdadoğ, 2017: 265) düşük gelir düzeyi ile yüksek gelir düzeyi arasındaki ilişki biçimini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda temizlik işçilerinin gelir ve gider dengesinde yaşadıkları sıkıntıların özellikle kendileri dışında olan durumlardan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bütün temizlik işçileri genel itibarıyla kazancın giderleri karşılamadığını; elektrik ve su faturası, kira, çocukların okul masrafı, mutfak masrafı, yol parası, sendika, vergi vb. giderlerinden dolayı maaşlarının yetmediğini ve bu durumun huzursuzluğa, aynı zamanda aile içi şiddete kadar uzandığını dile getirerek, ek iş olarak kömür taşımacılığı ve boyacılık gibi işlerle uğraştıklarını ifade etmişlerdir. Daha çok hafta sonları diğer işleri de yapan temizlik işçileri özellikle çok yorulduklarını ve ücretlerinin, yaptıkları işlerin yoğunluğu sebebiyle artırılması gerektiğini düşünmektedirler.

Çocuk sayısı ve ailede herhangi bir çalışan olup olmadığına dair sorduğumuz soruda temizlik işçilerinin hepsi benzer cevaplar vermiştir. Ailede başka çalışanın olmadığını (bütün kişiler) ve genellikle 3-5 rakamları arasında çocuklara sahip olduğunu ve okula gittikleri için tek çalışanın kendileri oldukları ve anne-babalarına baktıklarını ifade etmişlerdir. Çocuk sayısı ile gider arasındaki ilişkiyi düşündüğümüz takdirde, eğitim oranları ile çocuk sayısı arasındaki sürecin de bilinmesi gerektiği kanısındayız. Çünkü ebeveyn eğitim ile sahip olunan çocuk sayısı arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Düşük eğitim düzeyinin doğurganlığı arttırdığı bilindiği için (Hoem & Hoem, 1989; Kreyenfeld, 2002; Köppen, 2004) temizlik işçilerinin çocuk sayılarının, eğitim oranları ile de yakından ilgili olduğunu görebilmekteyiz. Eğitim düzeylerinin sorduğumuz temizlik işçilerinin ise okuma-yazma bilen ya da ilk okul mezunu olduklarına şahit olunmuştur. Daha önce yapılan çalışmalarda da temizlik işçilerinin kadrolarına alınan bireylerin düşük düzeyde bir eğitime sahip oldukları ortaya çıkmıştır (İlhan ve diğ., 2006: 434). İşçilerin çoğu, yaptıkları işin yüksek bir eğitim düzeyi gerektirmediğini ifade etmiş olsa da sahip oldukları çocuk sayılarının, gelir ve gider dengesinde oldukça önemli bir rol oynadığı ortadadır.

Marx'ın ünlü teorisi olarak sosyal bilimlerde etkili olan artı emek ve artı gelir kuramı, birçok işçinin çalışma hayatının anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Marx'a göre işçinin çalışması gerektiğinden daha fazla çalışması ile ortaya çıkan değer artı değer, harcanan emek artı emek ve kazanç ise artı gelirdir, yani daha fazla kârdır (Marx, 1992; Marx, 1998; Marx, 2004). Marx'ın ifadelerinin burjuva toplumu için geçerli olduğunu düşünürsek, burjuva toplumu olmayan ama kapitalist sistem ile ekonomik düzenini devam ettiren toplumlar için de benzer açıklamaların yapılabileceği söylenebilir. Temizlik işçilerinin kol gücüne dayanan bir sınıfı temsil ediyor ve devlet işinde çalışıyor olmaları, onları bir bağlamda Marx'a götürürken diğer bağlamda Marx'tan uzaklaştırmaktadır. Diğer açıdan bakıldığında ise ülkemizde çalışanların beşte birinin haftada 48 saat çalıştığı belirtilmiştir (Eurofound, 2012: 33-62). Benzer şekilde çalışma saatleri ile gelir düzeyi arasındaki ilişki biçimi, işçilerin kendileri tarafından da sorunlu görülmüştür. Ortalama 7.5 – 8 saat çalıştıklarını ve sadece çöp toplama işiyle uğraştıklarını, fazla mesainin olduğu zamanlarda birbirlerine yardım ederek işleri daha çabuk bitirdiklerini dile getiren temizlik işçilerinin, aldıkları ücret karşısında çaresiz kaldıklarını da sözlerine eklemeleri, bağlamı kast edilen noktaya taşımaktadır. Ailede başka çalışanın olmaması da durumu daha fazla zorlaştırmakta ve yaşam standartları açısından olumsuz koşulların ortaya çıkması sebep olmaktadır.

Meslek kavramı bir tanımlamada bireyi topluma bağlayan bir bağ olarak açıklanmışken (Hall, 1975: 67) diğer bir tanımlamada ise kişinin kamusal alandaki konumunu yansıtan ana gösterge olarak ifade edilmiştir (Kemerlioğlu, 1990: 51). Bu nedenle toplum, bireyi belirli bir konuma yerleştirdiğinde onun mesleğini baz alır. Bu bağlamda meslek kavramı bir yönüyle de farklılaştırıcı yahut saygı uyandırıcı niteliğe de sahiptir. Bizim çalışmada, katılımcılar genel itibarıyla Muş halkının, temizlik işçilerine karşı saygılı olduğunu ancak temizlik konusunda hassas olmadıklarını; çöplerin yere atılması, konteynırların olduğu halde çöpleri içine atmamaları, temizlik işçileri tarafından uyarıldıklarında 'topla, işiniz ne?' diyerek temizlik işçilerini hor görme, tepeden bakma, ters tepki vererek 'o parayı alıyorsun madem sen toplayacaksın' gibi ithamlarda bulunarak onları aşağıladıklarını ifade etmişlerdir. Tabi bu bağlamda belirli pratiklerin hayata geçmesinde sorumluluk kavramının önemi büyüktür, çünkü sorumluluk meselesinde sosyalleşme ve eğitim ön planda gelmektedir (Töremen, 2011). Temizlik işçilerinin de başat vurgusu eğitim üzerine olmuştur çünkü ithamlarda bulunmayan bireylerin daha fazla eğitilmiş olduklarına dair bir görüş birliği mevcuttur.

Genel olarak katılımcıların verdikleri cevaplar evet ya da hayır'dır (A, B, C, F, G, H, I, kişileri evet derken D, E, İ, J, K, L, kişileri hayır). Evet cevabını verenlerin çoğu gerçek anlamda Muş ilinin temiz bir il olarak anılması gerektiğini ve yaptıkları işin hakkının verilmesinin ifade etmişken; hayır diyenlerin gerekçesi sağlık ve ücret kavramı üzerinde odaklanmaktaydı. Çünkü katılımcılar herhangi bir hastalık geçirmemelerine ayrıca her yıl tetanos aşısı yaptırdıklarını ifade etmelerine rağmen; işçilerin çöp boşaltırken kendilerine maske verilmediğini, özellikle soba küllerinden çok rahatsız olduklarını ve sadece bir takım çalışma kıyafetlerinin olduklarının dolayısıyla da bu durumun sonucunda iş esnasında yaşadıkları sorunlar ve zorlukları aşmada problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Muş'ta kış mevsiminin

uzun sürmesi ve özellikle katı yakıtların tercih edilmesi, temizlik işçilerini oldukça zorlamaktadır. Belediyenin çalışmaları ile bir kısım yerlerin doğal gazla geçmiş olmasının, eskiye göre kendilerine az da olsa katkı sağladığı vurgulanmıştır. Çöp ve yakıt atıklarının bir araya gelmesinden dolayı oluşan kokunun, sağlıkları açısından tehlike arz etmesi, meslek memnuniyetsizliğini tetiklemektedir. Temizlik işçilerinin bu konuda temel istekleri “iş yeri doktorunun/hekiminin” (İlhan ve diğ., 2006, 438) olmasıdır. Ayrıca, bazı işçiler, aldıkları ücretin harcadıkları emek ile eşit olmadığını ifade ederek, memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Aynı zamanda temizliğin mekanla ilişkisi bağlamında sorduğumuz mahalle-temizlik ilişkisi, Muş ilinin temizlik röntgenini çıkarma adına da önemli katkılar yapmaktadır. Genel olarak katılımcıların ortak görüşleriyle yaygın olarak dile getirdikleri yerler ‘Zafer mahallesi, Muratpaşa mahallesi, Yeşilyurt mahallesi, Saray mahallesi’dir. “Okulların yaygın olduğu yerlerde kirlilik oranının fazla olması ve buraları temizlerken fazlasıyla sıkıntı yaşadıkları ve bu nedenle eğitimcilerin, okul idarecilerinin, öğrencileri temizlik ve çöp konusunda bilinçlendirmesi gerekliliği” başta gelen öneriler arasındadır. Muratpaşa ve Yeşilyurt mahallelerinde doğal gaz olmadığı için soba küllerinin daha fazla çıkması ve etrafı kirletmelerinden dolayı çöp toplamakta daha çok sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişken; Muratpaşa ve Yeşilyurt mahallelerinin göç alma oranlarının fazlalığı ve bunun beraberinde temizliğe dikkat edilmediği söylenmiştir¹⁸ Kooperatifleşmenin olduğu mahallelerinin daha duyarlı, temizliğe dikkat eden mahalleler olduğu ve bu mahallelerin başında Kültür Mahallesi ve Sunay Mahallesi geldiği ifadeler arasındadır.

Muş ilinin mevcut şartlardan, daha pozitif şartlara ulaşabilmesi için temizlik işçileri çeşitli öneriler sunmuşlardır. Verdikleri yanıtlar açısından benzerlik olduğu ve çözüm odaklı cevaplar sunmaları açısından; zabıtalara belli saatler arasında anons yaparak çöplerin dışarı çıkartılması çağrısında bulunması; yasalara uymayanların caydırıcı cezalar alması gerekliliği; okul çıkışı süresince, öğrencilerin etrafa ki çöprü dağıtmamaları ve buna bağlı olarak okul idarecilerin çocukları eğitmeleri ve uyarmaları; mahallelere daha fazla çöp konteynırların konulması; mahallelerin birçok yerine afişler asılarak ve dağıtılarak önerilen temizlik adımlarının desteklenmesi ile daha temiz bir Muş olmasının mümkün olduğunu sayılan öneriler arasındadır. Özellikle eğitim aracılığı ile çocukların çöp atma alışkanlığının sağlanması (Güzelyurt, 2018: 661), kirliliği ortadan kaldıracak başat etken olarak görülmektedir. Yukarıda ifade edilenler bağlamında temizlik işçilerinin dile getirdikleri önerilerde Muş ilinin daha temiz olması için en başta yapılması ve dikkate alınması gereken başat faktör halkın bilinçlendirilmesidir. Halka temizliğin önemini; cadde ve sokakların kirlilikten korunması konusunda bilgiler verilmesine yönelik çok kapsamlı çalışmaların yapılması ve buna bağlı olarak broşürler ile desteklenmesi; çöplerin saatinde dışarı çıkartılması ve bunun zabıtalara yardımıyla saati geldiğinde anons yapılarak halka duyurulması diğer önemli etkenlerdir. Çöplerin yere değil de çöp konteynırlarına bırakılması söylenmelidir. Çöp ayrıştırıcıların kurulması, manavlara, büyük marketlere, esnaflara temiz bir Muş için el ele verip, buna uygun nasıl davranılması gerektiği konusunda açıklamalarla yapılmalıdır. Reklam panoların artırılması, okulların idarecilerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin bilinçlendirilmesi, kurallara uyulmadığı takdirde belli cezaların uygulanması gibi yaptırımlarla desteklenmesi ve buna bağlı olumlu sonuçların ortaya çıkacağını söylemişlerdir. Yapılan önerilerle birlikte gözden kaçırılmaması gereken diğer husus ise Muş halkının temizliğe verdiği önemde biriktiğini görebilmekteyiz. Temizlik işçileri, Muş halkının çevre temizliğine dikkat etmediğini, mahalle sakinlerinin çöpleri zamanında dışarıya çıkarmadıklarını ve bu sebepten ötürü çöpün sabaha kadar bırakıldığı yerde kalması ve köpek, kedi vb. tarafından dağıtılması, soba küllerinin sokak ortasında bırakılması, bu ve buna benzer nedenlerden dolayı Muş halkının ciddi bir şekilde bilinçlendirilmesi, duyarlı olmaya çağırılması, gerekli anketler yapılarak gönüllü öğrencilerin çalışması ile ancak Muş ilinin daha temiz bir hale geleceğini ifade etmişlerdir..

Merak edilen diğer bir husus olan üniversite ve temizlik ilişkisinin ise beklendiği gibi çıkmadığı anlaşılmıştır. Çünkü temizlik işçilerinin verdikleri cevaplarda üniversitenin ve üniversite öğrencilerinin Muş ilinin temizliğine katkı sağlamadığını ve buna bağlı herhangi bir çalışma yapmadıklarını ancak bazı ilkokullarda daha aktif ve bilinçli olduklarını ‘Muş için el ele sloganlarıyla’ belli başlı zamanlarda poşetler

¹⁸ (A, C, D, E, F, G, Muratpaşa Mahallesi; B, H, I, İ, Zafer Mahallesi; K, L, M, N, Yeşilyurt Mahallesi).

alıp çöp topladıkları ama bunlara rağmen istenilen düzeyde bir beklenti sağlayamadıkları anlaşılmıştır. Üniversite öğrencilerinin daha aktif olması gerektiği, gönüllü olarak daha farklı projeler dahilinde bu tür çalışmalar yapmaları ve beraberinde Muş halkının uyarılması ve bilinçlendirilmesi konusunda yardım etmeleri gerektiğini temizlik işçilerinin istediği diğer hususlardır. Çünkü temizlik işçilerine göre yaşlı yahut olgun insanlar çevreyi daha az kirletmektedir. Yaşlıların daha duyarlı olduklarını, daha düşünceli oldukları yönünde verilen cevapların yanında; çocukların ve gençlerin yaşlılara oranla daha fazla çöp attıklarını ve çevreyi kirlettikleri ifade edilmiştir. Ayrıca bireysel anlamda olumsuz davranışların yanında kurumsal bazı sorumsuzlukların da olduğu gözden kaçmamıştır. Çünkü temizlik işçileri Muş esnaflarının kesinlikle çevre temizliği konusunda çok duyarlı olduklarını ve hiçbir şekilde bilinçli olmadıklarını, bu durumdan dolayı çok rahatsız olduklarını ifade etmişleridir. Yaptıkları her türlü uyarı ve ikazlara rağmen hiçbir şekilde düzelmenin olmadığını vurgulamışlardır. Muş esnaflarının çöp konteynerlerinin olmasına rağmen çöpleri konteynerlere değil de aksine yanına veya yol kenarlarına bırakmaları, cadde ve çevrede büyük kirliliklere sebep olduğunu ve özellikle çevre kirliliğine neden olanların başında büyük hipermarketlerin, manavların geldiğini örnekleriyle anlatmışlardır. Toplanan çöplerin yol kenarına bırakılması ve konteynerlerin kullanılmaması, işçilerin yaşadığı büyük sorunlar arasında yer almaktadır.

Sonuç

Araştırma Muş merkez belediyesinde çalışan temizlik işçileriyle görüşülerek yapılmıştır. Araştırmada öncelikle belediye ve işçilerle ilgili bilgiler teorik bir şekilde verilmiştir.

Muş Belediyesi işçileri üzerine yapılan bu çalışmada kavramsal bir çerçeve oluşturarak kavramların genel tanımları üzerinde durulmuştur. Muş Belediyesi'nin genel tarihini ele alıp özellikleri anlatılmaktadır. Temizlik işçileri ile yaptığımız görüşmede, halkın çöpleri çöp konteynirine değil de yanına bırakması, etrafa ve yollara atması ile bunların büyük çoğunluğunu hipermarketlerin ve manavların oluşturmasından dolayı çevre kirliliğinin arttığı görülmüştür. Ayrıca halkın, temizlik kavramının sadece temizlik işçilerine ait olduğunu söyleyerek alaycı bir tavırla görevlerini yapmalarını ifade etmeleri çalışanları üzücü bir şekilde etkilemektedir. Muş'un daha temiz ve yaşanılır bir yer haline getirilmesi için halkın herhangi bir eylemde bulunmadığı sonucunu da görebiliriz. Gerekli önlemlerin alınması için halkın bilinçlendirilmesi, üniversitenin katkı sağlaması, okul idarecilerinin ve eğitimcilerin bilgilendirilmesi ve bu hususta öğrencilerin de konu hakkında daha hassas olmaları gerektiğidir. Genel itibarıyla araştırmanın sonucuna baktığımızda, temizlik işçilerinin halk tarafından hor görülmesi ve yaşadıkları zorluklar günümüzde bile halen etkisini devam ettirmektedir. Türkiye'de bu durumun düzelmesi için halkın temizlik işçilerini birey yahut vatandaş olarak görmeleri ve onlara hoşgörülü bir şekilde davranmaları, toplumsal sağduyu için pozitif neticeler verecektir. Temizlik işçilerinin önerileri arasında yer alan çöp ayrıştırıcılarının kurulması, zabıtalara anonsu ile birlikte belirli saatler arasında çöplerin dışarı çıkartılması, manav ve hipermarketlerin çöp atıklarını yol kenarlarına değil de çöp konteynirlerine atması, park ve bahçelerde çekirdek ve çöplerinin yere atılmaması ve daha fazla konteynirler bırakılması, Muş ilini daha temiz ve yaşanılabilir bir hale getirecektir.

Kaynakça

- Altunışık, Remzi ve Diğ., (2010), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Arslan, Miraç (2013), "Yerel Yönetimlerde Sosyal Belediyecilik Faaliyetleri Arnavut Köy Belediyesi Örneği", İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Ay, Nihal (2009), "Türkiye'de Belediyecilik, Karaman Belediyeciliği Tarihsel Gelişimi Ve Mevcut Etkinliklerin Analizi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetim Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Barber, J. William (2007), İktisadi Düşünce Tarihi, İstanbul: Metropol Yayınları.
- Beğenirbaş, Memduh-Çalışkan, Abdullah (2014), "Duygusal Emegin İş Performansı ve İşten

- Ayrılma Etkisinde Kişiler Arası Çarpıklığın Aracılık Rolü” İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 109-127.
- Bocutoğlu, Ersan (2012a), İktisadi Düşünceler Tarihi, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Bocutoğlu, Ersan (2012b), “İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk”, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 1, ss. 127-150.
- Çelik, A. Hâkim (1996), “İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku”, Trabzon: Murathan Yayınları.
- Çelik, Abdullah (2013), “Yerel Özerklik Açısından 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun Genel Bir Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:18, Sayı:1, ss,17-28.
- Çoker, Ziya (1999), “Belediye Meclisi Görev ve Yetkileri”, Ankara: Belediye Yönetim Gezisi /2.
- Erkan, Necmettin (2001), Ergonomi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, No: 373, 6.Baskı, 264-280, Ankara: Mert Matbaası.
- Eurofound, (2012), Fifth European Working Conditions Survey, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Görmez, Kemal (2010), “Çevre Sorunları”, Ankara: Nobel Yayınları.
- Güzelyurt, Tuğçe (2018), “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Dönemde Çevre Eğitime İlişkin Görüşleri: Durum Çalışması”, Turkish Studies Educational Sciences Volume 13/11, ss, 651-668.
- Hall, Richard H., (1975), Occupations and The Social Structure, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
- Hoem, B.- Hoem, J.M. (1989), “The Impact of Women's Employment on Second and Third Births in Modern Sweden”, Population Studies, 43, p, 47-67
- İlhan, M ve Diğ., (2006), “Temizlik İşçilerinin Sosyodemografik Özellikleri ve Çalışma Koşulları ile İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sıklığı”, FÜSBD, Cilt: 20, Sayı: 5, ss 433-439.
- Karabıçak, Mevlüt (2004), “Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri Ve Ekonomik Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı 2, ss. 203-228.
- Karahanoğulları, Yiğit (2008), “[Marx'ta Üretken Emek Kategorisi ve 1988-2006 Dönemi Türkiye Ekonomisi İçin Ampirik Bulgular](#)”, AÜSBF Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 2, ss, 117-142.
- Kemerlioğlu, Eyüp (1990), Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik, Erzurum: Atatürk Üniv. Fen-Edb. Fak. Yayınları.
- Kırbaş, Derya (2010), “İdari Belediyelerde Altyapı Yatırımlarının Dış Kredi ile Finansmanının İdare Belediyeler ve Proje Yönetim Birimleri Üzerine Etkileri: Belediye Hizmetleri Proje Örneği”, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Kışlalıoğlu, Berkes (2012), “Çevre Ve Ekoloji”, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köppen, Katja (2006), “Second births in western Germany and France”, Demographic Research, 14, p, 295-330.
- Kreyenfeld, M. (2002), “Time-squeeze, Partner Effect or Self-selection? An investigation into the Positive Effect of Women's Education on Second Birth Risks in West Germany”, Demographic Research, 7, p, 15-48.
- Kubilay, Gülümser (2001), “Veri Toplama Yöntemlerini Seçmede Genel İlkeler”, Hemşirelik Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 1, s. 9-12.
- Kümbetoğlu, Belkis (2008), Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Marshall, Gordon (2005), Sosyoloji Sözlüğü, çev: O. Akınhay-D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, Karl (1992), Ücretli Emek ve Sermaye-Ücret Fiyat ve Kâr (S. Belli Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl (1998), Artı Değer Teorileri, Birinci Kitap (Y. Fincancı Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl (2004), Kapital Cilt 1 (A. Bilgi Çev.). Ankara: Sol Yayınları.

- Marx, Karl (1999), Ücret, Fiyat ve Kar, çev: Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.
- Nalbant, Fatma (2014), "Belediyelerde Toplam Kalite Yönetimi Üsküdar Belediyesi Örneği ", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı.
- Özdemir, Muazzez (2016), "Belediyelerin Altyapı Hizmeti Sunumunda Vatandaş Memnuniyeti: Anamur Belediyesi Örneği", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.
- Özdemir, Murat (2010), "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 11., S.1, s.323-343.
- Özen, Yener-GÜL, Abdülkadir (2007), "Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren Örneklem Sorunu", Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 15, s. 394-422.
- Punch, Keith F. (2011), Sosyal Araştırmalara Giriş. Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, çev: Zeliha Etöz, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sevük, Handan Yokuş (2013), "Çevre Hukuku, Doğal Çevrenin Korunması", Ankara: Adalet Yayınevi.
- Şakar, Müjdat (2010), "İş Hukuku Sosyal Güvenlik Hukuku", İstanbul: Beta Basım Yayınları.
- Şimşek, Hasan- Yıldırım, Ali (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Tatlılıoğlu, Kasım (2015), "Üniversite Öğrencilerinin Aylık Gelir ve Harcama Düzeyi İle Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bingöl Üniversitesi Örneği)", ESOSDER, Cilt:14 Sayı:55, ss, 1-15.
- Töremen, Fatih (2011), "Öğretmen Adaylarının Sorumluluk Eğitimi", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Sayı: 11, Cilt: 1, ss, 263-277.
- Ünal, Feyzullah (2011), "Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 30, ss, 241-248.
- Yurdadoğ, Volkan (2017), "Sosyal Güvenlik ve Yeniden Gelir Dağılımına Etkisinin Teorik Çerçeve de Değerlendirilmesi", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 1, 2017, ss, 254-269.
- Yücesan, Gamze (1999), "Belediye Temizlik İşçileri Profili", Emek Araştırma Dergisi, Sayı: 2, ss. 55-74.
- Yüksel, Hasan (2014), "Emek Kavramının Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Tarihi Dönüm Noktalarının Süreç Merkezli Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı: 2, ss. 257-273.

Araştırma Makalesi • Research Article

TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ DÜZEYİ VE İNOVASYON EĞİLİM İLİŞKİSİ ÜZERİNE SİNOP İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

A Research On Sinop On Supply Chain Management Level And Innovation Trends Relationship

İsmail Güçlü

Orcid: 0000-0002-9196-7844, Öğrt. Gör. Sinop Üniversitesi, Lojistik Bölümü

Yusuf Emre Karakaş,^a

Orcid: 0000-0003-0123-7627, Dr, İş Geliştirme Uzmanı/Eğitmen, Danışmanlık Firması, Alanya/Antalya

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 17 Ekim 2018

Kabul tarihi: 09 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Tedarik Zinciri Yönetimi

İnovasyon

Performans

ÖZ

İşletmelerin rekabet ortamında başarılı olması için yönetim süreçlerinde tedarik zinciri yönetimi önemli bir yer tutmaktadır. Üretim alanında faaliyet gösteren işletmelerde bu çalışma ile yönetim stratejileri geliştirirken tedarik zinciri yönetimi alanında bilgi seviyeleri ve bu alandaki inovatif yönelimlerinin birbiri ile olan ilişkisel etkileşimlerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma ile bazı işletmelerin tedarik zinciri yönetimi konusunda yeterli bilgisi ve yaklaşımları olmadığı, olanlarında ne derece inovatif yaklaşımlar sergilediği belirlenerek çözüm önerileri sunulmuştur. İşletmelerin tedarik zinciri yönetimi konusundaki bilgi yaklaşımları ve inovasyon yaklaşımları düzeylerinin belirlenip işletme performansı algısı ilişkilerinin belirlenmesi üzerine çalışma yapılmıştır. Çalışmanın araştırma kısmı Sinop ilindeki imalat sektöründeki işletmeler üzerine yapılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 19 September 2018

Received in Revised Form 17 October 2018

Accepted 09 November 2018

Keywords:

Supply Chain Management

Innovation

Performance

ABSTRACT

Supply chain management plays an important role in management processes for businesses to be successful in a competitive environment. This is aimed to analyze the level of knowledge in supply chain management and its related interactions with one of the innovative directions in this area while developing management strategies with this study. In this study, it was determined that some firms do not have enough knowledge and approaches about supply chain management, and how innovative approaches they have demonstrated to them. The research part of the study was carried out on the enterprises in manufacturing sector in Sinop province.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: y.emrekarakas@gmail.com

Giriş

İletişim, teknoloji ve ulaşımında yaşanan gelişmelerin etkisiyle küreselleşme olgusu günümüz yaşantısında her alanda hızlı bir değişime neden olmuştur. Bu atmosfer içerisinde insanların yaşam standartlarında hızlı bir değişim oluşmuş ve bundan da en çok işletmeler etkilenmişlerdir. Böylelikle değişim ve yenilik küresel rekabet baskısı ile işletme süreçlerinde ve stratejilerinde hayati öneme sahip vazgeçilmez bir unsur olmuştur. İşletmelerin rekabet ortamında başarılı olması içinse inovasyon olarak tanımlanan farklı, değişik, yeni fikirler geliştirilmesi ve bu geliştirilen fikirlerin de uygulamaları gerekmektedir. İşletmelerin yönetim süreçleri kategorilere ayrıldığında tedarik zinciri yönetimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu zincir yapısı, üretim alanında faaliyet gösteren işletmelerde ise rekabet avantajı sağlamanın yanında başarıyı etkileyen önemli bir faktördür.

Bu çalışma ile işletmelerin yönetim stratejileri geliştirirken tedarik zinciri yönetimi alanında bilgi seviyeleri ve bu alandaki inovatif uygulama yönelimlerinin birbiri ile olan ilişkisel etkileşimlerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma ile bazı işletmelerin tedarik zinciri yönetimi konusunda yeterli bilgisi ve yaklaşımları olmadığı olanlarında ne derece yenilikçi inovatif yaklaşımlar sergilediği belirlenip, farkındalık ve çözüm önerileri geliştirilerek işletmelere rekabet ve başarısı için katkı sunulmaktadır. Böylelikle işletmelerin tedarik zinciri yönetimi konusundaki bilgi yaklaşımları ve inovasyon yaklaşımları düzeyleri üzerine çalışma yapılmıştır. Bu etkiler doğrultusunda tedarik zinciri stratejilerine verilen önem derecesi ve ilişkileri belirlenerek öneriler sunulmuştur. Bu çalışma, Sinop ilinde üretim alanında faaliyet gösteren işletmelerin tedarik zinciri yönetimi ile inovasyona yönelik eğilimlerini tespit etmeye yönelik bir araştırma yapılmıştır.

1. Tedarik Zinciri Yönetimi

Küreselleşme tüketim alışkanlıklarını da hızla değiştirerek işletmeleri farklı farklı uygulamalarla iş süreçlerini değiştirmeye zorlamıştır. Artık günümüzde işletmeler de ürün kalitesini ve çeşidini arttırmanın yanında maliyeti ve ürün teslim süresini de azaltarak önemli rekabet avantajı elde etmişlerdir. Doğru ürünün, doğru yerde, doğru miktarda doğru fiyatla ve doğru zamanda tüketicilere ulaşma anına kadar ki süreç aşamalarının etkin yönetilmesi; rekabet ortamında işletmelere büyük avantajlar sunar. Bunun içinde ürünlerin hammadde çıkış noktasından tüketim noktasına kadar geçen tüm süreçte yer alan işletmeler birbirine ilişkisel olarak bağlanmıştır. Tedarik zincirini oluşturan halkalar veya üyeleri arasında ilişkilerin planlanması, koordine edilmesi ve yönetilmesi tüm sürecin başarısını doğrudan etkilemektedir (Timur, 2013).

Tedarik zincirinin genel yapısında süreçler; tedarik süreci, imalat süreci, dağıtım süreci ve son olarak tüketim süreci olmak üzere dört grupta toplanır (Keskin,2015). Bu süreçlerde yer alan işletmeler ürün akış yönünde bir kanal içerisinde hareket ederler. Meindel ve Chopra'ya göre (2003) "tedarik zinciri, doğrudan ve dolaylı müşteri taleplerini karşılamak üzere, yalnızca üretici ve tedarikçilerden oluşmayan, aynı zamanda taşımacılar, depolama hizmeti verenler, perakendeciler, müşteriler ve diğer tüm benzer aktörleri kapsayan zincirdir." Tedarik zinciri yönetimi; işletmenin hem kendi içinde hem de tedarik kanalında iş birliği içerisinde yer aldığı ortaklarının ve işletme fonksiyonlarının birleştirilip; rekabet ortamında müşteri memnuniyetini artıran, bir arz sistemi içinde ürünlerin ve bilginin tüketim noktasına ulaşması hedefiyle gelişen bir yönetim felsefesidir (Ross, 2000).

Günümüze gelindiğinde hemen hemen tüm işletmeleri rekabet faktörü yönetsel açıdan bir değişim ve harekete geçmeye itmiştir. İşletmeler çevrelerindeki ilişki içerisinde olduğu işletmelerle ortak hareket etmenin avantaj getireceğinin farkına varmışlardır. Bunun sonucunda da tedarik zinciri yönetimi ve vazgeçilmez unsuru olan tedarikçi ilişkileri, işletmeler için önemli hale gelmiştir. Böylece tedarikçi ilişkilerinde inovasyon fikirlerinin oluşmasında etkili olmuştur (Chen ve Paulraj, 2004). Tedarik zincirinin amacı da işletme için doğru ürünlerin, hizmetlerin ve bilgilerin doğru miktarda, doğru zaman ve düşük maliyetle elde edilmesidir (Fox, 1997).

İşletmelere tedarik zinciri yönetiminin faydaları şu şekildedir (Chandra ve Kumar,2000):

- Tedarik zinciri yönetimi, işletmeler arası bilgi paylaşımını sağlayarak, gereksiz kaynak kullanımını ve zaman israfını önler.
- İşletme üyelerinin koordine edilmesini sağlar.
- Teslimat performansını iyileştirir.
- İşletmeler arasında kurulacak olan güveni sağlayarak, risk paylaşımına imkân verir.
- Esnekliğin artırılması yoluyla yeni ürün geliştirme ve pazara sunmaya imkân tanır.
- Rekabet anlamında avantaj sağlar.
- Kapasite kullanma oranının artmasını sağlar.
- Müşteri memnuniyetinin artmasını sağlar.
- Dağıtım ve taşıma maliyetlerinin azalmasını sağlar.
- Daha yüksek kar ile istikrarlı büyümeyi sağlar.

Günümüzde tedarik zinciri halkalarını oluşturan üyelerin oluşturduğu dağıtım kanalındaki bağımsız işletmelerin ilişkilerinin geleneksel yapısı ile tedarik zinciri yönetimindeki ilişkiler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar aşağıda Tablo 1’de gösterilmiştir. (Cooper ve Ellram, 1993: 16).

Tablo 1: Geleneksel İlişki ile Tedarik Zinciri Yönetim Yaklaşımı Karşılaştırması

TZY YAKLAŞIMI	Geleneksel İlişki	Tedarik Zinciri Yönetimi
Stok Yönetim Yaklaşımı	Bağımsız çalışmalar	Zincir stoklarını indirmeye çalışmak
Toplam Maliyet Yaklaşımı	Firma maliyetlerini minimuma indirmek	Zincir boyunca maliyet verimliliği
Zaman Yaklaşımı	Kısa dönemli ilişki	Uzun dönemli ilişki
Paylaşılan ve Görüntülenen Bilgi	Anlık işlem için gerekenlerle sınırlı	İşlemlerin planlanması ve görüntülenmesi için gerektiği kadar
Kanaldaki Birden Fazla Aşamanın Koordinasyon Miktarı	Kanal çiftleri arasında tekil bağlantı	Kanalın birçok aşaması ve birçok düzeyindeki firmalar arası bağlantılar
Ortak Planlama	İşlem bazlı	Sürekli
Birliktelik Felsefesine Uygunluk	İlgilenmez	En azından anahtar ilişkiler için uyumlu
Tedarikçi Taban Genişliği	Rekabeti arttırma, riski yayma açısından geniş	Koordinasyonu arttırmak için küçük
Riskleri ve Kazançları Paylaşma Miktarı	Herbiri kendi başına kalır	Uzun dönemde paylaşılır
İşlemler, Bilgi ve Stoğun Akış Hızı	Depo bazlı stoklama, güvenlik stoğu, engeller tarafından akış kesilir	Dağıtım merkezi bazlı, hızlı stok akışı, tam zamanında hızlı tepki

Kaynak: (Cooper ve Ellram, 1993: 16)

Tedarik zinciri yönetimi yaklaşımı her bir işletmenin içinde bulunduğu duruma göre farklılık göstermektedir. Tedarik zinciri yönetimi, büyük işletmeler tarafından daha çok stratejik bakış açısıyla zincirler arası rekabet olarak değerlendirilmektedir. Buna göre tedarik zinciri yönetimi, zincir içinde yer alan tüm unsurların entegre bir biçimde etkin bir rol oynadığı yönetimdir (Yazgan, 2017). Tedarik zinciri yönetimi anlamlandırılırken; entegre satın alma stratejisi, tedarikçi entegrasyonu, satıcı-tedarikçi ortaklığı, tedarik tabanlı yönetim, stratejik tedarikçi ittifakları, tedarik zinciri senkronizasyonu, ağ tedarik zinciri, katma değer zinciri, yalın zincir yaklaşımı, tedarik hattı yönetimi, tedarik ağı ve değer akışı olarak değerlendirilir (Croom vd., 2000).

Etkin bir tedarik zinciri yönetimi ile işletme performansının artması sağlanabilir. Aslında işletmelerin karşılaştırılmasını da sağlayan performans ölçüsü rekabet ortamında kendini değerlendirme ve bu doğrultuda strateji geliştirmek için önemlidir. İşletme için performans, işletmenin nerede olduğunun, önceden belirlemiş olduğu hedefleri doğrultusunda bu hedeflere ne ölçüde ulaştığının bir göstergesidir (Güzel, 2016).

2. İnovasyon Kavramı Ve Çeşitleri

İnovasyon kelimesi; latince bir sözcük olan “innovatus” kelimesinden türemiş olup toplumsal, kültürel ve idari ortamda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanmasıdır (Elçi, 2006). İnovasyon sözcüğü;

yeni şeylerin, fikirlerin ve uygulamaların yaratıldığı yaratıcı sürece de atıfta bulunabilir; yeni şey, fikir veya uygulamanın kendisi anlamına gelebilir; ya da “mevcut bir inovasyonun benimseyen kişinin bilişsel durumu ve davranışsal repertuarının bir parçası haline geldiği süreci” tarif edebilir (Goldsmith ve Foxall, 2003). Başka bir bakış açısıyla inovasyon, yeni nesil ürün ve hizmetleri ortaya çıkararak örgütün mevcut hedef pazarıyla önemli ölçüde ilişkili olan yeni bir hedef pazarın ihtiyaçlarına hizmet etmek için örgütün varlığını büyütürken mevcut ürün pazar portföyünü ve pazar payını genişletmekle ilgilidir (Işık, 2018: 353).

Oslo Kılavuzuna göre, yenilik, işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesidir (OECD, 2005: 50).

İnovasyon, ilk defa bir asır önce Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter tarafından ekonomik gelişmenin temel gücü olarak tanımlanmıştır. J. Schumpeter tarafından 1912 yılında yayınlanan “Ekonomik Kalkınma Teorisi” adlı eserinde inovasyonun beş şekilde ortaya çıkmakta olduğunu belirtmektedir. Bu yenilikler şu şekilde şu şekilde sıralanmaktadır (Dinler, 2016: 3):

- a-Yeni bir ürünün piyasaya sürülmesi,
- b-Yeni bir üretim metodunun bulunması,
- c-Yeni bir pazara açılma ya da pazarlama yönteminin bulunması,
- d-Yeni bir hammadde ya da yarı işlenmiş mal kaynaklarının bulunması,
- e-Yeni bir örgütlenme biçiminin oluşturulması.

Yirmi birinci yüzyıldaki şirketler, yenilikçi fikirlerini sadece laboratuvarından çıkardıklarında ve tüm organizasyonun geniş tabanına götürdüklerinde her zaman yenilikçi olmayı ümit edebilirler. Ancak inovasyon kültürü, canlı bir organizma yapısı gibi beslenmeli, şirketin yaptığı her şeye, süreçlerinin tasarımı ve işleyişi de dahil, her zaman izin verilmelidir. Günümüzün hızlı değişen pazarlarına sürekli olarak yanıt vermek, işletmeleri tasarlarken kökten yeni bir yaklaşım da gerektirir (Shapiro, 2002 :9). İnovasyonun son dönemlerde önemini gittikçe daha da arttığını söyleyebiliriz. İşletmelerin artık daha rekabetçi bir pazarda yer almaları, müşterilerine yeni ürün veya hizmet sunma çabaları ve ayrıca bunları gerçekleştirebilecek bir yönetim anlayışına sahip olma zorunlulukları işletmeleri inovasyon yaklaşımını benimsemeye itmektir (Çiçek ve Karakaş, 2017: 133).

Yıllar boyunca birçok inovasyon türü sınıflandırması önerilmiştir. Knight'e (1967) göre en eski modellerden biri aşağıdaki inovasyon türlerini önermektedir: organizasyonel yapı, üretim süreci, insanlar ve ürün / hizmet. 1970'lerde ve 1980'lerde önerilen ikili modeller, çeşitli, idari, teknik, artımlı, radikal, ürün ve süreçleri, yenilik türleri olarak tartışılır. Ayrıca günümüzde hala inovasyon türlerini tartışmaktadırlar: ürün (radikal ve artımlı), hizmet ve süreç inovasyonu (yönetim, hizmet ve üretim dahil) olarak ifade edilmektedir (Baregheh vd., 2012: 302).

Biz bu çalışmamızda ürün, hizmet, süreç, pazarlama ve örgütsel inovasyonu olarak ele alacağız.

Ürün İnovasyonu: Ürün yeniliği, yeni ürünlerin tasarlanması ve uygulanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu inovasyon türü, yeni (veya geliştirilmiş) bir ürünün pazarlanmasında yer alan teknik tasarım, AR-GE ve ticari faaliyetler gibi faaliyetleri içermektedir (Löfsten, 2014: 61). Ürün yeniliği, sahip olunan mevcut ürünlere kıyasla yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş bir ürünün piyasaya sürülmesidir. Bu ürünlerin özelliklerinde, kullanıcı erişiminde veya nasıl kullanıldığı konusunda önemli geliştirmeler içerir (Klimentova, 2014: 295).

Hizmet İnovasyonu: İnovasyonlar sadece ürünler ile sınırlı değildir. İnovasyon hizmetler alanında da gerçekleşebilen bir durumdur. Yeni ve önemli ölçüde değiştirilmiş bir hizmet yaklaşımı, hizmetin sunum ve dağıtımındaki yenilik ve farklılıklar, hizmetin sunulmasında yeni teknolojilerin kullanılması hizmet inovasyonunu doğurur (Gürkan, 2013: 10).

Hizmetlerde yenilik faaliyetleri aynı zamanda, ürünler ve süreçlerde bir dizi adımsal değişiklikten oluşan sürekli bir süreç olma eğilimindedir. Bu zaman zaman, belli olaylar bazında hizmetlerdeki yeniliklerin,

yani ürünler, süreçler ve diğer yöntemlerde önemli bir değişiklik gerçekleştirilmesinin, teşhis edilmesini güçleştirebilir (OECD, 2005: 42).

Süreç İnovasyonu: Süreç inovasyonu, satın alma, muhasebe, bakım-onarım ve programlama gibi destek faaliyetlerinde önemli iyileştirmeler yapılması veya yapılan üretimle ve lojistik yöntemleriyle ilgili olarak gerçekleştirilen iyileştirmeleri ifade eder (Yılmaz, 2015: 67).

Süreç inovasyonu, şirketin yönetim kurulunda işlerini başarmasını ve yenilemesini sağlayan yaratıcı çözümler üretmek, değerlendirmek ve uygulamakla ilgilidir. Ancak böyle bir yenilik sadece bunların yapılması ile gerçekleşmez. İnsanlar, yaptıkları iş ve bu görevlerin iyileştirilebileceği yollar hakkında doğru soruları sorarak ortaya çıkarılabilir (Shapiro, 2002 :32).

Pazarlama İnovasyonu: Bugün, yeni fikirler değer zincirinin her yönünü tamamen değiştirebilir. Ürün ve hizmetlerdeki yenilikler, yenilik buzdağının sadece bir parçasıdır. Sonuç olarak, işletmelerin yeni satış yöntemlerini kendilerine sokmaya çalıştıkları çabalar ve kaynaklar, günümüzde pazarlama yenilikleri ve şirketlerin rekabet gücünü artırmaya yönelik teknolojik yenilikler kadar önemlidir (Medrona ve Pascual, 2016: 404).

Pazarlama inovasyonu, ürün tasarımında veya ambalajında, ürün yerleştirmede, ürün tanıtımında veya fiyatlandırmasında önemli değişiklikler içeren yeni bir pazarlama yöntemi olarak da ifade edilebilir (Klimentova, 2014: 295).

Örgütsel İnovasyon: Yeni bir fikir ve davranışın belirli süreçlerden geçerek pazarlanabilecek ürün ve hizmet çıktılarında dönüşmesinin beşerî ve ekonomik kaynaklar ile bunlara yönelik karar ve uygulamaların olması, örgütsel bir yapının varlığını gerektirir. Örgütün gereksinim duyduğu yeni fikir ve davranışların ya iç dinamikler tarafından geliştirmesi ya da dışarıdan elde edilmesi söz konusudur. Doğal olarak bu gereksinim, örgütsel yenilikleri destekleyecek yenilikçi örgüt kültürüne sahip bir yapıyı gerekli görmektedir. Çünkü işletmeler yalnızca ürün ve hizmetlere odaklanarak yenilik çalışmalarını sınırlı tutmazlar (Demir ve Demir, 2015: 188).

Teknolojinin kullanımındaki artışla iş dünyası değişmekte ve işletmeler giderek daha rekabetçi hale gelmektedir. Rekabet avantajını korumak, bir inovasyon ortamının yaratılmasını ve beslenmesini gerektirir. Bu, geleneksel düşünce biçimlerinden uzaklaşmayı ve bireysel ve örgütsel avantajlara geçişin kullanılmasını içerir. Riskli bir zaman olarak görülse de daha da büyük fırsatlar sağlar (Smedley, 2016: 231).

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı, Sinop ilindeki sanayi alanında imalat yapan işletmelerin yönetim stratejileri geliştirirken tedarik zinciri yönetimi alanında bilgi seviyeleri ve bu alandaki inovatif uygulama yönelimleri ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmanın kapsamını Sinop Organize Sanayi Bölgesinde ve ilçelerdeki sanayi alanında imalat yapan işletmeler oluşturmaktadır. Bu araştırma ile imalat yapan işletmelerdeki karar vericilerin yaklaşımları ile ilgili önemli bilgilere ulaşılması amaçlanmaktadır.

Araştırma için konu üzerine hazırlanan anket yöntemi kullanılmış, hazırlanan soruları işletme yetkileri ile birebir ulaşılarak, görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda 40 işletmeye ulaşılarak anket formları değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Araştırmada kullanılacak anket formunun güvenilirliğini ve içsel tutarlılığını ölçmek amacıyla 12 işletme üzerinde bir pilot uygulama yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizleri sonucunda 0,923 değeri ile Cronbach's Alpha değerinin yüksek sonuca sahip olduğu görülmüştür.

3.2. Araştırmanın Modeli

Araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2: Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın Hipotezleri
H1: TZY bilgi düzeyinin, tedarik zincirinde inovasyonu etkiler
H2: TZY bilgi düzeyinin, işletme inovasyona yaklaşımını etkiler
H3: Tedarik zincirinde inovasyonun, işletme performans algısını etkiler
H4: İşletme inovasyon yaklaşımının, işletme performans algısını etkiler

3.3. Araştırmanın Analiz ve Bulguları

Araştırmanın sonuç çıktılarının belirlenmesi amacıyla elde edilen veriler, SPSS 20.00 paket programı yardımıyla gerekli analizlere tabi tutulmuş, yapılan frekans analizi sonucunda işletmelerin demografik özellikleri Tablo 3’de gösterilmiştir

Tablo 3: Demografik Özellikler

	Frekans N=40	Yüzde%		Frekans N=40	Yüzde%
İşletmedeki Pozisyon			Faaliyet Alanı		
İşletme Sahibi	23	57,5	Gıda	7	17,5
Genel Müdür	8	20	Tekstil-Giyim	12	30
Bölüm Müdürü	4	10	İnşaat	9	22,5
Diğer	5	12,5	Eşya-Mobilya	8	20
Eğitim Durumu	N=40	%	Makine	2	5
İlköğretim	3	7,5	Su Ürünleri	2	5
Lise	10	25	Plastik Malzeme	2	5
Ön Lisans	12	30	Faaliyet Süresi	N=40	%
Lisans	14	35	1-5 yıl	6	15
Lisans Üstü	1	2,5	6-15 yıl	18	45
Çalışan Sayısı	N=40	%	16-25 yıl	10	25
1-9	4	10	25- + yıl	6	15
10-49	22	55,5			
50-249	14	34,5			

Tablo 3’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan 120 işletmenin frekans dağılımları şu şekildedir. Araştırmaya katılıp, anket sorularını cevaplayan katılımcıların %57,5’ini işletme sahipleri oluşturmaktadır. Ankete katılanların eğitim durumunu %35’lik oranla lisans mezunları oluşturur. Faaliyet alanının %30’unu tekstil sektörü ve çalışan sayısı ise %55,5’lik oranla 10-46 arasındadır. Ayrıca ankete katılan işletmelerin %45’lik kısmını 6-15 yıl faaliyet gösteren işletmeler oluşturmaktadır.

Tablo 4: Tedarik Zinciri Yönetimi Yaklaşımları

TZY YAKLAŞIMI	TZY YAKLAŞIM DÜZEYİ	
	Frekans N=40	Yüzde %
Stok Yönetim Yaklaşımı	12	30
Toplam Maliyet Yaklaşımı	17	42,5

Zaman Yaklaşımı	35	87,5
Paylaşılan ve Görüntülenen Bilgi	16	40
Kanaldaki Birden Fazla Aşamanın Koordinasyon Miktarı	28	70
Ortak Planlama	16	40
Birliktelik Felsefesine Uygunluk	18	45
Tedarikçi Taban Genişliği	15	37,5
Riskleri ve Kazançları Paylaşma Miktarı	21	52,5
İşlemler, Bilgi ve Stoğun Akış Hızı	20	50

Tablo 4’de görüldüğü üzere işletmelerin %87,5’lik kısmı tedarik zinciri yönetiminde zaman yaklaşımı oranı en fazla düzeyde iken kanaldaki birden fazla aşamanın koordinasyon miktarı ise %70 ile ikinci yüksek orandır. Stok yönetimi yaklaşımı ise %30’luk oranla en düşük yaklaşım düzeyi olarak belirlenmiştir. Stok yönetimi genel ve rutin olarak işletmelerde uygulandığı için tedarik zinciri yönetimi açısından değerlendirme oranının düşük çıkmasına neden olmuş olabilir. Buna karşın günümüzde imalat işletmelerinde zaman odaklı olarak çalıştıkları için bu faktördeki oranın da yüksek çıkmasına neden olmuş olabilir.

Tablo 5: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma
Tedarik Zinciri Bilgi Değişkeni	3,75	,39
Tedarik Zincirinde İnovasyon Değişkeni	4,88	,24
İşletmenin İnovasyon Yaklaşım Değişkeni	4,60	,31
İşletme Performansı Algı Değişkeni	4,79	,19

Tablo 5’de görüldüğü üzere ortalaması en düşük değişken tedarik zinciri bilgi değişkeni iken en yüksek ortalamaya sahip değişken tedarik zincirinde inovasyon değişkenidir. Araştırmaya konu olan değişkenler arasında ki ilişkiyi ölçmek amacıyla korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6’ da gösterilmiştir.

Tablo 6: Korelasyon Tablosu

	TZY Bilgi Düzeyi	Tedarik Zincirinde İnovasyon	İşletme İnovasyon Yaklaşımı	İşletme Performansı Algısı
TZY Bilgi Düzeyi	1			
Tedarik Zincirinde İnovasyon	0,398	1		
İşletme İnovasyon Yaklaşımı	0,350	0,320	1	
İşletme Performansı Algısı	0,405*	0,420*	0,390	1

Yapılan korelasyon analizi sonucu, tedarik zinciri bilgi düzeyi ve işletme performansı algısı arasında ve yine tedarik zincirinde inovasyon ve işletme performansı algısı arasında güçlü bir ilişki vardır. Araştırmaya konu olan değişkenler arasında regresyon analizi yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Regresyon Tablosu

	R^2	β	p
TZY bilgi düzeyinin, tedarik zincirinde inovasyona etkisi	,108	,375	.000
TZY bilgi düzeyinin, işletme inovasyona yaklaşımına etkisi	,120	,318	.005
Tedarik zincirinde inovasyonun, işletme performans algısına etkisi	,170	,298	.002
İşletme inovasyon yaklaşımının, işletme performans algısına etkisi	,166	,277	.003

TZY bilgi düzeyinin, tedarik zincirinde inovasyona etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan analiz sonucu, çoklu regresyon modeli bir bütün olarak 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ($p=0,000$). Modelin açıklayıcılık gücü ($R^2 = 0,108$) ve Beta değeri 0,375 tür. TZY bilgi düzeyinin, işletme inovasyon yaklaşımına etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan analiz sonucu, çoklu regresyon modeli bir bütün olarak 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır. ($p=0,005$). Modelin açıklayıcılık gücü ($R^2 = 0,120$) ve Beta değeri 0,318 dir. Tedarik zincirinde inovasyonun, işletme performans algısına etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan analiz sonucu, çoklu regresyon modeli bir bütün olarak 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ($p=0,002$). Modelin açıklayıcılık gücü ($R^2=0,170$) ve Beta değeri 0,298 dir. İşletme inovasyon yaklaşımının, işletme performans algısına etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan analiz sonucu, çoklu regresyon modeli bir bütün olarak 0,05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır ($p=0,003$). Modelin açıklayıcılık gücü ($R^2 =0,166$) ve Beta değeri 0,277 dir.

Tablo 8: Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları

Hipotezler	Sonuç
H1: TZY bilgi düzeyinin, tedarik zincirinde inovasyonu etkiler	Kabul
H2: TZY bilgi düzeyinin, işletme inovasyona yaklaşımını etkiler	Kabul
H3: Tedarik zincirinde inovasyonun, işletme performans algısını etkiler	Kabul
H4: İşletme inovasyon yaklaşımının, işletme performans algısını etkiler	Kabul

Tablo 7’de görüldüğü üzere, p değeri 0,05’den küçük olduğu için H1, H2, H3 ve H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç

Araştırma ile işletmelerin geleneksel yaklaşımlardan kurtularak tedarik zinciri yönetimi konusunda; bilgi ve uygulama yaklaşım düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma neticesinde; işletmeler zaman yaklaşımı faktörünü yoğun olarak belirtmiş ve uzun dönemli ilişki kurmanın tedarik zinciri yönetimi açısından önemli olduğunu da ortaya koymuştur. Böylelikle işletme dışında işletme öncesi tedarikçilerle ve dağıtım kanalı üyeleriyle ilişki kurmaya yatkınlıklarının fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu önemlidir; çünkü tedarik zinciri yönetimi paydaş üyelerle ilişkiler üzerine kurulup entegre biçimde stratejik yönetilmesi gereken konuların başında gelir ve bu da işletmelerin buna verdiği önemi göstermektedir. İkinci olarak ise kanaldaki birden fazla aşamanın koordinasyon miktarı başlığının tedarik zinciri yönetimi açısından firmalar arası bağlantı kurmanın önemli olduğunu vurgulamışlardır. Buradan da işletmelerin yine ilişki kurarak paydaşlarla stratejik

yaklaşımlar geliştirmeye önem verdikleri sonucuna varılabilir. Ama diğer başlıklarda ise hala geleneksel ilişki yaklaşımından tam olarak kurtulamadıkları görülmektedir.

İşletmelerce araştırma sonucunda tedarik zincir yönetimindeki süreç yaklaşımlarında inovasyon yapmanın önemli olduğu değeri yüksek çıkmış ve bu da inovasyon yapmaya eğimli olduklarının bir göstergesidir. İşletmeler geleneksel yaklaşımlara daha yakın olsalar da inovasyon yapılarak süreçlerin güncellenebileceği eğilimine açık olduklarını göstermişlerdir. Süreçlerde yapılacak inovasyonlara da açık oldukları yorumu yapılabilir.

Araştırma sonucunda öne sürülen hipotezlerin kabul edildiği tespit edilmiştir. Tedarik zinciri konusunda yeterli bilgiye sahip işletmelerin hem işletmede inovasyon yapmaya hemde tedarik zincirinde inovasyon yapmaya eğimli oldukları anlaşılmıştır. Yine tedarik zincirinde inovasyon yapma eğilimi gösteren işletmelerinde işletme performansına olumlu etki edeceği algılarının bulunduğu ortaya çıkmıştır. Yine bu işletmelerde genel anlamda ise işletmede inovasyon yaklaşımının işletme performansına da etki edeceği algısında tespit edilmiştir. Tedarik bilgi düzeyleri yaklaşımları ile işletme performansı algısı arasında tespit edilen ilişki ile işletmelerde TZY’de yapılacak süreç yenilikleri ile performans değerleri arttırılabilir. Bunun içinde işletmelerin TZY konusunda gerekli eksikliklerinin eğitim ve uygulamalarla geliştirilmesi sektöre de katkı sunacağı yorumu yapılabilir. Bunun belirtisi ise yine işletme performans algısı ile tedarik zincirinde inovasyon yaklaşımı ilişkisinin de yüksek olduğu tespitidir. Buradan da TZY süreçlerinde yapılacak geliştirici ve iyileştirici yeniliklerle işletme performansına katkı sunacağı ortaya çıkmıştır.

Çalışma ile ayrıca işletmelerin TZY konusunda yaklaşım olarak geliştirmeye ve öğrenmeye açık oldukları, mevcut uygulamalarının da bazı büyüklük ve bazı faaliyet alanlarının dışında yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Özellikle tekstil alanında TZY daha aktif yaklaşım gösterilirken diğer imalat işletmelerinde ise farklı olarak daha az boyutlarda yaklaşımları mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu işletmelerde ise gerekli nedensel araştırmalar yapılarak TZY konusunda ki yaklaşımlarının geliştirilmesi için çözüm önerileri geliştirilmelidir. Sonuç olarak genelde işletmeler TZY’ni işletme performansı açısından geliştirmeye açık bir tutum sergilemektedirler. İşletmelerin tedarik zincir konusunda bilgi düzeyleri arttırılmalı ve bu bilgi düzeyleri doğrultusunda zincir yönetimi konusunda ne gibi inovatif yaklaşımlar yapmaları üzerine de çalışmalar geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Baregheh, A., Rowley, J., Sambrook, S., & Davies, D. (2012). Innovation in Food Sector SMES. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 19 (2), 300-321.
- Chandra, C., & Kumar, S. (2000). Supply Chain Management in Theory and: A Passing Fad or A Fundamental Change?. *Industrial Management & Data Systems*, 100 (3), 100 -113.
- Chen, I.J., & Paulraj, A. (2004). Towards a Theory of Supply Chain Management: The Constructs and Measurements. *Journal of Operations Management*, 22 (2), 119-150.
- Chopra, S., & Meindl, P. (2003). *Supply Chain Management*, New Jersey: Prentice-Hall Press.
- Cooper, M.C., & Ellram, L. M. (1993). Characteristics of Supply Chain Management and the Implications for Purchasing and Logistics Strategy. *The International Journal of Logistics Management*, 4 (2), 13-24.
- Croom S., Romano P., & Giannakis M. (2000). Supply Chain Management: An Analytical Framework for Critical Literature Review. *European Journal of Purchasing & Supply Management*, 6 (1), 67-83.
- Çiçek, B. & Karakaş, Y.E. (2017). İşletme Kuluçkaları Döneminde İnovasyon Hedefi Ve Performansı İlişkisi: İşgem Örneği. *International Journal of Academic Value Studies (javstudies)*, 3, 133-145.
- Demir, M. & Demir, Ş.Ş. (2015). *Otel İşletmelerinde Yenilik Yönetimi İlkeler ve Örnekler*. (1.baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.
- Dinler Sakaryalı, A.M. (2016). *İnovasyon*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Elçi, Ş. (2006). *İnovasyon Kalkınma ve Rekabetin Anahtarı*,

- <http://www.inomer.org/media/458b7ada-481b-4765-afad-ae2fea2fbc90/1888141397/Downloads/Inovasyon-SirinElci.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.01.2018).
- Fox, M. (1997). Supply Chain Management System. Department of Industrial Engineering University of Toronto.
- Goldsmith, R.E. & Foxall, G.R. (2003). The Measurement of Innovativeness. The International Handbook on Innovation.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.701.3630&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 01.07.2018).
- Gürkan, G.Ç. (2013). İnovasyon ve Fikir Kaynağı Olarak Yönlendirilen Kullanıcılar. Paradigma Akademi Yayınları, Edirne.
- Güzel, D., & Yazıcılar, F.G. (2016). Tedarik Zinciri İnovasyonunun Performansa Etkisi: Bir Uygulama. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (47), 872-877.
- Işık, M. (2017), İnovasyon Kültürünün Hizmet İnovasyonu Performansına Etkisi: Bitlis İli Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32 (2), 351-366.
- Klimentova, S. (2014). Innovation in the Public Sector: Is It Measurable?. In Performance Measurement and Management Control: Behavioral Implications and Human Actions Studies in Managerial and Financial Accounting, 28, 289-315.
- Löfsten, H. (2014). Product Innovation Processes and The Trade-off Between Product Innovation Performance and Business Performance. European Journal of Innovation Management, 17 (1), 61-84.
- Medrano N., & Pascual, C.O. (2016). The Effects of The Crisis On Marketing Innovation: An Application for Spain. Journal of Business & Industrial Marketing, 31 (3), 404-417.
- Oslo Kılavuzu. (2005). Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler. (3. baskı), OECD ve Eurostat Yayınları.
- Ross, D. (2000). Competing Through Supply Chain Management; Creating Market – Winning Strategies Through Supply Chain Partnerships. Kluwer Academic Publishers: Norwell, Massachusetts.
- Shapiro, S.M. (2002). 24/7 Innovation. McGraw Hill, Newyork.
- Smedly, J. (2016). Innovation and Information. In Innovation in Libraries and Information Services Advances in Library Administration and Organization, 35, 227-241.
- Timur, M. N. (2013). Tedarik Zinciri Yönetimi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yazgan, H.İ., & Yıldız, S. (2017). Tedarik Zinciri Stratejileri: Yönetici Yaklaşımlarının İncelenmesi. Social Sciences Studies Journal, 3 (11), 1625-1647.
- Yılmaz, H. (2015). Stratejik İnovasyon Yönetimi. (1. baskı), Beta Yayınları, İstanbul.

Kitap Tanımı • Book Launch

Journal of Social Sciences

İçtimaiyat

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat>

Kitap Tanımı • Book Launch

İSLÂMÇILIK ve DEMOKRASİ

Pınar Yayınları, İstanbul, 2018

Ahmet Ayhan Koyuncu

Hakk'ın Egemenliği ile Halkın Egemenliği Arasında İslamcılık

(Kitap İncelemesi)

Abdül Samet Çelikçi¹⁹

Orcid: 0000-0001-7203-9957, Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Ekim 2018

Kabul tarihi: 13 Kasım 2018

Article history:

Received 20 October 2018

Accepted 13 November 2018

Giriş

“İslamcılık” ve “Demokrasi” esasen hem kendi içerisinde barındırdıkları gerilimler hem de birbiriyle ilişkisi bağlamında son derece tartışmalı, bir o kadar da önemli iki kavram olarak dikkati çekmektedir. Ahmet Ayhan Koyuncu'nun *İslâmçılık ve Demokrasi* adıyla Pınar Yayınları tarafından yayınlanan ve doktora tezine dayanan kitabı, İslamcılığın ve demokrasinin gerek kendi içlerindeki tartışmaları gerekse birbiriyle olan ilişkisini hem İslam dünyası genelinde hem de Türkiye özelinde etraflıca ele almaktadır. Fikri ve siyasal bir akım olarak İslamcılığın bir yönetim modeli ve/veya rejim olan demokrasi ile arasındaki “gerilimli” teorik ve tarihsel ilişkinin bilhassa Türkiye bağlamına odaklanan eser, söz konusu bu ilişkinin yalnızca dününü ve bugününü ortaya koymasından değil, aynı zamanda geleceğine ilişkin ipuçları vermesi açısından da büyük önem arz etmektedir.

Koyuncu, dört bölümden oluşan kitabının birinci bölümünde (s. 19-56) *demokrasi* kavramını ele almaktadır. Yazarın bu bölümde demokrasinin hem kavramsal çerçevesini çizdiği hem de modellerine yer verdiği görülmektedir. Öncelikle, demokrasiyi kavramsal olarak *katılımcılık*, *eşitlik* ve *özgürlük* gibi temel nitelikler üzerinden analiz eden yazar, ardından demokrasi modellerini işlemektedir. Bu doğrultuda da Andrew Heywood'un sınıflandırmasını kullanan yazar, demokrasinin dört ayrı modelini *klasik demokrasi*, *koruyucu demokrasi*, *kalkınmacı demokrasi* ve *halk demokrasisi* başlıkları altında incelemektedir. Bunların yanı sıra, yazar, *müzakereci demokrasi*, *radikal demokrasi*, *komüniteryan demokrasi* ve *düşük yoğunluklu demokrasi* gibi demokraside yeni model arayışlarına da yer vererek bu bölümü sonlandırmaktadır.

¹⁹ Sorumlu yazar/*Corresponding author*.
e-posta: sametcelikci@hotmail.com

Koyuncu ikinci bölümde (s. 57-110), *İslamcılık* meselesini birçok boyutuyla işlemektedir. Bu bölüm dahilinde, öncelikle İslamcılığın kavramsal çerçevesini çizen yazar, bu kavramsal çerçeve doğrultusunda, İslamcılığa ilişkin genel olarak İslam coğrafyasındaki, daha özeldense Türkiye'deki tartışmalara yer vermiştir. Yazar, İslamcılığın kavramsal çerçevesini çizmekteki zorluklara özellikle dikkat çekerken, İslamcılığa yönelik tanımların dönemlere göre değişkenlik göstermesine vurgu yapmakla birlikte, İslamcılığın oluşum ve gelişim sürecini sistematik bir şekilde izah ederek bu zorlukları aşmaktadır. Yazar, daha sonra İslamcılığın dünya genelindeki görünümüne odaklanmakta ve Müslüman Kardeşler özelinde Mısır'a, Cemaat-i İslami özelinde Hint-Pakistan alt kıtasına ve İslam devrimi özelinde ise İran'a yer vermektedir. Yazar bu kerte de, birçok özelliğine değinmekle birlikte, bu İslami hareketlerin en belirgin özelliğinin anti-empyrist bir niteliğe sahip olmaları olduğunu altını çizmektedir. Yazar, son olarak İslamcılığın Türkiye boyutunu ele almaktadır. İslamcılığın Türkiye serüvenini dönemlere ayırarak analiz eden yazar, muhtelif dönemlendirmelere yer vermekle birlikte, beşli bir dönemlendirmeyi benimsemektedir. Bu dönemlendirmeler "Osmanlı İslamcılığı (1856-1924)", "fetret dönemi İslamcılığı (1924-1950)", "sağcı, devletçi, milliyetçi ve muhafazakâr İslamcılık (1950-1970)", "pür İslamcılık (1970-1997)" ve "28 Şubat sonrası İslamcılık (1997 sonrası dönem)" şeklindedir. Yazar, bu dönemlendirme yoluyla İslamcılığın hem tarihsel sürecini aktarmakta hem de bu tarihsel süreç içerisinde değişkenlik gösteren niteliklerine dikkat çekmektedir.

Eserin üçüncü bölümü (s. 111-154) İslam dünyasındaki demokrasi tartışmalarına ayrılmıştır. Bu bölümde yazar, ilk olarak İslam'ın genel anlamda siyasetle ve daha özeldense demokrasi ile olan ilişkisini *şûra*, *icma* ve *icthah* kavramları üzerinden incelemektedir. Daha sonra ise, İslamcılarının demokrasi hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Bu çerçevede yazar, İslamcılarının demokrasiye ilişkin yaklaşımlarında *demokrasi karşıtları* ve *demokrasi yanlıları* olmak üzere iki temel görüşün bulunduğunu ortaya koymuştur. Seyyid Kutup ve Mevdudi gibi isimleri, Hizbut Tahrir ve radikal (cihatçı) selefler gibi hareketleri içerisinde barındıran demokrasi karşıtları, İslam'ın demokrasi ile bağdaşmadığı/bağdaşamayacağı tezini, demokrasinin "Allah'ın hakimiyetine karşı kulun hakimiyeti"ni esas alması ve "İslam'ın değerleri karşısında liberal-seküler değerleri öncelmesi" gibi argümanlarla savunmaktadırlar. Buna karşın, Raşit Gannuşi, Abdülkerim Suruş, Malik bin Nebi ve Yusuf El-Karadavi gibi isimlerin görüşü ise demokrasinin İslam'la bağdaşabilir olduğu yönündedir. Bu isimler, "demokrasinin bir rejimden ziyade bir yönetim mekanizması olduğu" ve "inançları ne olursa olsun her türlü insani tecrübeden faydalanmanın caiz olduğu" gibi dayanaklarla demokrasinin İslam'la uyumlu olabileceğini savunmuştur.

Koyuncu, kitabının dördüncü ve son bölümünde (s. 155-227) Türkiye'de İslamcılarının demokrasi algısını işlemiştir. Yazar, bu bölümde İslamcılarının demokrasi karşısındaki algılarını değerlendirirken, daha önce Türkiye İslamcılığına ilişkin benimsediği beşli dönemlendirmeye sadık kalmaktadır. Yazar, bu dönemlendirme doğrultusunda, her bir dönemi ayrı ayrı analiz etmekle birlikte, daha çok 1970 sonrası döneme odaklanmaktadır. 1970 sonrası dönemi ayrıntılı bir analize tabi tutan yazar, bu analizler doğrultusunda söz konusu dönemde de İslamcılarının demokrasiye ilişkin yaklaşımlarının homojen olmadığına vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede, yazar bu bölümde 1970'lerde, 1980'lerde, 1990'larda, her ne kadar bu üç on yıl esasen yazarın İslamcılık dönemlendirmesinde aynı döneme tekabül etse de, İslamcılarının demokrasiye yaklaşımında değişimin görüldüğünü ve İslamcılarının demokrasiye yaklaşımındaki reddiyeci tavrın görece bir yumuşama gösterdiğini ortaya koymaktadır. Dahası, yine bu bölümde yazar, 2000 sonrası İslamcılarının demokrasiye yönelik tavrını "reddiyeden sahiplenmeye" olarak adlandırmakta ve söz konusu bu tavrındaki değişkenliği gerekçeleriyle izah etmekte ve kitabı noktalamaktadır.

Eser, her şeyden önce, demokrasi ve İslamcılık kavramlarına odaklanmakta, bu iki tartışmalı kavramın ayrı ayrı teorik ve tarihsel izahatını yapmaktadır. Yazar, eserin kavramsal çerçevesini çizdiği ilk iki bölümde, hem demokrasiye hem de İslamcılığa yönelik farklı görüşlere yer vererek oldukça verimli tartışmalar yürütmektedir. Öte yandan, İslamcılık ve demokrasi arasındaki ilişkinin ortaya konulması için

çizilen kavramsal çerçeve doğrultusunda farklı görüşlere verilmesi, söz konusu bu kavramlara ilişkin herhangi bir kargaşaya neden olmamaktadır. Başka bir ifadeyle, yazar, İslamcılık ve demokrasi arasındaki ilişkinin gerek İslam coğrafyasındaki gerekse Türkiye'deki dinamiklerini ortaya koymak için çizdiği kavramsal çerçeve dahilinde, her iki kavramın da içerisinde barındırdığı gri noktaların, değişkenliklerin ve geçişkenliklerin altını çizerek olası bir kargaşanın önüne geçmektedir.

Eserin asıl odak noktasını ise Türkiye'deki İslamcılarının 1970 sonrası demokrasi ile kurduğu gerilimli ilişki biçimi oluşturmaktadır. Bu ilişki gerilimlidir, çünkü yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte demokrasi, daha doğrusu liberal demokrasi, bir yönetim biçimi ve/veya rejim olarak dünya genelinde yerleşik, hatta neredeyse aksini tartışmanın imkânsız olduğu bir hal alırken, özellikle 1970'lerle birlikte İslamcılık ise dolaşıma soktuğu bazı söylemler dolayısıyla demokrasinin gerektirdiği şartların aksi yönde iddialarla kristalize olan bir akım haline gelmiştir. Demokrasinin temel dayanağı olan "halk egemenliği"nin karşısına İslamcılarının siyasal sisteme ilişkin benimsediği en temel prensip olan "Allah'ın egemenliği"ni koyması, İslamcılık ve demokrasi arasındaki ilişkinin içerisinde nasıl bir gerilim barındırdığını gözler önüne sermektedir. Dahası, kurucu kadrosunun ağırlıklı bir bölümünü İslamcı geçmişe sahip isimlerin oluşturduğu Ak Parti'nin 2002 yılında demokratik yollarla iktidara gelmesi, sonraki süreçte ise İslamcılarının Türkiye'de gün geçtikçe siyasal sistemin merkezine yerleşmeleri, söz konusu teorik ve pratik ilişkiyi bambaşka bir boyuta taşımıştır.

Ortaya çıkan bu tabloda, İslamcılarının demokrasiyle kurduğu ilişkinin tüm dinamikleriyle analiz edilmesi bir zaruret halini alırken, Koyuncu'nun eseri de bu gerilimli ilişkiye parmak basması ve birçok boyutuyla ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Yazar, eserinde bu ilişkiyi dönemlere göre analiz etmekte, 1970'li yıllara kadar İslamcılarının demokrasiyle doğrudan bir sorunlarının bulunmadığını, hatta İslamcılar tarafından talep edilen bir mekanizma olduğunu, 1970-1997 arası dönemin ilk on yılında demokrasiye yönelik katı bir reddiyeciliğin görüldüğünü, devamında, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca bu katı tutumda yumuşama olduğunu ve özellikle 2000 sonrası dönemde ise demokrasinin İslamcılar tarafından sahiplenilmesine kadar vardığını ortaya koymaktadır. Yazar, bunu yaparken söz konusu değişkenliğin dinamiklerine ve gerekçelerine dikkat çekmekte, bu bağlamda bir yandan Seyyid Kutup, Mevdudi, İran devrimi ve post modernizm literatürünün Türkiye İslamcılığı üzerindeki etkisini izah ederken, diğer yandan sivil toplum tartışmalarına ve Medine vesikası örneğine yer vermekte, dahası 28 Şubat darbesi ve Ak Parti'nin 2002 yılında iktidara gelmesi gibi Türkiye İslamcılığı için kırılma noktalarını teşkil eden dinamiklerin önemine dikkat çekmektedir. İslamcılarının gerek siyaset sahnesinde gerekse sivil toplum kuruluşları bünyelerinde yer almak kaydıyla, halihazırda Türkiye'deki siyasal sistemin merkezinde, merkezine yakın bir pozisyonda veya merkeziyle yakın temas halinde olmaları göz önünde bulundurulduğunda, eser, okuyucuya aktardığı hem teorik tartışmalarla hem de pratik tecrübelerle İslamcılarının demokrasiyle ilişkisinin geleceğine ışık tutar niteliktedir.

Journal of Social Sciences

İctimaiyat

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat>

Kitap Tanımı • Book Launch

METİNLERARASI İLİŞKİLER VE GILGAMIŞ DESTANININ ÇAĞDAŞ YORUMLARI İNCELEMESİNİN ELEŞTİREL BİR OKUMASI

(Kitap İncelemesi)

Seda İZMİRLİ KARAMANLI²⁰

Orcid: 0000-0001-5638-6166,

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Eylül 2018

Kabul tarihi: 09 Kasım 2018

Article history:

Received 05 September 2018

Accepted 09 November 2018

Giriş

Topraktan gelip toprağa dönecek olmak, insanoğlunun değişmez yazgısı... Dünyaya atfedilen bütün kıymetin ve özverinin, dünyevi bütün uğraşın altını boşaltan keskin ve kaçınılmaz bir gerçeklik bu. Destanın ortaya koyduğu şey de bu kadar sade ve net aslında: kader karşısındaki insan. Dünyaya dair ne derece bir statüsel üstünlük elde bulundurulursa bulundursun, ölümü son kertede sessizce kabullenme yükümlülüğü ve bunu deneyimleyecek olmanın kaçınılmazlığı... Gılgamış, bin yıllar sonra bugünü sorgulayıp anlamlandırmaya çalışırken dönüp durulan, çağlar boyunca insanın yazgısı karşısındaki değişmeyen özünün temsilciliğini yapan ve bu yüzdendir ki yeniden ve yeniden edebi eserlere konu olmuş bir destan.

Gonca Gökalp-Alpaslan'ın *Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları* ismini taşıyan kitabının incelemesine başlamadan önce, yazar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Gonca Gökalp-Alpaslan, 14 Eylül 1968 yılında Eskişehir'de doğmuştur. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü, 1989 yılında, "Çağdaş Türk Şiirinde Gelenekten Gelen Unsurlar" başlıklı tezi ile bitirmiştir. Yüksek lisans tezi "Behçet Necatigil'in Şiirlerinde Aile" (1992) üzerinedir. Doktora tezi olan "Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında Gelenekten Gelen Unsurlar Sözlü Kültür Etkileri Doğrultusunda XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Yapı: Konu, Kurgu, Öykü, Kişi" (1999) başlıklı çalışmasını, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. "Gılgamış Destanı ve Türk Edebiyatında Çağdaş Yorumları" başlıklı çalışmasıyla, Türk Amerikan İlmî Araştırmalar Derneği'nin Doktora sonrası araştırma bursunu (2004) elde etmiştir. 1992 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde başladığı araştırma görevliliği görevini, 2001 yılından bu yana aynı bölümde öğretim görevlisi ve öğretim üyesi sıfatlarıyla sürdürmektedir.

Gonca Gökalp-Alpaslan'ın, söz konusu kitap incelemesi çalışmamda izini süreceğim "Metinlerarası ilişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları" başlıklı çalışması, 2007 yılında İstanbul Multilingual

²⁰ Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: seda.izmirli93@gmail.com

Yayınları'ndan basılmıştır. Gilgamiş Destanı'nı farklı yaklaşımlar, farklı bakış açıları, farklı biçim ve üsluplarla yeniden yazan dört edebi metni incelemektedir. Destanın içerdiği insani özden, derin gerçekten, etkili söyleyişten, evrensel duyuştan kendilerini alamayarak yeniden yazılmış bu dört kurmaca metin; Orhan Asena'nın *Tanrılar ve İnsanlar* (1960), Melih Cevdet Anday'ın "Ölümsüzlük Ardında Gilgamiş" (1981), Ayla Kutlu'nun *Kadın Destanı* (1994), Özen Yula'nın *Hayat Bir Kere* (2000) adlı eserleridir. Söz konusu dört yazar da; destanda anlatılanları kendi dönemlerine, kendi duyuş ve düşünüş biçimlerine, kendi sanat anlayışlarına dönüştürerek hem kaynak metnin alımlanma sürecini etkilemekte; hem de onun anlamsal açıdan çeşitlendirilip zenginleştirilmesine hizmet etmektedir.

Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları Metninin İncelenmesi

Metin "İdealist Bir Okuma: *Tanrılar ve İnsanlar*", "Şiirsel Bir Okuma: 'Ölümsüzlük Ardında Gilgamiş'", "Kadınca Bir Okuma: *Kadın Destanı*", "Postmodern Bir Okuma: *Hayat Bir Kere*" başlıklarıyla dört edebi metin incelemesine dayanmaktadır. Bunlardan ilki olan "İdealist Bir Okuma: *Tanrılar ve İnsanlar*" bölümünde yazar, ölümsüzlüğü tanrılarla denk olmak ve halka hizmet edebilmek için isteyen idealleştirilmiş bir Gilgamiş'tan söz açmaktadır. (Gökalp-Alpaslan, 2007, s. 127) Dolayısıyla, oyunun siyasal ve toplumsal dönüşümlerin yaşanmaya başladığı 1950'li yıllarda yazılmış olması dikkat çekicidir. Bu hususta yazarın amacı, her dönemde ihtiyaç duyulan ve arzulanan ideal ve yüceltilmiş bir önder modeli yaratmaktır ve yazar bunu metninde açıkça ortaya koymaktadır. (Gökalp-Alpaslan, 2007, s. 111) Bu noktada, Compagnon'a gönderme yapmak gerekirse; Gilgamiş Destanı'nın 1960 yılında yeniden yazılıp üretilmesiyle birlikte metnin alımlandığı bu dönemsel bağlamın 'beklenti ufku' (Compagnon, 2004, s. 161) devreye girmektedir. Destanı yeni bir tarihsel bağlam dolayımında alımlıyor olmak; edebi metni çağına uygun şekilde yeni baştan açıklamayı, çağının gerektirdiği beklentiye karşılamak adına metnin bütün bu ufuk etrafında yeniden yorumlanmasını talep etmektedir. Bu minvaldeki görüşlerini Jauss'ın paralel görüşleriyle birlikte açıklayan Compagnon'a göre aynı zamanda; hiçbir eser kendi içinde bir 'klasik' değildir. Buna göre metnin geçmişteki ve şimdiki okunması ile alımlanma süreçleri arasında kaçınılmaz bir farklılık vardır. Bu anlayış edebiyatın geçici olmayan bir mevcudiyet olduğunu reddetmektedir (Jauss, 1970, s. 19).

Gökalp, Compagnon'un görüşleri etrafında, metni bir bağlama yerleştirerek içsel bir değerlendirme yapmaktadır. Eseri dönemine göre değerlendirip olası yazarsal niyet hakkında fikir vererek eserin daha iyi anlaşılmasına ve değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Tam da bu noktada Said'den söz açmak gerektiğinde ise; o, belirli bir zaman ve mekânda ortaya çıkarılmaya ihtiyaç duyan, kronotopa sahip bir anlam bütünü olarak eleştiriye yaklaşmaktadır (Said, 1983, s.15) ve Gökalp-Alpaslan'ın tutumu bu noktada Said'le de paralellik arz etmektedir. Yazar bu hususta, Said ve Compagnon gibi metnin yazıldığı dönemin bağlamına bir cevap niteliği taşıması açısından eleştiriye alımlanabilir ve anlaşılabilir kılma yoluna gitmektedir.

"Şiirsel Bir Okuma: 'Ölümsüzlük Ardında Gilgamiş'" bölümünde, Anday destanı şiirsel bir söylemle yeniden yorumlamaktadır. "Ölümsüzlük Ardında Gilgamiş", Gilgamiş Destanı'nın esasını teşkil eden, insanın kader karşısındaki âciz durumundan yola çıkmaktadır. Bu esas, varoluşsal anlamını sorgulayan ve modernitenin sancısını içinde duyan bir birey anlatısında, şiir formatında yeniden anlamlandırılmaktadır. Dolayısıyla Gökalp-Alpaslan'ın iddia ettiği; insanoglunun ve destanın trajik özündeki insanî yanın, Anday'ın şiirinde de aynı kaldığı savı geçerlilik arz etmektedir. Denebilir ki bu sayede, insanın bin yıllardır değişmeyen çaresizliğinin emareleri, derinleştirilip genişletilerek açıklanmaktadır. Modern bir anlatı tekniği olarak olayların farklı bakış açılarından anlatılması, Gökalp'e göre, Gilgamiş'in çoğunlukla izlenen kişi olarak kalmasına; onun kahramanlaştırılmamasına, aşırı yüceltilmemesine ve tanrısallaştırılmamasına hizmet etmektedir. (Gökalp-Alpaslan, 2007, s. 138) Gökalp'in bu doğrultuda saptadığı görüşleri elbette yanlış değildir fakat bakış açılarındaki söz konusu çeşitlenmenin metne katkısı da şahsım adına bununla sınırlı değildir. Bu husus, aynı zamanda Gilgamiş'a destanda atfedilen muktedirliğin de altını boşaltmaktadır.

Halihazırda sunulan bir 'gerçeklik'i, görüldüğünden farklı gösterme biçimleri vasıtasıyla okura sunmak, okuru görünür gerçeğin mutlaklığını sorgulamaya itmektedir.

Gökalp-Alpaslan, "Kadınca Bir Okuma: *Kadın Destanı*" bölümünde, kadının yalnız Babil'de değil her çağ ve ülkede ezilen, sömürülen, acı çeken, sabreden; erkeğin ise hükmeden, ezen, sömüren, acı çektiren pozisyonundan söz açmaktadır. (Gökalp-Alpaslan, 2004, s.166) Destanda önemsizleştirilen bir kadın karakter olan adsız fahişenin, Liyotani-Nippukir adıyla ana karaktere evrildiği romanda kadın, bir kenarda bırakılmayı ve ezilmeyi kabul etmediğinden bir kahraman haline gelmektedir. Roman da onun ve ona benzer kadınların varoluş mücadelesinin destanı olmaktadır. (Gökalp-Alpaslan, 2007, s. 173) Destanın ana karakterleri Gılgamış ve Enkidu, burada ikincil kahramanlara dönüştürülmektedir. Bu yolla, destanın eril hegemonik söyleminin altının oyulduğu fikrinin arkasında ısrarla durulabilmektedir. Kadın karakterin yazgısıyla Gılgamış arasında kurulan bağ ise, ölümlülük ve hep aynı kaderi bir fasit daire içerisinde bin yıllar boyunca yaşamak etrafında şekillenmektedir. Son kertede, insanoğlunun ölümsüz olamadığı gibi kadınların da hep aynı kaderi yaşayacağı dile getirilmektedir. (Gökalp-Alpaslan, 2007, s. 188)

"Postmodern Bir Okuma: *Hayat Bir Kere*" bölümünde, Özen Yula'nın Gılgamış Destanı'nın özünü yirminci yüzyıl sonu Amerika'sına taşıyan romanından söz açılmaktadır. (Gökalp-Alpaslan, 2007, s. 189) Roman kişilerinin, destanın aksine ölümsüz olduğunun tahayyülü üzerinden hareket eden bir yeniden yazım metni ortaya konulmaktadır. "Nice yalan söylenir, iftira atılır, söylence ve masal anlatılır, çok az da olsa 'hakikat' dile getirilirdi eski topraklarımda." (Yula, 2006, s.7) ibaresinden söz açılan romanda, ölümsüzlük son kertede "bir lanet" (Yula, 2006, s. 140) olarak alımlanmaktadır. Destanın insanlara aktardığı gerçekliklerin, bilinçli bir şekilde ters yüz edilerek bin yıllardır inanılagelen gerçekliğe şüpheyle yaklaşılmasının amaçlandığı görüşleriyle Gökalp-Alpaslan, (Gökalp-Alpaslan, 2007, s. 202) şahsım adına son derece yerinde tespitlerde bulunmakta ve tespitlerini ağır ve yoğun bir terminolojiye girmeksizin oldukça sarıh bir üslupla ortaya koymaktadır. Aynı zamanda şahsım adına *Hayat Bir Kere* romanındaki bu tutum; metinlerarası açık göndermeler ve anlatıcının sık sık okura seslenip yorum yaptığı, varlığını belli ederek onu metne yabancılaştırdığı üst kurmaca teknikleri ile biçimsel düzlemde de desteklenmektedir.

Ricoeur'ün Yeniden Yazma Edimi ve Metinler Arasılık Üzerine Görüşleri

Bu noktada, yeniden yazma edimi ve metinlerarasılık çerçevesinde, Paul Ricoeur'ün görüşlerinden söz açmak yerinde olacaktır. Paul Ricoeur, *Time and Narrative*'de, anlatisallığın oluşum sürecini üçlü mimesis spiriline bağlamaktadır. (Ricoeur, 2007, s. 111) Bu "prefigürasyon", "konfigürasyon" ve "refigürasyon" şeklinde; bir kısır döngü şeklinde kendini tekrarlamayıp sürekli ve sürekli yeni anlamlara varan bir döngüdür. Bu hususta, dilsel yaratıyı otomatik yinelemeler yumağından çıkararak konfigürasyon aşaması olmaktadır. Bu yeniden düzenlemeyi kendi prefigürasyonunun desteğiyle algılayacak olan kişi, onu kendi dünyasıyla kesitirecek biçimde yeniden düzenlediğinde ya da refigüre ettiğinde ve akabinde prefigürasyonuna kattığında mimesis döngüsü tamamlanmaktadır. Yeniden yazım edimi içinde ikincil metnin yazarı, konfigürasyonunu kaynak metne yedirerek onu yeniden üretmiş olmaktadır.

Ricoeur'ün mimetik süreci ve edebi semantik alanındaki çalışmalarında, metinlerarasılık iki yönlü bir ilişki olarak düşünülebilmektedir. Buna göre ikincil metin, kaynak metni kendi kurmaca dünyasında yeniden inşa ederek onu yeniden anlamlandırmaktadır. Böylece kaynak metin artık ikincil metinle birlikte anlamlandırılmaya ve hatırlanmaya başlamaktadır. Aynı şekilde, ikincil metin de kaynak metinle anlamlandırılmaya hatırlanmaktadır. Buradaki anlamlandırma, Gökalp-Alpaslan'ın incelediği söz konusu dört eserde olduğu gibi, kaynak metin üzerine yeniden üretilen yeni bir anlam olmakta ve eserin edebiliği de bu anlamlandırmadan meydana gelmektedir. Metinlerarasılık bağlamında, sanatçının halihazırda var olan malzemeyi düzenlemesi, Ricoeur'ün deyimiyle kendi konfigürasyonunu metne dahil etmesi, yaratıcı süreç söz konusu olduğunda zorunluluk arz etmektedir. Kubilay Aktulum'a göre; hiçbir metinlerarası gönderge, yeni bağlamda kendiliğinden açık bir anlam üretememektedir. Her gönderme; okurca yorumlanmasını, gönderdiği bağlamın bulunup çıkarılmasını, ilk bağlamdaki anlamıyla sonraki bağlamda aldığı anlamın

araştırılmasını, ortaya çıkarılmasını ve açıklanmasını beklemektedir. (Aktulum, 2007, s. 269) Aktulum'un görüşleri Gilgamiş efsanesi açısından değerlendirildiğinde ise denebilir ki; efsane bugün yeniden yazıldığı başka bir şey olmakta çünkü aynı efsanenin sözleri bugün farklı algılanmaktadır. Aradan geçen bin yıllar, o cümleleri farklı anlamlara getirmektedir. Okunduğu dönemin bağlamı ve okunduğu dönemin okurunun bambaşka bilinçleri çerçevesinde efsane yeniden yorumlanıp anlamlandırılmaktadır. Yeniden yazım edimine girişen kişi, parçası olduğu tarihsel ve toplumsal bağlam uyarınca ürettiği güncel anlamlar vasıtasıyla; hem ikincil metinden bağımsız değerlendirilemeyen kaynak metnin alımlanma sürecini etkilemekte, hem de onun anlamsal açıdan zenginleştirilmesine hizmet etmektedir. Sonuç olarak, Ricoeur'ün üçlü mimesis spiralinin metinlerarasılık bağlamındaki yargıları, Gökalp'in çalışmasında belirleyicilik arz etmektedir. İlgili dört metin, Gilgamiş Destanı'ndan hem etkilenip hem de onun alımlanma sürecini etkilemektedir. İnsanoğlunun kader karşısındaki trajik özü üzerine temellenen anlamsal düzlemin derinleştirilip genişletilmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları Metninin Problem Arz Eden Hususları Çerçevesinde Noel Carroll ve Edward Said'in Eleştirisi Üzerine Görüşleri

Bu aşamada, Gökalp'in söz konusu çalışmasında, eleştirinin esasları doğrultusunda problem arzettiğini düşündüğüm hususlardan söz açılacaktır. Gökalp, Gilgamiş Destanı'nın yeniden yazımına dair incelenen eserlerin haricinde dört roman (*Sardanapal* (1908), *Yurduna Dönen Gilgamiş* (1990), *Sümer Kızı* (1993), *Gilgameş* (2006)) üç oyun (*Akad'ın Yayı* (1982), *Temmuz, Gilgamiş*), üç şiirden ("Yeryüzü Destanları" (1998) ve "Ahmet Köklügiller" ve "Bilgin Adalı" tarafından uyarlanmış iki versiyon) bahsetmesine rağmen, incelediği söz konusu bu dört eseri seçmesinde hangi kıstasları gözettiğinden kitap boyunca söz açmamaktadır. Bu hususta ön sözde, "Destanın güzelliğine ve incelediğim eserlerin derinliğine hala hayranlık duyuyorum" ile sınırlı gerekçelendirme, eserlerin neye göre beğenildiğinin ve bu çalışmada neyin hedeflendiğinin altını doldurmada yetersiz kalmaktadır.

Çalışmaya getirilebilecek ikinci olumsuz eleştiri; geçerliliğe erişmiş bir değerlendirme sunmak açısından, bütünlüklü bir anlam üretim sürecine odaklanılmamasıdır. Yazarın bu çalışmada doldurmaya çalıştığı boşluğun ve varmak istediği noktanın ne olduğu; neyi, ne doğrultuda öne çıkarmaya çalıştığı açıkça ortaya konulmamaktadır. Yazarın malzemeye nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığı sorusunun okur nazarında yanıt bulamaması, çalışmanın amacı doğrultusundaki şahsım adına en temel eksikliklerdir. Eserlerin kendi içlerinde yorumlanması, okur tarafından anlaşılmasına ve eserlerin ayrı ayrı beğenilme becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlasa da; parça parça açıklanan bu dört metin incelemesinin bir araya getirilmesi, bütün hakkında ilk elden bir şey söylememektedir. Parçaları birleştirmek suretiyle çalışmanın nihaî bir değerlendirmesine varma işi yukarıda, Gökalp-Alpaslan'ın bu çalışmasının okura açtığı kapının ne olduğunu şahsım adına sorguladığım gibi, okura bırakılmaktadır. Bütünlüklü bir niyetin ve gerekçeli bir değerlendirmenin yazar tarafından bizzat ortaya konulmaması, bir inceleme metni söz konusu olduğunda problem arz etmektedir.

Gökalp-Alpaslan tarafından üretilen bu metinde, gerekçeli bir niyetten yoksunluk, Noel Carroll'ın eleştiriyi temellendirdiği 'değerlendirme' kavramının da çalışmadaki yokluğuna işaret etmektedir. Yine Carroll'la bağlantılı olarak, eserin bu yazarsal niyetin altını çizmekten yoksun tavrı; dolayısıyla metnin Carroll'ı kullandığı anlamda "başarı değeri"nden (*success value*) de yoksun olduğunu ve geçerli bir eleştirinin ortaya konulmadığını imlemektedir. (Carroll, 2009, s. 52) Edward Said'den söz açmak gerekirse ise; Said'de de, Carroll'da da eleştirinin dünyeviliğini sağlayan şey bu "değerlendirme" ve bunu sağlayan da eleştirinin edebi metne bağlı olmasıdır. (Said, 1983, s. 52-53) Eleştiri bir yandan edebi metne bağlıdır; öte yandan ise o metnin dünyeviliğini, hakikatini, anlamını ortaya çıkarmaya çalışan bir çaba olarak vardır. Eleştiri tam da bunu yaptığı için kendisi de dünyevî hale gelmekte ve o edebi metnin konumlanışını ortaya koymaya yoğunlaşırken dünyevileşmektedir. Bu hususta, eleştiri söz konusu olduğunda geçerli ve mâkul

bir anlama ulaşabilmek için yazarsal niyeti baştan kabul ederek yola çıkmak başat gözükmektedir. Gökalp-Alpaslan'ın çalışmasında böylesi bir bütünlüklü değerlendirmenin olmayışı sorunsal teşkil etmektedir.

Sonuç

Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları başlıklı eserde söz konusu edilen Orhan Aşena'nın *Tanrılar ve İnsanlar* (1960), Melih Cevdet Anday'ın "Ölümsüzlük Ardında Gilgamiş" (1981), Ayla Kutlu'nun *Kadın Destanı* (1994), Özen Yula'nın *Hayat Bir Kere* (2000) isimli dört metni, Gilgamiş Destanı'nı farklı noktalardan yola çıkıp yorumlamakta ve yeniden yazmaktadır. Destanın böylesine çeşitlendirilip yeniden anlamlandırılmasında sahip olduğu söylemsel zenginliğin payı büyüktür. İnsanın varoluşuna değin çok temel bir 'kader' meselesinden temelleniyor oluşu, bin yıllar sonra bugünün okurları için hala geçerlilik arz etmesi hususunda belirleyici niteliktedir. Bu doğrultuda, Gökalp-Alpaslan'ın bu çalışmasının okura açtığı kapı ne olmaktadır? Böylesi bir inceleme metni öncelikle, bin yıllar önce metinsel düzlemde halihazırda dayatılan bir gerçekliğin bambaşka şekillerde yeniden ve yeniden üretilmiş olduğunu göstermiş olmaktadır. Gerçekliğin mutlaklığına indirilen darbe, bunun biçimsel ve düşünsel düzlemde yansımaları olan farklı görme ve gösterme biçimleri ile desteklenmektedir. Dört metinde de, okurun gerçeklik algısını sekteye uğratmaya yönelik bilinçli bir çaba söz konusudur. 'Ne kadar çok yaşarsak, o kadar çok acıya katlanacağız' fikri etrafında, modern dünyada ölümsüzlüğün çileli bir yol ve bir eziyetten ibaret olduğu fikirleri imlenmektedir. Bu hususta ilgili dört yeniden yazım metninin de Gilgamiş Destanı'yla modernitenin konvansiyonları arasında bir köprü görevinde olduğu kanaatindeyim. Yeniden yazım edimine girişen kişinin, parçası olduğu tarihsel ve toplumsal bağlam uyarınca ürettiği güncel anlamlar vasıtasıyla; hem ikincil metinden bağımsız değerlendirilemeyen kaynak metnin alımlanma sürecini etkilemesi, hem de onun anlamsal açıdan zenginleştirilmesine hizmet etmesi açısından Gökalp-Alpaslan'ın çalışması, Ricoeur'ün üçlü mimesis spiralinin metinlerarasılık bağlamındaki yargılarıyla koşutluk arz etmektedir.

Gonca Gökalp-Alpaslan'ın incelediği söz konusu bu dört eseri seçmesinde hangi kıstasları gözettiğinden kitap boyunca söz açmaması, eserlerin neye göre beğenildiğinin ve bu çalışmada neyin hedeflendiğinin altını doldurmada yetersiz kalmaktadır. İkinci olarak, yazarın bu çalışmada doldurmaya çalıştığı boşluğun ve varmak istediği noktanın ne olduğunun; neyi, ne doğrultuda öne çıkarmaya çalıştığı açıkça ortaya konulmaması, bütünlüklü bir anlam üretim sürecine odaklanılmadığına işaret etmektedir. Edward Said'te de Noel Carroll'da da eleştirinin dünyeviliğini sağlayan şey "değerlendirme"dir. Gerekçeli bir niyetten yoksunluk, bu bağlamda eleştirinin temellendiği 'değerlendirme' kavramının da *Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları* incelemesindeki yokluğuna işaret etmektedir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2007). *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki.
- Carroll, N. (2009). *On Criticism*. New York and London: Routledge.
- Compagnon, A. (2004). *Literature, Theory and Common Sense*. (C. Cosman, Trans.) Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Gökalp-Alpaslan, G. (2007). *Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları*. İstanbul: Multilingual.
- Jauss, H. R. (1970). "Literary History as a Challenge to Literary Theory." *New Literary History*, 2 (1). doi: 10.2307/468585
- Ricoeur, P. (1983). *Time and Narrative*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). (2007).
- Said, E. (1983). "The World, The Text and The Critic." *Introduction: Secular Criticism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Yula, Ö. (2006). *Hayat Bir Kere*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.